

GUY DEBORD

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΘΕΑΜΑΤΟΣ

ΔΙΕΘΝΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΘΕΑΜΑΤΟΣ

Το βιβλίο του Γκυ Ντεμπόρ *Η κοινωνία του θεάματος* σε μετάφραση της Σύλβιας εκδόθηκε από τη «ΔΙΕΘΝΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ» το Δεκέμβριο του 2000.

Τίτλος πρωτοτύπου: *La société du spectacle*

Πρώτη έκδοση: 1972

Δεύτερη έκδοση: 1977

(πίνακας εξωφύλλου: NICHOLAS ROERICH
«On the Heights» [Tumo])

Κεντρική διάθεση: Βιβλιοπωλείο «ΜΑΥΡΟ ΡΟΔΟ», Δελφών 2 και Διδότου,
Τ.Κ. 106 80, Αθήνα· τηλ./fax 3608635

ΓΚΥ ΝΤΕΜΠΟΡ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΘΕΑΜΑΤΟΣ

Μετάφραση:

ΣΥΛΒΙΑ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΑΘΗΝΑ 2000

*Η μετάφραση και έκδοση
αφιερώνεται στον Χρήστο Κωνσταντινίδη
που κατέστησε γνωστή στην Ελλάδα
από το 1972 την θεωρία και δράση
της Internationale Situationniste.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Ο ολοκληρωμένος διαχωρισμός	11
II. Το εμπόρευμα ως θέαμα	27
III. Ενότης και διαίρεση εντός της φαινομενικότητας	39
IV. Το προλεταριάτο ως υποκείμενο και ως αναπα- ράσταση	53
V. Χρόνος και ιστορία	99
VI. Ο θεαματικός χρόνος	119
VII. Η χωροταξία	131
VIII. Η άρνηση και η κατανάλωση εντός της κουλτού- ρας	141
IX. Η υλοποιημένη ιδεολογία	163

I

Ο ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ

Χωρίς αμφιβολία, η εποχή μας... προτιμά την εικόνα από το αντικείμενο, το αντίγραφο από το πρωτότυπο, την αναπαράσταση από την πραγματικότητα, το φαίνεσθαι από το είναι... Το ιερό γι' αυτήν δεν είναι παρά η ψευδαίσθηση, και το ανίερο, η αλήθεια. Ή, μάλλον, το ιερό εξυψώνεται στο μέτρο που η αλήθεια υποβιβάζεται και διευρύνεται η ψευδαίσθηση, έτσι ώστε η αποκορύφωση της ψευδαίσθησης να αποτελεί επίσης γι' αυτήν, την αποκορύφωση του ιερού.

FEUERBACH

Πρόλογος στη δεύτερη έκδοση του
Η Ουσία του Χριστιανισμού

1

Άπασα η ζωή των κοινωνιών στις οποίες κυριαρχούν οι σύγχρονες συνθήκες παραγωγής προαγγέλεται ως μία απέραντη συσσώρευση *θεαμάτων*. Ό,τι υπήρξε άμεσο βίωμα έχει απομακρυνθεί σε μία αναπαράσταση.

2

Οι εικόνες που αποσπάσθηκαν από κάθε όψη της ζωής, συγχωνεύονται σε μια κοινή πορεία όπου η ενότης αυτής της ζωής δεν είναι δυνατό πλέον να αποκατασταθεί. Η αποσπασματικά θεωρημένη πραγματικότης εκτυλίσσεται εντός της ιδίας της της γενικής ενότητος ως ένας κεχωρισμένος ψευδόκοσμος, αντικείμενο της μοναδικής παρατήρησης. Η εξειδίκευση των εικόνων του κόσμου επανευρίσκεται, ολοκληρωμένη, εντός του κόσμου της αυτονομημένης εικόνας, όπου το ψευδές εξαπάτησε τον ίδιο του τον εαυτό. Το θέαμα, γενικά, ως συγκεκριμένη αντιστροφή της ζωής, είναι η αυτόνομη κίνηση του μη-ζώντος.

3

Το θέαμα παρουσιάζεται ταυτοχρόνως ως η ίδια η κοινωνία, ως ένα μέρος της κοινωνίας και ως *όργανο ενοποίησης*. Ως μέρος της κοινωνίας είναι ρητά ο τομέας ο συγκεντρώ-

νων πάν βλέμμα και πάσα συνείδηση. Επειδή ακριβώς αυτός ο τομέας είναι διαχωρισμένος, είναι ο τόπος του εξαπατηθέντος βλέμματος και της ψευδούς συνείδησης· και η ενοποίηση που επιτελεί δεν είναι τίποτε άλλο από την επίσημη γλώσσα του γενικευμένου διαχωρισμού.

4

Το θέαμα δεν είναι ένα σύνολο εικόνων αλλά μία κοινωνική σχέση ατόμων διαμεσολαβούμενη από τις εικόνες.

5

Το θέαμα δεν δύναται να νοηθεί ως κατάχρηση ενός κόσμου της όρασης, ως το προϊόν των τεχνικών μαζικής διάδοσης των εικόνων. Είναι μάλλον ένα κοσμοείδωλο (Weltanschauung) πού έχει καταστεί πραγματικό, εκφραζόμενο υλικά. Είναι μία θεώρηση του κόσμου που έχει αντικειμενοποιηθεί.

6

Το θέαμα, συλλαμβανόμενο στην ολότητά του, είναι ταυτοχρόνως η απόρροια και ο σκοπός του υπάρχοντος τρόπου παραγωγής. Δεν είναι ένα συμπλήρωμα του πραγματικού κόσμου, ένα επιπρόσθετο διακοσμητικό στοιχείο του. Είναι ο πυρήνας της έλλειψης ρεαλισμού της πραγματικής κοινωνίας. Κάτω από όλες τις ιδιαίτερες μορφές του, πληροφόρησης ή προπαγάνδας, διαφήμισης ή άμεσης κατανάλωσης ψυχαγωγίας, το θέαμα συνιστά το σύγχρονο μοντέλο του κοινωνικά κυρίαρχου βίου. Είναι η πανταχού παρούσα επιβεβαίωση της επιλογής πού έχει ήδη τελεσθεί εντός της πα-

ραγωγής και η αντίστοιχη κατανάλωσή της. Μορφή και περιεχόμενο του θεάματος είναι ταυτισμένα με την ολική δικαιολόγηση των συνθηκών και των στόχων του υφιστάμενου συστήματος. Το θέαμα είναι επίσης η *διαρκής παρουσία* αυτής της δικαιολόγησης, ως κατοχή του κύριου μέρους του βιωμένου χρόνου εκτός της συγχρόνου παραγωγής.

7

Ο διαχωρισμός είναι και αυτός, μέρος της ενότητας του κόσμου, της καθολικής κοινωνικής πράξης που έχει διχασθεί σε πραγματικότητα και εικόνα. Η κοινωνική πρακτική ενώπιον της οποίας τίθεται το αυτόνομο θέαμα, είναι επίσης η πραγματική ολότητα, που εμπεριέχει το θέαμα. Όμως το σχίσμα εντός αυτής της ολότητας την ακρωτηριάζει σε σημείο ώστε να εμφανίζεται το θέαμα ως σκοπός της. Η γλώσσα του θεάματος συνίσταται από *σημεία* της κυρίαρχης παραγωγής που αποτελούν, ταυτοχρόνως, τον έσχατο σκοπό της παραγωγής αυτής.

8

Δεν δυνάμεθα να αντιπαραθέσουμε αφηρημένα το θέαμα στην πραγματική κοινωνική δραστηριότητα· αυτός ο διχασμός είναι και ο ίδιος διχασμένος. Το θέαμα που αντιστρέφει την πραγματικότητα, έχει όντως παραχθεί. Συγχρόνως, η βιωμένη πραγματικότητας είναι υλικά κατακυριευμένη από την θέαση του θεάματος και αναπαράγει εντός της τη θεαματική διάσταση προσδίδοντάς της μια ρητή συγκατάθεση. Η αντικεμενική πραγματικότητας είναι παρούσα και στις δύο πλευρές. Κάθε έννοια, προσδιοριζόμενη κατ' αυτόν τον τρόπο, δεν έχει ως βάση παρά την μετάβασή της στο αντίθετο: η πραγματικότητας αναδύεται εντός του θεάματος και

το θέαμα είναι πραγματικό. Αυτή η αμοιβαία αλλοτρίωση είναι η ουσία και το στήριγμα της υπάρχουσας κοινωνίας.

9

Εντός του *πραγματικά ανεστραμμένου* κόσμου, το αληθινό είναι μια στιγμή του ψευδούς.

10

Η έννοια θέαμα ενοποιεί και επεξηγεί μία μεγάλη ποικιλία έκδηλων φαινομένων. Η ποικιλία και οι αντιθέσεις τους είναι τα φαινόμενα αυτής της κοινωνικά οργανωμένης φαινομενικότητας, που και η ίδια οφείλει να αναγνωρίζεται εντός της γενικής της αληθείας. Θεωρημένο συμφώνως προς τους δικούς του όρους, το θέαμα είναι η επιβεβαίωση της φαινομενικότητας και η επιβεβαίωση κάθε ανθρώπινης ζωής, δηλαδή κοινωνικά, ως απλής φαινομενικότητας. Όμως η κριτική που προσβάλλει την αλήθεια του θεάματος, το αποκαλύπτει ως την ορατή *άρνηση* της ζωής, ως μια *άρνηση* της ζωής που *κατέστη ορατή*.

11

Για να περιγράψουμε το θέαμα, τη διαμόρφωσή του, τις λειτουργίες του και τις δυνάμεις που τείνουν στη διάλυσή του, πρέπει να προβούμε σε μία τεχνητή διάκριση των αναπόσπαστων στοιχείων του. *Αναλύοντας* το θέαμα, ομιλούμε κατά κάποιον τρόπο την ίδια τη γλώσσα του θεαματικού, εφ' όσον εισερχόμεθα επί του μεθοδολογικού πεδίου αυτής της κοινωνίας που εκφράζεται εντός του θεάματος. Όμως το θέαμα δεν είναι παρά το νόημα της συνολικής πρακτικής

ενός οικονομικοκοινωνικού σχηματισμού, ο τρόπος χρήσης του χρόνου του. Είναι η ιστορική στιγμή που μας εμπεριέχει.

12

Το Θέαμα εμφανίζεται ως μια τεράστια, αδιαμφισβήτητη και απρόσιτη θετικότητα. Δεν λείπει τίποτα περισσότερο από «ό,τι φαίνεται είναι καλό, ό,τι είναι καλό φαίνεται». Η στάση που αξιωματικά απαιτεί είναι αυτή η παθητική αποδοχή, την οποία έχει ήδη εξασφαλίσει δια του τρόπου που εμφανίζεται χωρίς να επιδέχεται αντίρρησης, δια του μονοπωλίου του της φαινομενικότητας.

13

Ο βασικά ταυτολογικός χαρακτήρας του θεάματος απορρέει εκ του απλού γεγονότος ότι τα μέσα του είναι ταυτοχρόνως και ο σκοπός του. Είναι ο ήλιος που δεν δύει ποτέ στην αυτοκρατορία της σύγχρονης παθητικότητας. Επικαλύπτει ολόκληρη την επιφάνεια του κόσμου και κολυμπά επάπειρον εντός της ιδίας του της δόξης.

14

Η κοινωνία που στηρίζεται στη σύγχρονη βιομηχανία δεν είναι τυχαία ή επιφανειακά θεαματική, είναι θεμελιωδώς *θεαματολογική*. Εντός του θεάματος, εικόνα της κυρίαρχης οικονομίας, ο σκοπός δεν είναι τίποτε, η ανάπτυξη είναι το παν. Το θέαμα δεν επιθυμεί να καταλήξει πουθενά αλλού παρά στον ίδιο του τον εαυτό.

Ως απαραίτητος διάκοσμος των παραγόμενων αντικειμένων του ορθολογισμού σήμερα, ως γενική έκθεση της λογικής του συστήματος και ως προηγμένος οικονομικός τομέας που διαπλάθει άμεσα ένα αυξανόμενο πλήθος εικόνων – αντικειμένων, το θέαμα είναι η κύρια παραγωγή της σύγχρονης κοινωνίας.

Το θέαμα υποτάσσει τους ζώντες ανθρώπους, στο μέτρο που η οικονομία τους έχει ολοκληρωτικά καθυποτάξει. Δεν είναι τίποτε άλλο παρά η οικονομία, αναπτυσσόμενη δι' εαυτήν. Είναι η πιστή αντανάκλαση της παραγωγής αντικειμένων και η μη πιστή αντικειμενοποίηση των παραγωγών.

Η πρώτη φάση της κυριαρχίας της οικονομίας επί του κοινωνικού βίου είχε επιφέρει στον ορισμό κάθε ανθρώπινης επίτευξης, έναν έκδηλο υποβιβασμό του *είναι* σε *έχειν*. Η παρούσα φάση της ολοκληρωτικής κατοχής της κοινωνικής ζωής από τα συσσωρευμένα αποτελέσματα της οικονομίας οδηγεί σε μια γενικευμένη διολίσθηση του *έχειν* στο *φαίνεσθαι*, από το οποίο κάθε πραγματικό «έχειν» πρέπει να αντλεί το άμεσο κύρος και την τελική λειτουργία του. Συγχρόνως, κάθε ατομική πραγματικότητας κατέστη κοινωνική, εξαρτημένη άμεσα από την κοινωνική ισχύ, διαμορφούμενη από αυτήν. Και ακριβώς μόνον επειδή *δεν είναι*, της επιτρέπεται να φαίνεται.

Εκεί που ο πραγματικός κόσμος μεταβάλλεται σε απλές εικόνες, οι απλές εικόνες καθίστανται πραγματικά όντα και ικανά κίνητρά μας υπνωτικής συμπεριφοράς. Το θέαμα, ως τάση η οποία καταδεικνύει μέσω διαφόρων εξειδικευμένων μεσολαβήσεων τον κόσμο που δεν είναι πλέον άμεσα αντιληπτός, ανακαλύπτει φυσιολογικά στην όραση την προνομίονα ανθρώπινη αίσθηση, που σε άλλες εποχές υπήρξε η αφή, την αίσθηση την πλέον αφηρημένη και την πλέον μυθοποιήσιμη, που αντιστοιχεί στη γενικευμένη αφαίρεση της σύγχρονης κοινωνίας. Αλλά το θέαμα δεν είναι ταυτόσημο με το απλό βλέμμα, ακόμη και όταν αυτό συνδυάζεται με την ακοή. Είναι εκείνο που διαφεύγει από την δραστηριότητα των ανθρώπων, από την αναθεώρηση και την διόρθωση του έργου τους. Είναι το αντίθετο του διαλόγου. Οπουδήποτε υφίσταται ανεξάρτητη *αναπαράσταση*, το θέαμα ανασυγκροτείται.

Το θέαμα είναι ο κληρονόμος όλης της *αδυναμίας* του δυτικού φιλοσοφικού εγχειρήματος, το οποίο δεν ήταν παρά μία κατανόηση της δραστηριότητας, κυριαρχούμενης από τις κατηγορίες της όρασης· στηρίζεται επίσης επί της αδιάκοπης ανέλιξης του συγκεκριμένου τεχνικού ορθολογισμού που προέρχεται από αυτήν τη σκέψη. Δεν πραγματώνει την φιλοσοφία, φιλοσοφικοποιεί την πραγματικότητα. Είναι η συγκεκριμένη ζωή όλων που έχει υποβιβασθεί σε έναν κόσμο εικονολογικό.

Η φιλοσοφία, ως εξουσία της διαχωρισμένης σκέψης και σκέψη της διαχωρισμένης εξουσίας, δεν κατόρθωσε ποτέ αφεαυτής να υπερβεί την θεολογία. Το θέαμα είναι η υλική ανασύσταση της θρησκευτικής ψευδαίσθησης. Η θεαματική τεχνική δεν διέλυσε τα θρησκευτικά νέφη όπου οι άνθρωποι είχαν εναποθέσει τις ίδιες τους τις δυνάμεις, που είχαν αποσπασθεί από αυτούς· απλώς τα προσέδεσε σε γήινη βάση. Έτσι είναι η πλέον γήινη ζωή αυτή που καθίσταται σκοτεινή και ασφυκτική. Δεν εξοβελίζει πλέον στον ουρανό, αλλά στεγάζει εντός της την απόλυτη απόρριψή της, τον απατηλό της παράδεισο. Το θέαμα είναι η τεχνική πραγμάτωση της εξορίας των ανθρώπινων δυνάμεων σε ένα επέκεινα, το ολοκληρωμένο σχίσμα στο εσωτερικό του ανθρώπου.

Στο βαθμό που η ανάγκη θεωρείται κοινωνικό όνειρο, το όνειρο καθίσταται αναγκαίο. Το θέαμα είναι το κακό όνειρο της σύγχρονης αλυσσοδεμένης κοινωνίας, που τελικά δεν εκφράζει παρά την επιθυμία της να κοιμηθεί. Το θέαμα είναι ο φρουρός αυτού του ύπνου.

Το γεγονός ότι η πρακτική ισχύς της σύγχρονης κοινωνίας αποσπάσθηκε από την ίδια και συγκροτήθηκε σε μια ανεξάρτητη αυτοκρατορία εντός του θεάματος, δεν είναι δυνατό να εξηγηθεί παρά από το πρόσθετο γεγονός ότι αυτή η ισχυρή πρακτική εξακολούθησε να στερείται συνοχής και να παραμένει σε αντίφαση με τον εαυτό της.

Είναι η πλέον παλαιά κοινωνική εξειδίκευση, η εξειδίκευση της εξουσίας, αυτή που βρίσκεται στην καταγωγή του θεάματος. Επομένως, το θέαμα είναι μια εξιδανικευμένη δραστηριότητα που ομιλεί για λογαριασμό όλων των άλλων. Είναι η διπλωματική εκπροσώπηση της ιεραρχικής κοινωνίας ενώπιον του εαυτού της, όπου κάθε άλλος λόγος έχει εξοστρακισθεί. Εδώ το πλέον σύγχρονο είναι επίσης και το πλέον αρχαϊκό.

Το θέαμα είναι ο αδιάκοπος λόγος που η παρούσα τάξη πραγμάτων επιφυλάσσει για τον εαυτό της, ο εγκωμαστικός της μονόλογος. Είναι η αυτοπροσωπογραφία της εξουσίας κατά την εποχή της ολοκληρωτικής της διαχείρισης των συνθηκών ύπαρξης. Η φετιχιστική όψη καθαρής αντικειμενικότητας εντός των θεαματικών σχέσεων αποκρύπτει τον χαρακτήρα τους ως σχέσεων μεταξύ ανθρώπων και μεταξύ τάξεων: μια δεύτερη φύση φαίνεται να μας εξουσιάζει περιβάλλοντάς μας με τους ανελέητους νόμους της. Αλλά το θέαμα δεν είναι αυτό το αναγκαίο προϊόν της τεχνικής ανάπτυξης, θεωρημένης ως φυσικής ανάπτυξης. Η κοινωνία του θεάματος είναι, αντιθέτως, η μορφή που επιλέγει η ίδια το τεχνικό περιεχόμενό της. Εάν το θέαμα, εκλαμβανόμενο με την περιορισμένη έννοια των «μέσων μαζικής επικοινωνίας», που αποτελούν την πλέον συντρεπτική επιφανειακή του εκδήλωση, δύναται να φανεί ότι εισβάλλει στην κοινωνία ως μία απλή ενοργάνωση, δεν είναι στην πραγματικότητα καθόλου ουδέτερο, αλλά είναι ακριβώς η ενοργάνωση αυτή η οποία συνάδει στην καθολική του αυτοκίνηση. Εάν οι κοινωνικές ανάγκες της εποχής κατά την οποία αναπτύσσονται αυτού του είδους τεχνικές δεν είναι δυνατόν να τύ-

χουν ικανοποίησης παρά μόνον δια της μεσολαβήσεως τους, εάν η διεύθυνση αυτής της κοινωνίας και κάθε επαφή μεταξύ των ανθρώπων δεν δύνανται πλέον να εξασκούνται παρά μόνον δια της μεσολαβήσεως αυτής της δύναμης στιγμιαίας επικοινωνίας, αυτό συμβαίνει διότι αυτή η «επικοινωνία» είναι ουσιαστικά *μονομερής*. Έτσι ώστε η συγκεντροποίησή της καταλήγει να συσσωρεύει στη διεύθυνση του υπάρχοντος συστήματος τα μέσα που του επιτρέπουν να διαιωνίζει αυτήν την καθορισμένη διεύθυνση. Το γενικευμένο σχίσμα του θεάματος είναι αδιαχώριστο στοιχείο του σύγχρονου *Κράτους*, δηλαδή της γενικής μορφής του σχίσματος εντός της κοινωνίας, προϊόν του καταμερισμού της κοινωνικής εργασίας και όργανο της ταξικής κυριαρχίας.

25

Ο *διαχωρισμός* είναι το άλφα και το ωμέγα του θεάματος. Η θεσμοποίηση του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας και η συγκρότηση των τάξεων είχαν διαμορφώσει μία πρώτη ιερή ενατένιση, τη μυθική τάξη πραγμάτων με την οποία καλύπτεται κάθε εξουσία από τις απαρχές της. Το ιερό δικαίωσε την κοσμική και οντολογική διευθέτηση που αντιστοιχούσε στα συμφέροντα των κρατούντων, ερμήνευσε και εξωράισε ό,τι η κοινωνία *δεν ήταν σε θέση να πράξει*. Κάθε διαχωρισμένη εξουσία, επομένως, υπήρξε θεαματική, αλλά η αποδοχή από όλους μας αυτού του είδους παγιοποιημένης εικόνας δεν σήμαινε παρά την κοινή αναγνώριση μιας φανταστικής προέκτασης της ένδειας της πραγματικής κοινωνικής δραστηριότητας, αισθητής ακόμη ευρέως ως μια ενιαία συνθήκη. Το σύγχρονο θέαμα, αντίθετα, εκφράζει αυτό που η κοινωνία δύναται να πράξει, αλλά σ' αυτήν την έκφραση το *επιτρεπτό* αντιτίθεται απολύτως προς το *εφικτό*. Το θέαμα είναι η συντήρηση της μη-συνείδησης ε-

ντός της πρακτικής μεταβολής των συνθηκών ύπαρξης. Είναι προϊόν του εαυτού του και είναι αυτό το ίδιο που έχει θέσει τους κανόνες του: είναι ένα ψευδοϊερό. Δείχνει αυτό που *είναι*: διαχωρισμένη ισχύς αναπτυσσόμενη αφ' εαυτής, εντός της αυξήσεως της παραγωγικότητας χάριν της αδιάκοπης τελειοποίησης του καταμερισμού της εργασίας σε κατακερματισμό των χειρονομιών που υποτάσσονται στην ανεξάρτητη κίνηση των μηχανών και εργάζεται για μια διαρκώς επεκτεινόμενη αγορά. Κάθε κοινότητα και κάθε κριτική αίσθηση ακυρώθησαν κατά την διάρκεια αυτής της κίνησης, κατά την οποία οι δυνάμεις που έχουν καταστεί ικανές να ισχυροποιηθούν διαχωριζόμενες, δεν έχουν ακόμη επανευρεθεί.

26

Με τον γενικευμένο διαχωρισμό του εργαζόμενου από το προϊόν της εργασίας του, εξαφανίζεται κάθε ενιαία αντίληψη της ολοκληρωμένης δραστηριότητας, κάθε άμεση προσωπική επικοινωνία μεταξύ των παραγωγών. Ακολουθώντας την πρόοδο της συσσώρευσης των διαχωρισμένων προϊόντων και της συγκεντροποίησης της παραγωγικής διαδικασίας, η ενότης και η επικοινωνία καθίστανται αποκλειστική ιδιότης της διεύθυνσης του συστήματος. Η επιτυχία του οικονομικού συστήματος του διαχωρισμού είναι η *προλεταριοποίηση* του κόσμου.

27

Μέσω της ιδίας της επιτυχίας της διαχωρισμένης παραγωγής ως παραγωγής του διαχωρισμένου, η βασική εμπειρία που συνδέεται στις πρωτόγονες κοινωνίες με μια κύρια εργασία, τείνει να μετατοπισθεί σε αναπτυξιακό πόλο του συ-

στήματος, προς την μη-εργασία, την αδράνεια. Αλλά αυτή η αδράνεια δεν είναι κατά κανένα τρόπο απελευθερωμένη από την παραγωγική δραστηριότητα: εξαρτάται από αυτήν, είναι μια πλήρης ανησυχίας και θαυμασμού υποταγή στις ανάγκες και τα αποτελέσματα της παραγωγής· είναι αυτή καθαυτή ένα προϊόν του ορθολογισμού της. Δεν είναι δυνατόν να υπάρξει ελευθερία έξω από την δραστηριότητα και, στα πλαίσια του θεάματος, υπάρχει άρνηση κάθε δραστηριότητας, επειδή ακριβώς η πραγματική δραστηριότης έχει πλήρως δεσμευθεί για την παγκόσμια οικοδόμηση αυτού του αποτελέσματος. Έτσι, η σημερινή «απελευθέρωση από την εργασία», η αύξηση του ελεύθερου χρόνου κατ' ουδένα τρόπο δεν είναι απελευθέρωση εντός της εργασίας, ούτε και η απελευθέρωση από έναν κόσμο που έχει διαμορφωθεί από αυτήν την εργασία. Κανένα μέρος της δραστηριότητος που έχει υφαρπαγεί εντός της εργασίας, δεν είναι δυνατό να επανευρεθεί εντός της υποταγής στο αποτέλεσμά της.

28

Το οικονομικό σύστημα, εδραιωμένο επί της απομόνωσης, είναι μια *κυκλική παραγωγή της απομόνωσης*. Η απομόνωση στηρίζει την τεχνική και η τεχνική διεργασία με τη σειρά της απομονώνει. Από το αυτοκίνητο έως την τηλεόραση, όλα τα αγαθά που έχουν επιλεγεί από το θεαματικό σύστημα και αποτελούν τα όπλα του για τη σταθερή ενίσχυση των συνθηκών απομόνωσης των «μοναχικών πληθών». Το θέαμα επανευρίσκει όλο και πιο συγκεκριμένα τις ίδιες του τις προϋποθέσεις.

29

Η καταγωγή του θεάματος είναι η απώλεια της ενότητός

του κόσμου και η γιγαντιαία επέκταση του σύγχρονου θεάματος εκφράζει την ολότητα αυτής της απώλειας: η αφαίρεση κάθε επιμέρους εργασίας και η γενική αφαίρεση της συνολικής παραγωγής βρίσκουν την τέλεια έκφρασή τους εντός του θεάματος του οποίου ο συγκεκριμένος τρόπος ύπαρξης είναι ακριβώς η αφαίρεση. Εντός του θεάματος, ένα τμήμα του κόσμου αναπαρίσταται ενώπιον του κόσμου και είναι ανώτερο από αυτόν. Το θέαμα δεν είναι παρά η κοινή γλώσσα αυτού του διαχωρισμού. Αυτό που συνδέει τους θεατές δεν είναι παρά μία αμετάκλητη σχέση με το ίδιο το κέντρο που συντηρεί την απομόνωσή του. Το θέαμα συνενώνει το διαχωρισμένο, αλλά το συνενώνει ως διαχωρισμένο.

30

Η αλλοτρίωση του θεατή από το αντικείμενο της παρατήρησης (που είναι αποτέλεσμα της δικής του μη συνειδητής δραστηριότητας) εκφράζεται ως εξής: όσο περισσότερο παρατηρεί τόσο λιγότερο ζει· όσο περισσότερο αποδέχεται να αναγνωρίζει τον εαυτό του εντός των κυρίαρχων εικόνων της ανάγκης, τόσο λιγότερο κατανοεί τη δική του ύπαρξη και τη δική του επιθυμία. Η εξωτερικότης του θεάματος, σε σχέση με τον δρώντα άνθρωπο είναι εμφανής από το γεγονός ότι οι ίδιες του οι χειρονομίες δεν ανήκουν πλέον σ' αυτόν, αλλά σε κάποιον άλλο που του τις αναπαριστά. Ιδού γιατί ο θεατής δεν αισθάνεται σε κανένα μέρος στο στοιχείο του, διότι το θέαμα είναι παντού.

31

Ο εργαζόμενος δεν παράγει τον εαυτό του, παράγει μια ανεξάρτητη δύναμη. Η επιτυχία αυτής της παραγωγής, η

αφθονία της, επιστρέφει στον παραγωγό ως αφθονία της αποστέρησης. Όλος ο χρόνος και ο χώρος του κόσμου αποξενώνονται από αυτόν μέσω της συσσώρευσης των αλλοτριωμένων προϊόντων του. Το θέαμα είναι ο χάρτης αυτού του νέου κόσμου, χάρτης που καλύπτει την επικράτειά του. Οι ίδιες δυνάμεις που μας έχουν διαφύγει, μας επιδεικνύονται σε όλη τους την ισχύ.

32

Το θέαμα εντός της κοινωνίας αντιστοιχεί σε μια συγκεκριμένη κατασκευή της αλλοτρίωσης. Η οικονομική επέκταση είναι, κυρίως, η επέκτασή αυτής της συγκεκριμένης βιομηχανικής παραγωγής. Αυτό που επεκτείνεται μαζί με την οικονομία που κινείται δια αυτήν, δεν δύναται παρά να είναι η αλλοτρίωση που ευρίσκετο ακριβώς εντός του πρωταρχικού της πυρήνα.

33

Ο άνθρωπος, διαχωρισμένος από το προϊόν του με όλο και περισσότερη ένταση παράγει όλες τις λεπτομέρειες του κόσμου του, και έτσι βρίσκεται όλο και περισσότερο διαχωρισμένος από τον κόσμο του. Όσο περισσότερο ο βίος του τώρα είναι το προϊόν του, τόσο περισσότερο διαχωρίζεται από τον βίο του.

34

Το θέαμα είναι το κεφάλαιο σε τέτοιο βαθμό συσσώρευσης ώστε μετατρέπεται σε εικόνα.

II

ΤΟ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ ΩΣ ΘΕΑΜΑ

Διότι το εμπόρευμα δεν είναι δυνατό να νοηθεί στην αυθεντική του ουσία παρά μόνον ως καθολική κατηγορία του ολικού κοινωνικού είναι. Μόνο μέσα σ' αυτά τα πλαίσια η πραγματοποίηση που απορρέει από την εμπορευματική σχέση αποκτά μιαν αποφασιστική σημασία, τόσο για την αντικεμενική εξέλιξη της κοινωνίας, όσο και για τη στάση των ανθρώπων έναντί της, για την υποταγή της συνειδήσής τους στις μορφές μέσω των οποίων αυτή η πραγματοποίηση εκφράζεται. Η υποταγή αυτή εντείνεται ακόμη περισσότερο εκ του γεγονότος ότι, όσο περισσότερο αυξάνεται ο εξορθολογισμός και η μηχανοποίηση της εργασιακής διεργασίας, τόσο η δραστηριότης του εργαζόμενου χάνει τον χαρακτήρα της δραστηριότητος για να καταστεί θεατής.

LUKACS

Ιστορία και Ταξική συνείδηση.

Σ' αυτήν την ουσιαστική κίνηση του θεάματος, που συνίσταται στο να επανακτά οτιδήποτε υπήρχε στην ανθρώπινη δραστηριότητα σε ρευστή κατάσταση, ώστε να τα κατέχει σε στέρεη κατάσταση, ως αντικείμενα που έχουν καταστεί η αποκλειστική αξία δια της μορφοποίησής τους στο αρνητικό της βιωμένης αξίας, αναγνωρίζουμε τον παλαιό μας εχθρό, που γνωρίζει τόσο καλά να εμφανίζεται με την πρώτη ματιά ως κάτι τελείως κοινό και αυτονόητο, ενώ αντίθετα είναι τόσο πολύπλοκο και πλήρες λεπτών μεταφυσικών διακρίσεων, το εμπόρευμα.

Αυτή είναι η αρχή του φετιχισμού του εμπορεύματος, η κατακυρίευση της κοινωνίας από «αντικείμενα υπεραισθητά παρότι αισθητά», που εκπληρώνεται απόλυτα εντός του θεάματος, όπου ο αισθητός κόσμος υποκαθίσταται από μία επιλογή εικόνων, που υφίσταται υπεράνω αυτού και, ταυτοχρόνως έχει κατορθώσει να αναγνωρισθεί ως το κατεξοχήν αισθητό.

Ο ταυτοχρόνως παρών και απών κόσμος, που το θέαμα

καθιστά ορατό, είναι ο κόσμος του εμπορεύματος, που κυριαρχεί σε ό,τι είναι βιωμένο. Και έτσι, ο κόσμος του εμπορεύματος εμφανίζεται επίσης ως *είναι*, διότι η κίνησή του είναι ταυτόσημη με την απομάκρυνση των ανθρώπων μεταξύ τους και έναντι του προϊόντος τους στο σύνολό του.

38

Η απώλεια της ποιότητας, τόσο έκδηλη σε όλα τα επίπεδα της θεαματικής γλώσσας των αντικειμένων που εξυμνεί και των συμπεριφορών που ρυθμίζει, δεν εκφράζει παρά τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της πραγματικής παραγωγής, που παρακάμπτει την πραγματικότητα: η μορφή-εμπόρευμα είναι καθ' ολοκληρίαν ταυτόσημη προς τον εαυτό της, η κατηγορία του ποσοτικού. Αναπτύσσει το ποσοτικό και δεν δύναται να αναπτυχθεί παρά μόνον εντός αυτού.

39

Αυτή η ανάπτυξη, που αποκλείει το ποιοτικό, υπόκειται και η ίδια, ως ανάπτυξη, στην ποιοτική μετάβαση: το θέαμα σημαίνει ό,τι έχει διαβεί το κατώφλι της *ίδιας του της αφθονίας*· πράγμα που, προς το παρόν, δεν αληθεύει τοπικά παρά μόνο σε ορισμένα σημεία, αλλά είναι αληθές ήδη σε παγκόσμια κλίμακα, που είναι το πρωταρχικό σημείο αναφοράς του εμπορεύματος, αναφορά την οποία η πρακτική του κίνηση έχει επαληθεύσει, συνενώνοντας τη Γη ως παγκόσμια αγορά.

40

Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων υπήρξε η πραγ-

ματική μη συνειδητή ιστορία, που οικοδόμησε και τροποποίησε τις συνθήκες ύπαρξης των ανθρωπίνων ομάδων ως συνθήκες επιβίωσης και επέκτασης αυτών των συνθηκών: η οικονομική βάση όλων των προσπαθειών τους. Ο τομέας του εμπορεύματος ήταν, στο εσωτερικό μας φυσικής οικονομίας, ο σχηματισμός ενός πλεονάσματος της επιβίωσης. Η παραγωγή εμπορευμάτων, που συνεπάγεται την ανταλλαγή ποικίλων προϊόντων μεταξύ ανεξάρτητων παραγωγών, κατόρθωσε να παραμείνει επί μακρόν βιοτεχνική, περιοριζόμενη σε μια περιθωριακή οικονομική λειτουργία που η ποσοτική της αλήθεια παρέμενε ακόμη συγκαλυμμένη. Ωστόσο, όπου συναντήθηκε με τις κοινωνικές συνθήκες εμπορίου μεγάλης κλίμακας και της συσσώρευσης κεφαλαίων, κατέκτησε την ολική κυριαρχία της οικονομίας. Ολόκληρη η οικονομία τότε κατέστη αυτό που το εμπόρευμα είχε εμφανώς καταδείξει ότι είναι, κατά την διαδρομή αυτής της κατάκτησης: μια διαδικασία ποσοτικής ανάπτυξης. Αυτή η αέναη επέκταση της οικονομικής ισχύος υπό τη μορφή εμπορεύματος, που μεταμόρφωσε την ανθρώπινη εργασία σε εργασία-εμπόρευμα, σε μισθωτή εργασία, καταλήγει σωρευτικά σε μια αφθονία, κατά την οποία το πρωταρχικό ζήτημα της επιβίωσης αναμφισβήτητα έχει επιλυθεί, αλλά κατά τέτοιον τρόπο ώστε να επανασυναντάται διαρκώς· τίθεται δε, κάθε φορά εκ νέου, σε ένα ανώτερο επίπεδο. Η οικονομική ανάπτυξη απελευθερώνει τις κοινωνίες από τη φυσική πίεση που απαιτούσε τον άμεσο αγώνα τους για την επιβίωση, αλλά δια του τρόπου αυτού δεν έχουν απελευθερωθεί από τον απελευθερωτή τους. Η ανεξαρτησία του εμπορεύματος έχει επεκταθεί στο σύνολο της οικονομίας επί της οποίας βασιλεύει. Η οικονομία μεταμορφώνει τον κόσμο, αλλά τον μεταμορφώνει αποκλειστικά σε κόσμο της οικονομίας. Η ψευδής φύση εντός της οποίας έχει αλλοτριωθεί η ανθρώπινη εργασία απαιτεί την επ' άπειρον επιδίωξη της υπηρεσίας της και αυτή η υπηρεσία δικάζεται και αθκώνεται απ' εαυτής, στην πραγματικότητα κατέχει την ολότητα των κοι-

νωνικά θεμτών προσπαθειών και εγχειρημάτων, ως υπηρετές της. Η αφθονία των εμπορευμάτων, δηλαδή της εμπορευματικής σχέσης, δεν δύναται να είναι τίποτε περισσότερο από την *επθυξημένη επιβίωση*.

41

Η κυριαρχία του εμπορεύματος κατ' αρχήν ασκήθηκε επί της οικονομίας κατά έναν τρόπο μυστηριακό, που ως υλική βάση της κοινωνικής ζωής παρέμενε απαρατήρητη και ακατανόητη, όπως το οικείο, που δεν είναι ωστόσο και εγνωσμένο. Εντός μιας κοινωνίας, όπου το συγκεκριμένο εμπόρευμα παραμένει σπάνιο ή εν ανεπαρκεία, πρόκειται ακριβώς γι' αυτήν την εμφανή κυριαρχία του χρήματος που παρουσιάζεται ως πληρεξούσιος, που ομιλεί εν ονόματι μιας άγνωστης δύναμης. Με την βιομηχανική επανάσταση, τον εργοστασιακό καταμερισμό της εργασίας και την μαζική παραγωγή για την παγκόσμια αγορά, το εμπόρευμα εμφανίζεται όντως ως μία δύναμη που έρχεται πράγματι να *καταλάβει* την κοινωνική ζωή. Είναι τότε που συγκροτείται η πολιτική οικονομία ως κυρίαρχη επιστήμη και ως επιστήμη της κυριαρχίας.

42

Το θέαμα είναι η στιγμή όπου το εμπόρευμα επέτυχε την ολοκληρωτική κατοχή της κοινωνικής ζωής. Όχι μόνον η σχέση προς το εμπόρευμα είναι ορατή, αλλά δεν βλέπουμε πλέον παρά μόνον αυτήν: ο κόσμος που βλέπουμε είναι ο κόσμος του. Η σύγχρονη οικονομική παραγωγή επεκτείνει τη δικτατορία της τόσο σε έκταση όσο και σε ένταση. Στους ολιγότερο εκβιομηχανισθέντες τόπους η βασιλεία της είναι ήδη παρούσα με ορισμένα εμπορεύματα-βεντέτες και ως

μπεριαλιστική κυριαρχία επί ζωνών που προηγούνται στην ανάπτυξη της παραγωγικότητας. Σ' αυτές τις προηγμένες ζώνες ο κοινωνικός χώρος έχει κατακλυσθεί από μία αλλη-πάλληλη σειρά επιτοποθετήσεων γεωλογικών στρωμάτων των εμπορευμάτων. Σ' αυτό το στάδιο της «δεύτερης βιομηχανικής επανάστασης» η αλλοτριωμένη κατανάλωση καθίσταται για τις μάζες ένα συμπληρωματικό καθήκον της αλλοτριωμένης παραγωγής. Είναι, *όλη η πωληθείσα εργασία* μιας κοινωνίας που καθίσταται συνολικά *το ολικό εμπόρευμα*, του οποίου ο κύκλος οφείλει να συνεχισθεί. Για να επιτευχθεί, πρέπει αυτό το ολικό εμπόρευμα να επιστραφεί αποσπασματικά στο κατακερματισμένο άτομο, απόλυτα διαχωρισμένο από τις παραγωγικές δυνάμεις που δρουν ως σύνολο. Στο σημείο αυτό λοιπόν, η εξειδικευμένη επιστήμη της κυριαρχίας οφείλει να εξειδικευθεί με τη σειρά της: κατακερματίζεται σε κοινωνιολογία, ψυχολογική, κυβερνητική, σημειολογία κ.λπ., επαγρυπνώντας για την αυτορρύθμιση εφ' όλων των επιπέδων της διαδικασίας.

43

Ενώ στην πρωταρχική φάση της καπιταλιστικής συσσώρευσης «η πολιτική οικονομία δεν βλέπει στον προλετάριο παρά μόνο τον εργάτη», που πρέπει να λάβει το μίνιμουμ αναγκαίο για τη συντήρηση της εργασιακής του δύναμης, χωρίς ποτέ να τον υπολήπτει «εντός του ελεύθερου χρόνου του και της ανθρώπινης διάστασής του», η ιδεολογική θέση της άρχουσας τάξης ανατρέπεται, μόλις ο επιτευχθείς βαθμός αφθονίας στην παραγωγή εμπορευμάτων απαιτεί μία πρόσθετη συνεργασία από τον εργάτη. Σ' αυτόν τον εργάτη, που απαλλάσσεται, αίφνης, από την απόλυτη περιφρόνηση που του εκδηλώνεται απροκάλυπτα μέσα απ' όλους τους τρόπους οργάνωσης και επίβλεψης της παραγωγής, όταν βρίσκεται κάθε ημέρα εκτός αυτής υπό την μεταμ-

φίηση του καταναλωτή, του συμπεριφέρονται φαινομενικά όπως σε ένα σημαίνον πρόσωπο, με μια βεβιασμένη ευγένεια. Έτσι, ο ανθρωπισμός του εμπορεύματος αναλαμβάνει τη φροντίδα «του ελεύθερου χρόνου και της ενθρόπινης διάστασης» του εργαζόμενου διότι, απλούστατα, η πολιτική οικονομία δύναται και πρέπει τώρα να κυριαρχήσει σε αυτές τις σφαίρες ως *πολιτική οικονομία*. Κατ' αυτόν τον τρόπο, «η ολοκληρωμένη άρνηση του ανθρώπου» έχει αναλάβει τη φροντίδα της ολότητας της ανθρώπινης ύπαρξης.

44

Το θέαμα είναι ένα διαρκής πόλεμος του οπίου ώστε να καταστεί αποδεκτή η ταύτιση των αγαθών με τα εμπορεύματα και η ταύτιση της ικανοποίησης με την επιβίωση, η οποία επαυξάνεται σύμφωνα με τους δικούς της νόμους. Εάν όμως η καταναλώσιμη επιβίωση είναι κάτι που πρέπει να επαυξάνεται διαρκώς, αυτό συμβαίνει επειδή δεν παύει να *εμπεριέχει τη στέρηση*. Εάν δεν υπάρχει τίποτε πέραν της επηυξημένης επιβίωσης, κανένα σημείο όπου θα μπορούσε να σταματήσει η επέκτασή της, αυτό οφείλεται στο ότι η ίδια η επιβίωση δεν έχει υπερβεί τη στέρηση, αλλά είναι η ίδια η στέρηση που έχει καταστεί ιδιαίτερα εμπλουτισμένη.

45

Με την αυτοματοποίηση, που είναι ο πλέον προωθημένος τομέας της σύγχρονης βιομηχανίας και ταυτοχρόνως το μοντέλο που συνοψίζει επακριβώς την πρακτική της, ο κόσμος του εμπορεύματος οφείλει να υπερβεί την εξής αντίφαση: η τεχνική ενοργάνωση που καταργεί αντικειμενικά την εργασία πρέπει ταυτοχρόνως να διατηρεί την *εργασία ως εμπόρευμα* και ως μοναδικό τόπο γένεσης του εμπορεύματος:

Για να μην μειώσει πραγματικά η αυτοματοποίηση, ή οιαδήποτε άλλη ολιγότερο ακραία μορφή αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας, τον χρόνο της αναγκαίας κοινωνικής εργασίας σε κοινωνική κλίμακα, είναι ανάγκη να δημιουργηθούν νέες απασχολήσεις. Ο τριτογενής τομέας, οι υπηρεσίες, αντιπροσωπεύουν την τεράστια επέκταση της στρατιάς διανομής και εγκωμιασμού των σύγχρονων εμπορευμάτων, την επιστράτευση εφεδρικών δυνάμεων που την κατάλληλη στιγμή, σε αυτές ακριβώς τις επίπλαστες ανάγκες αναφορικά με αυτού του είδους εμπορεύματα αντιμετωπίζει την αναγκαιότητα μιας ανάλογης οργάνωσης της εργασίας στα μετόπισθεν.

46

Η ανταλλακτική αξία δεν μπόρεσε να διαμορφωθεί παρά ως αντιπρόσωπος της αξίας χρήσης, η νίκη όμως που κέρδισε με τα δικά της όπλα, δημιούργησε τις προϋποθέσεις της αυτόνομης κυριαρχίας της. Επιστρατεύοντας κάθε ανθρώπινη χρήση και υφαρπάζοντας το μονοπώλιο της ικανοποίησής της, κατέληξε να *κατευθύνει τη χρήση*. Η διαδικασία της ανταλλαγής ταυτίστηκε με κάθε δυνατή χρήση, και περιορίστηκε στο έλεός του. Η ανταλλακτική αξία είναι ο μισθοφόρος της αξίας χρήσης, που καταλήγει να διεξάγει τον πόλεμο για λογαριασμό του.

47

Αυτή η σταθερά της καπιταλιστικής οικονομίας, η *πτωτική τάση της αξίας χρήσης*, αναπτύσσει μια νέα μορφή στέρησης στο εσωτερικό της επηυξημένης επιβίωσης, που δεν είναι περισσότερο απελευθερωμένη από την παλαιά ένδεια, εφ' όσον απαιτεί τη συμμετοχή της συντριπτικής πλειοψηφίας

των ανθρώπων, ως μισθωτών εργαζόμενων, στην αέναη επιδίωξη της επίτευξής της, και ο καθένας γνωρίζει ότι πρέπει να υποταχθεί σε αυτήν ή να πεθάνει. Αυτή είναι η πραγματικότητα αυτού του εκβιασμού, το γεγονός ότι η χρήση, στην πλέον ευτελή της μορφή (διατροφή, κατοικία) δεν υφίσταται πλέον παρά εγκλωβισμένη εντός του ψευδαισθησιακού πλούτου της επηυξημένης επιβίωσης, που είναι η πραγματική βάση της γενικής αποδοχής της ψευδαισθήσεως, εντός της κατανάλωσης των σύγχρονων εμπορευμάτων. Ο πραγματικός καταναλωτής καθίσταται καταναλωτής ψευδαισθήσεων. Το εμπόρευμα είναι η όντως πραγματική ψευδαισθήση και το θέαμα η γενική της εκδήλωση.

48

Η αξία χρήσης, που εμπεριέχεται εμμέσως εντός της ανταλλακτικής αξίας, πρέπει τώρα να διακηρυχθεί ρητά εντός της ανεστραμμένης πραγματικότητας του θεάματος, ακριβώς επειδή η ουσιαστική πραγματικότητα της έχει διαβρωθεί από την υπερανάπτυγμένη εμπορευματική οικονομία, και επειδή μια ψευδοαιτιολόγηση καθίσταται αναγκαία για την ψευδή ζωή.

49

Το θέαμα είναι η άλλη όψη του χρήματος: Το αφηρημένο γενικό ισοδύναμο όλων των εμπορευμάτων. Όμως αν το χρήμα κυριάρχησε στην κοινωνία ως αναπαράσταση της κεντρικής ισοδυναμίας, δηλαδή του ανταλλάξιμου χαρακτήρα πλήθους αγαθών, των οποίων η χρήση παρέμεινε μη-συγκρίσιμη, το θέαμα είναι το σύγχρονο ανεπτυγμένο συμπλήρωμά του, όπου η ολότητας του εμπορευματικού κόσμου εμφανίζεται ενιαία ως μία γενική ισοδυναμία για ό,τι

το σύνολο της κοινωνίας δύναται να είναι και να πράξει. Το θέαμα είναι το χρήμα το οποίο *μόνον παρατηρούμε*, διότι ήδη εντός του, το σύνολο της χρήσης έχει ανταλλαγή με το σύνολο της αφηρημένης αναπαράστασης. Το θέαμα δεν είναι *μόνον* ο υπηρέτης της *ψευδούς χρήσης*, είναι ήδη, εντός του, η ψευδής χρήση της ζωής.

50

Το συγκεντροποιημένο αποτέλεσμα της κοινωνικής εργασίας, κατά τη στιγμή της *οικονομικής* αφθονίας, καθίσταται εμφανές και υποτάσσει κάθε πραγματικότητα στη φαινομενικότητα, που είναι τώρα το προϊόν της. Το κεφάλαιο δεν είναι πλέον το αόρατο κέντρο που διευθύνει τον τρόπο παραγωγής: η συσσώρευσή του το επεκτείνει έως την περιφέρεια υπό μορφή αισθητών αντικειμένων. Όλη η έκταση της κοινωνίας είναι το πορτραίτο του.

51

Η νίκη της αυτόνομης οικονομίας πρέπει να είναι ταυτοχρόως, και η απώλειά της. Οι δυνάμεις που αποδέσμευσε καταργούν την *οικονομική αναγκαιότητα* που υπήρξε η ακλόνητη βάση των αρχαίων κοινωνιών. Όταν την αντικαθιστά με την αναγκαιότητα της απεριόριστης οικονομικής ανάπτυξης, δεν δύναται παρά να αντικαθιστά την ικανοποίηση των στοιχειωδώς αναγνωρισμένων, πρωταρχικών ανθρώπινων αναγκών, δια μιας αδιάκοπης κατασκευής ψευδών αναγκών που ανάγονται στη μοναδική ψευδή ανάγκη της διατήρησης της εξουσίας της. Όμως η αυτόνομη οικονομία διαχωρίζεται δια παντός από την εμβρυή ανάγκη, στον ίδιο βαθμό που αποσυνδέεται από το *κοινωνικό ασυνείδητο* το οποίο εξαρτιόταν από αυτήν, χωρίς να το γνωρίζει. «Ό,τι

είναι συνειδητό φθείρεται. Ό,τι είναι μη-συνειδητό παραμένει αναλλοίωτο. Όμως από τη στιγμή που απελευθερωθεί, δεν καταρρέει και αυτό με τη σειρά του;» (Freud).

52

Τη στιγμή κατά την οποία η κοινωνία ανακαλύπτει ότι εξαρτάται από την οικονομία, στην πραγματικότητα, η οικονομία εξαρτάται απ' αυτήν. Αυτή η υπόγεια δύναμη που έχει μεγιστοποιηθεί σε σημείο να εμφανίζεται κυρίαρχη, απώλεσε και αυτή την ισχύ της. Τη θέση του οικονομικού Αυτό πρέπει να πάρει το Εγώ. Το υποκείμενο δεν δύναται να αναδυθεί παρά μέσα από την κοινωνία, δηλαδή από τον αγώνα που διεξάγεται εντός αυτής της ιδίας. Η ενδεχόμενη ύπαρξή του εξαρτάται από την έκβαση της πάλης των τάξεων, που αποκαλύπτεται ως προϊόν και παραγωγός της οικονομικής θεμελίωσης της ιστορίας.

53

Η συνείδηση της επιθυμίας και η επιθυμία της συνείδησης είναι αυτό ακριβώς το εγχείρημα που στην αρνητική του μορφή επιθυμεί την κατάργηση των τάξεων, δηλαδή την άμεση κατοχή των εργαζόμενων σε όλες τις στιγμές της δραστηριότητός τους. Το αντίθετό του είναι η κοινωνία του θεάματος, όπου το εμπόρευμα ενατενίζει τον εαυτό του σε έναν κόσμο που αυτό δημούργησε!

III

ΕΝΟΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΙΚΟΤΗΤΟΣ

Μια νέα οξεία πολεμική διεξάγεται στη χώρα, στο πεδίο της φιλοσοφίας, σχετικά με τις δύο έννοιες: «το ένα χωρίζεται σε δύο» και «τα δύο συγχωνεύονται σε ένα». Αυτή η διαμάχη είναι ένας αγώνας μεταξύ αυτών που είναι υπέρ και αυτών που είναι κατά της υλιστικής διαλεκτικής, ένας αγώνας μεταξύ δυο αντιλήψεων για τον κόσμο: της προλεταριακής αντίληψης και της αστικής αντίληψης. Εκείνοι που υποστηρίζουν ότι «το ένα χωρίζεται σε δύο» είναι ο βασικός νόμος των πραγμάτων, παραμένουν στην πλευρά της υλιστικής διαλεκτικής· εκείνοι που υποστηρίζουν ότι «τα δύο συγχωνεύονται σε ένα» είναι ενάντια στην υλιστική διαλεκτική. Οι δύο πλευρές έχουν χαράξει μια σαφή διαχωριστική γραμμή μεταξύ τους και τα επιχειρήματά τους είναι εκ διαμέτρου αντίθετα. Αυτή η πολεμική αντανακλά επί ιδεολογικού επιπέδου, τον οξύ και πολύπλοκο ταξικό αγώνα που διεξάγεται στην Κίνα και στον κόσμο.

*Κόκκινη Σημαία του Πεκίνου,
21 Σεπτεμβρίου 1964*

Το θέαμα, όπως η σύγχρονη κοινωνία, είναι ταυτοχρόνως ενωμένο και διηρημένο. Όπως και εκείνη, οικοδομεί την ενότητά του πάνω στον κατακερματισμό. Όμως η αντίφαση όταν αναδύεται μέσα από το θέαμα, με τη σειρά της διαψεύδεται δια μιας αντιστροφής του νοήματός της: έτσι ώστε η διαίρεση που εμφανίζεται είναι ενιαία, ενώ η εμφανιζόμενη ενότης είναι διηρημένη.

Αυτή είναι η διαπάλη των εξουσιών που συγκροτήθηκαν για την διαχείριση του ιδίου κοινωνικοοικονομικού συστήματος που εκτυλίσσεται ως η επίσημη αντίφαση, που εκ των πραγμάτων ανήκει στην πραγματική ενότητα, και αυτό, τόσο σε παγκόσμια κλίμακα όσο και στο εσωτερικό κάθε έθνους.

Οι θεαματικοί ψευδείς αγώνες των ανταγωνιστικών μορφών της διαχωρισμένης εξουσίας είναι ταυτοχρόνως πραγματικοί, ως προς το ότι εκφράζουν την άνιση και ανταγωνιστική ανάπτυξη του συστήματος, τα σχετικώς αντιφατικά συμφέροντα των τάξεων ή των ταξικών υποδιαίρέσεων που

αναγνωρίζουν το σύστημα και καθορίζουν τη δική τους συμμετοχή στην εξουσία του. Ακριβώς όπως η ανάπτυξη της πλέον προηγμένης οικονομίας είναι η σύγκρουση ορισμένων προτεραιοτήτων με άλλες έτσι και η ολοκληρωτική διαχείριση της οικονομίας από μια κρατική γραφειοκρατία και οι συνθήκες των χωρών που ετέθησαν στη σφαίρα της αποικιοκρατίας ή της ημιαποικιοκρατίας καθορίζονται από σημαντικές ιδιαιτερότητες στις μεθόδους παραγωγής και εξουσίας. Αυτές οι ποικίλες αντιθέσεις μπορούν να εκδηλώνονται, εντός του θεάματος, με τελείως διαφορετικά κριτήρια, ως μορφές κοινωνιών εξολοκλήρου διαχωρισμένων. Συμφώνως όμως προς την πραγματική τους υπόσταση, ως ιδιαίτερων τομέων, η αλήθεια της ιδιαιτερότητός τους έγκειται στο καθολικό σύστημα που τις εμπεριέχει: στο μοναδικό κίνημα που κατέστησε τον πλανήτη πεδίο του, τον καπιταλισμό.

57

Η κοινωνία φορέας του θεάματος δεν κυριαρχεί στις υποανάπτυκτες περιοχές μόνον δια της οικονομικής της ηγεμονίας. Κυριαρχεί ως *κοινωνία του θεάματος*. Εκεί όπου η υλική βάση απουσιάζει, η σύγχρονη κοινωνία έχει ήδη κατακυριεύσει θεαματικά την κοινωνική επιφάνεια κάθε ηπείρου. Καθορίζει το πρόγραμμα μιας τάξης διευθυνόντων και προϋσταται της συγκροτήσεώς της. Όπως ακριβώς παρουσιάζει τα ψευδή αγαθά ως αντικείμενα επιθυμίας, κατά τον ίδιο τρόπο προσφέρει και στους εντόπιους επαναστάτες τα ψευδή μοντέλα της επανάστασης. Το ίδιο το θέαμα της γραφειοκρατικής εξουσίας, η οποία κατέχει ορισμένες βιομηχανικές χώρες, αποτελεί ακριβώς μέρος του ολικού θεάματος, ως γενική ψευδής άρνησή του και στήριγμά του. Εάν το θέαμα, θεωρημένο στις διάφορες τοπικές παραλλαγές του προβάλλει τις ολοκληρωτικές εξειδικεύσεις του κοινωνικού

λόγου και διαχείρισης, αυτές ενοποιούνται στο επίπεδο της σφαιρικής λειτουργίας του συστήματος, σε έναν *παγκόσμιο καταμερισμό θεαματικών καθηκόντων*.

58

Ο καταμερισμός των θεαματικών καθηκόντων, που συντηρεί το σύνολο της υφιστάμενης τάξης πραγμάτων, συντηρεί κυρίως τον κυρίαρχο πόλο της ανάπτυξης της. Οι ρίζες του θεάματος βρίσκονται εντός του πεδίου της οικονομίας που κατέστη οικονομία της αφθονίας και είναι η οικονομία από την οποία προέρχονται οι καρποί που τείνουν τελικά να κυριαρχήσουν στη θεαματική αγορά, παρ' όλους τους προστατευτικούς ιδεολογικοαστυνομικούς φραγμούς οιοσδήποτε τοπικού θεάματος με φιλοδοξίες μονοκρατορίας.

59

Η τάση *εκχυδαϊσμού* που, υπό τους λαμπρούς αντιπερισπασμούς του θεάματος, κυριαρχεί παγκοσμίως στη σύγχρονη κοινωνία, κυριαρχεί επίσης σε κάθε σημείο όπου η ανεπτυγμένη κατανάλωση εμπορευμάτων έχει πολλαπλασιάσει φαινομενικά τους προς επιλογήν ρόλους και αντικείμενα. Τα κατάλοιπα της θρησκείας και της οικογένειας –που παραμένει η κύρια μορφή κληροδότησης της ταξικής εξουσίας και επομένως της ηθικής καταστολής που εγγυώνται δύναται να συνδυάζονται ως ένα και το αυτό πράγμα με την πληθωρική επιβεβαίωση της απόλαυσης *αυτού* του κόσμου, κόσμου που δημιουργήθηκε επακριβώς και μόνον ως ψευδής απόλαυση που εμπεριέχει την καταστολή. Στην ευλαβική αποδοχή αυτού που υπάρχει, δύναται επίσης να προστεθεί, ως ένα και το αυτό, η καθαρά θεαματική εξέγερση: απλώς, αυτό εκφράζει το απλό γεγονός ότι η ίδια η έλλειψη

ικανοποίησης κατέστη ένα εμπόρευμα, από τη στιγμή που η οικονομική αφθονία κατόρθωσε να επεκτείνει την παραγωγή της ως την επεξεργασία μιας αυτού του είδους πρώτης ύλης.

60

Συγκεντρώνοντας εντός της την εικόνα ενός εφικτού ρόλου, η βεντέτα, η θεαματική αναπαράσταση του ζώντος ανθρώπου, συγκεντρώνει, κατά συνέπεια, αυτήν την κοινοτοπία. Η προϋπόθεση της βεντέτας είναι η εξειδίκευση του *φαινομενικού βιώματος*, το αντικείμενο της ταύτισης με τον φαινομενικό, άνευ εμβριθείας, βίο που πρέπει να αντισταθμίζει τον κατακερματισμό των πραγματικά βιωμένων παραγωγικών εξειδικεύσεων. Οι βεντέτες υφίστανται για να απεικονίζουν ποικίλους τύπους τρόπου ζωής και τρόπου αντίληψης της κοινωνίας, ελεύθερες να δρουν καθολικά. Ενσαρκώνουν το απρόσιτο αποτέλεσμα της κοινωνικής *εργασίας*, μμμούμενες τα υποπροϊόντα αυτής της εργασίας που έχουν αναχθεί ως δια μαγείας υπεράνω αυτής, ως σκοπός της: την εξουσία και τις *διακοπές*, την απόφαση και την κατανάλωση, που συνιστούν την αρχή και το τέλος μιας αδιαμφισβήτητης διαδικασίας. Στη μια περίπτωση πρόκειται για την κυβερνητική εξουσία που προσωποποιείται σε ψευδοβεντέτα, στην άλλη περίπτωση πρόκειται για τη βεντέτα της κατανάλωσης, που επιδοκιμάζεται παμπηφεί ως ψευδοεξουσία επί του βιώματος. Καθώς δε αυτές οι δραστηριότητες της βεντέτας δεν είναι πραγματικά καθολικές, δεν είναι και ποικίλες.

61

Ο εντολοδόχος του θεάματος, τοποθετούμενος στη σκηνή ως βεντέτα, είναι το αντίθετο του ατόμου, ο εχθρός του α-

τόμου, τόσο εντός του ιδίου όσο, προφανώς, και εντός των άλλων. Προβαλλόμενος εντός του θεάματος ως μοντέλο προς ταύτιση, απαρνείται κάθε αυτόνομη ιδιότητα για να ταυτισθεί και αυτό με τη σειρά του με το γενικό νόμο της υπακοής στην ροή των πραγμάτων. Η βεντέτα της ολοκλήρωσης, παρόλο που εξωτερικά είναι η αναπαράσταση διαφόρων τύπων προσωπικότητας, εμφανίζει κάθε έναν εξ αυτών των τύπων να έχει ισότιμη πρόσβαση στο σύνολο της κατανάλωσης και να βρίσκει εντός της, παρομοίως, την ευτυχία του. Η βεντέτα της απόφασης οφείλει να κατέχει το πλήρες απόθεμα όλων όσων θεωρούνται αποδεκτές ανθρωπινες ιδιότητες. Έτσι, μεταξύ τους οι επίσημες αποκλίσεις εκμηδενίζονται από την επίσημη ομοιότητα που είναι προϋπόθεση της υπεροχής τους στα πάντα. Ο Χρουστσόφ κατέστη στρατηγός ώστε να αποφασίσει για τη μάχη του Κουρσκ όχι στο πεδίο της μάχης, αλλά κατά την εικοστή επέτειό της, όταν είχε αναγορευθεί αρχηγός του Κράτους. Ο Κέννεντυ παρέμεινε ρήτορας μέχρι του σημείου να πλέξει το εγκώμιό του επί του ιδίου του του μνήματος, καθώς ο Theodore Sorensen συνέχιζε κατά τη στιγμή εκείνη να συντάσσει λόγους για τον διάδοχο στο ίδιο ύφος που τόσο πολύ είχε συμβάλει στην αναγνώριση της προσωπικότητας του αποβιώσαντος. Οι αξιοθαύμαστοι άνδρες, στους οποίους το σύστημα προσωποποιείται, είναι ιδιαίτερα γνωστοί επειδή δεν είναι αυτό που είναι: έγιναν μεγάλοι άνδρες, κατερχόμενοι στην έσχατη βαθμίδα της πραγματικότητας της ελάχιστης ατομικής ζωής, και αυτό το γνωρίζει ο καθείς.

Η ψευδής επιλογή εντός της θεαματικής αφθονίας, επιλογή που συνίσταται τόσο στην αντιπαράθεση ανταγωνιστικών και αλληλέγγυων θεαμάτων, όσο και στην αντιπαράθεση ρόλων (κύριοι φορείς και σημασιодότες των οποίων είναι

τα αντικείμενα) που είναι ταυτοχρόνως αποκλειστικοί και αλληλένδετοι, εξελίσσεται σε σκιαμαχία ιδιοτήτων, προσριζόμενων να προσδώσουν πάθος στην προσκόλληση προς την ποσοτική χυδαιότητα. Έτσι, αναβιώνουν ψευδείς αρχαϊκές αντιθέσεις, τοπικισμοί ή ρατσισμοί, ρόλος των οποίων είναι να μεταμορφώνουν τη χυδαιότητα των ιεραρχικών θέσεων εντός της κατανάλωσης σε φανταστική οντολογική ανωτερότητα. Έτσι, ανασυντίθεται η ατέρμονη αλληλουχία γελοίων αντιπαραθέσεων, κινώντας ένα ούτε καν παιγνιώδες ενδιαφέρον, από τα ανταγωνιστικά αθλήματα έως τις εκλογές. Εκεί όπου εγκατεστάθη η πληθωρική κατανάλωση, μία θεμελιώδης αντίθεση μεταξύ νεολαίας και ενηλίκων έρχεται σε πρώτο πλάνο των απατηλών ρόλων: διότι πουθενά δεν υφίσταται ενήλιξ, κύριος της ζωής του και η νεότης, η μεταλλαγή αυτού που υφίσταται, ο δυναμισμός του καπιταλισμού, δεν αποτελεί κατά κανένα τρόπο ιδιότητα αυτών των ανθρώπων που σήμερα είναι νέοι, αλλά αυτού του οικονομικού συστήματος. Είναι τα αντικείμενα αυτά που κυβερνούν και αυτά είναι νέα· εκτοπίζονται και αλληλοαντικαθίστανται αφ' εαυτών.

63

Η *ενότης της αθλιότητας* είναι εκείνο που κρύπτεται κάτω από τις θεαματικές αντιθέσεις. Εάν οι διάφορες μορφές της ίδιας αλλοτρίωσης αντιμάχονται πίσω από τα προσωπεία της απόλυτης επιλογής, αυτό συμβαίνει επειδή όλες είναι ολοκληρωτικά θεμελιωμένες επί πραγματικών απωθημένων αντιφάσεων. Αναλόγως προς τις ανάγκες του συγκεκριμένου σταδίου της αθλιότητας που διαψεύδει και συντηρεί, το θέαμα υφίσταται υπό μορφήν *συγκεντροποιημένη ή διάχυτη*. Και στις δύο περιπτώσεις, δεν είναι παρά μία εικόνα ευτυχισμένης ενοποίησης, περιβαλλόμενη από θλίψη και τρόμο στο γαλήνιο κέντρο της δυστυχιάς.

Το συγκεντροποιημένο θεαματικό ανήκει κυρίως στον γραφειοκρατικό καπιταλισμό, αν και δύναται να εισαχθεί ως τεχνική της κρατικής εξουσίας σε μικτές και περισσότερο καθυστερημένες οικονομίες ή σε ορισμένες στιγμές κρίσης του ανεπτυγμένου καπιταλισμού. Πράγματι, η γραφειοκρατική ιδιοκτησία είναι η ίδια συγκεντροποιημένη, υπό την έννοια ότι ο μεμονωμένος γραφειοκράτης δεν σχετίζεται με την κατοχή του συνόλου της οικονομίας παρά μόνον διαμέσου της γραφειοκρατικής κοινότητας, και ως μέλος αυτής της κοινότητας. Εξάλλου η παραγωγή εμπορευμάτων, λιγότερο ανεπτυγμένη, εμφανίζεται επίσης υπό μία συγκεντροποιημένη μορφή: το εμπόρευμα που κατέχει η γραφειοκρατία είναι η συνολική κοινωνική εργασία και αυτό που επαναπωλεί στην κοινωνία είναι η επιβίωσή της ως σύνολο. Η δικτατορία της γραφειοκρατικής οικονομίας δεν δύναται να αφήσει στις εκμεταλλεζόμενες μάζες κανένα αξιοσημείωτο περιθώριο επιλογής, εφόσον πρέπει να επιλέξει τα πάντα μόνη της και εφόσον κάθε άλλη εξωτερική επιλογή, έστω και αν αφορά τη διατροφή ή τη μουσική, είναι ήδη η επιλογή της ολοκληρωτικής της καταστροφής. Οφείλει να συνοδεύεται από μία διαρκή βία. Η εικόνα του καλού, που επιβάλλεται εντός του θεάματός της, συμπεριλαμβάνει την ολότητα αυτών, που επισήμως υφίστανται και φυσιολογικά επικεντρώνεται σε έναν μόνο άνθρωπο που είναι ο εγγυητής της καθολικής συνοχής της. Μ' αυτήν την απόλυτη βεντέτα, ο καθείς θα πρέπει να ταυτισθεί ως διά μαγείας, ή να εξαφανισθεί. Διότι πρόκειται για τον μαιτρ της μη ολοκλήρωσής του και για την ηρωική εικόνα ενός νοήματος για την αποδοχή της της απόλυτης εκμετάλλευσης, που είναι στην πραγματικότητα η πρωταρχική συσσώρευση επιταχυνόμενη διά της τρομοκρατίας. Εάν κάθε Κινέζος πρέπει να μαθαίνει τον Μάο και επομένως να καθίσταται Μάο, αυτό συμβαίνει επειδή δεν γίνεται να είναι τίποτε άλλο. Εκεί όπου κυριαρ-

χεί το συγκεντροποιημένο θεαματικό κυριαρχεί και η αστυνομία.

65

Το διάχυτο θεαματικό συνοδεύει την αφθονία των εμπορευμάτων, την απρόσκοπτη ανάπτυξη του σύγχρονου καπιταλισμού. Εδώ, κάθε επιμέρους εμπόρευμα δικαιώνεται στο όνομα του μεγαλείου της παραγωγής της ολότητας των αντικειμένων, των οποίων το θέαμα αποτελεί ένα απολογητικό υπόμνημα. Οι αντικρουόμενες διαβεβαιώσεις συνωθούνται επί της σκηνής του ενοποιημένου θεάματος της οικονομίας της αφθονίας, με τον ίδιο τρόπο που διάφορα εμπορεύματα-βεντέτες υποστηρίζουν ταυτοχρόνως τα αντιφατικά τους εγχειρήματα διευθέτησης της κοινωνίας, όπου το θέαμα των αυτοκινήτων απαιτεί μια τέλεια κυκλοφορία που καταστρέφει τις παλαιές πόλεις, καθ' την στιγμή το θέαμα της ίδιας της πόλης έχει ανάγκη από συνοικίες-μουσεία. Κατ' αυτόν τον τρόπο η ικανοποίηση, ήδη προβληματική, που φημίζεται ότι ανήκει στην *κατανάλωση του συνόλου*, φαλκιδεύεται αμέσως, καθώς ο πραγματικός καταναλωτής δεν δύναται να αγγίξει άμεσα, παρά μόνον μία αλληλουχία αποσπασμάτων αυτής της εμπορευματικής ευτυχίας, αποσπασμάτων εκ των οποίων απουσιάζει, κάθε φορά, εμφανώς η ιδιότης η αποδοθείσα στο σύνολο.

66

Κάθε συγκεκριμένο εμπόρευμα αγωνίζεται για τον εαυτό του, δεν δύναται να αναγνωρίσει τα άλλα, αξιώνει να επιβληθεί παντού, ως να ήταν το μοναδικό. Το θέαμα καθίσταται τότε το έπος αυτής της σύγκρουσης, που η πτώση καμιάς Τροίας δεν θα μπορούσε να σταματήσει. Το θέαμα δεν ε-

ξυμνεί τους άνδρες και τα όπλα τους, αλλά τα εμπορεύματα και τα πάθη τους. Σ' αυτόν τον τυφλό αγώνα, κάθε εμπόρευμα, ακολουθώντας το πάθος του, πραγματοποιεί ασυνείδητα κάτι το ανώτερο: το γίγνεσθαι-κόσμος του εμπορεύματος, που είναι εξίσου το γίγνεσθαι-εμπόρευμα του κόσμου. Έτσι, με ένα τέχνασμα της εμπορευματικής λογικής, η ιδιαιτερότητος του εμπορεύματος φθείρεται μαχόμενη, ενώ η μορφή-εμπόρευμα τείνει προς την απόλυτη πραγμάτωσή της.

67

Η ικανοποίηση που το πληθωρικό εμπόρευμα δεν δύναται πλέον να προσδώσει στη χρήση, καταλήγει να αναζητείται στην αναγνώριση της αξίας του ως εμπόρευμα: είναι η χρήση του εμπορεύματος που αρκείται στον εαυτό της, και για τον καταναλωτή, ο θρησκευτικός ζήλος για την κυρίαρχη ελευθερία του εμπορεύματος. Κύματα ενθουσιασμού για ένα δεδομένο προϊόν που υποστηρίζεται και λανσάρεται από όλα τα μέσα ενημέρωσης διαδίδονται κατ' αυτόν τον τρόπο με αστραπιαία ταχύτητα. Ένα style ενδυμασίας ανακύπτει από μία ταινία· ένα περιοδικό λανσάρει οίκους που λανσάρουν διάφορες θωρακίσεις (raporlies). Το gadget εκφράζει το γεγονός ότι, καθ' ην στιγμή το πλήθος των εμπορευμάτων ολισθαίνει προς τον παραλογισμό, το ίδιο το παράλογο καθίσταται ένα ειδικό εμπόρευμα. Στα διαφημιστικά μπρελόκ, επί παραδείγματι, που δεν αγοράζονται πλέον αλλά προσφέρονται ως συμπληρωματικά συνοδευτικά των πωλούμένων αντικειμένων κύρους ή που κυκλοφορούν, διά ανταλλαγής, στην ιδιαίτερη σφαίρα τους, μπορούμε να αναγνωρίσουμε την εκδήλωση μιας μυστικιστικής εγκατάλειψης στην υπερβατικότητα του εμπορεύματος. Αυτός που συλλέγει τα μπρελόκ που έχουν κατασκευασθεί για να καταστούν συλλεκτικά κομμάτια, συσσωρεύει την επιείκεια του εμπορεύματος, ένδοξο σημάδι της πραγματικής παρου-

σίας του μεταξύ των πιστών του. Ο πραγματοποιημένος άνθρωπος διαφημίζει την απόδειξη της οικειότητάς του με το εμπόρευμα. Όπως στην παραφορά των δαίμονισμένων ή εκστασιαζόμενων του θρησκευτικού φετιχισμού, ο φετιχισμός του εμπορεύματος αγγίζει αυτές τις στιγμές υπερβολικού παροξυσμού. Η μόνη χρήση που εκφράζεται ακόμη εδώ είναι η θεμελιώδης χρήση της υποταγής.

68

Χωρίς αμφιβολία, η ψευδής ανάγκη που επιβάλλεται εντός της συγχρόνου καταναλώσεως δεν δύναται ν' αντιτεθεί σε καμιά αυθεντική ανάγκη ή επιθυμία, που να μην είναι και αυτή διαμορφωμένη από την κοινωνία και την ιστορία της. Ομως το πληθωρικό εμπόρευμα είναι παρόν ως η απόλυτη ρήξη μιας οργανικής ανάπτυξης των κοινωνικών αναγκών. Η μηχανική του συσώρευση αποδεσμεύει μια *απεριόριστη πλαστικότητα*, έναντι της οποίας η ζώσα επιθυμία παραμένει αφοπλισμένη. Η σωρευτική ισχύς μιας ανεξάρτητης πλαστικότητας επιφέρει παντού την *φαλκίδευση της κοινωνικής ζωής*.

69

Εντός της εικόνας της ευτυχισμένης ενοποίησης της κοινωνίας μέσω της κατανάλωσης, η πραγματική διαίρεση αναστέλλεται έως την επόμενη μη-εκπλήρωση εντός του καταναλώσιμου. Κάθε ιδιαίτερο προϊόν που πρέπει να αντιπροσωπεύει την ελπίδα μιας εκπληκτικής συντόμευσης του δρόμου, επιτέλους, για την άφιξη στη γη της επαγγελίας της ολικής κατανάλωσης, εμφανίζεται με τη σειρά του, τελετουργικά, ως η αποφασιστική ιδιομορφία. Αλλά όπως στην περίπτωση της αστραπιαίας διάδοσης της μόδας, φαινομε-

νικά αριστοκρατικών ονομάτων, που καταλήγουν να φέρονται από όλα τα άτομα της ίδιας ηλικίας, το αντικείμενο από το οποίο προσμένουμε μια ιδιαίτερη ισχύ, κατέστη δυνατό να προταθεί για τη μαζική λατρεία, επειδή ακριβώς είχε παραχθεί σε έναν αρκετά μεγάλο αριθμό αντιτύπων ώστε να καταναλωθεί μαζικά. Ο χαρακτήρας γοήτρου αυτού του οιουδήποτε προϊόντος έγκειται στο ότι τοποθετείται για μια στιγμή, στο επίκεντρο της κοινωνικής ζωής, ως το εξ αποκαλύψεως μυστήριο της τελεολογίας της παραγωγής. Το αντικείμενο κύρους εντός του θεάματος, εκχυδαίζεται από τη στιγμή που εισχωρεί στην οικία του καταναλωτή και ταυτοχρόνως στις οικίες όλων των άλλων. Αποκαλύπτει πολύ αργά την ουσιαστική του ένδεια, που οφείλεται, εγγενώς, στην αθλιότητα της παραγωγής του. Όμως ήδη αυτό είναι ένα άλλο αντικείμενο που φέρει τη δικαίωση του συστήματος και την απαίτηση να αναγνωρισθεί.

70

Η απάτη της ικανοποίησης οφείλει να αυτοκαταγγέλλεται, αντικαθιστώντας η ίδια τον εαυτό της, ακολουθώντας την εναλλαγή των προϊόντων και αυτήν των γενικών συνθηκών της παραγωγής. Αυτό που επιβεβαίωνε με την πλέον τέλεια αναισχυντία τη δική του οριστική υπεροχή, αλλάζει, εντούτοις, τόσο εντός του διάχυτου θεάματος όσο και εντός του συγκεντροποιημένου θεάματος και μόνο το σύστημα είναι εκείνο που πρέπει να συνεχίζεται: Ο Στάλιν, όπως και το παρωχημένης μόδας εμπόρευμα, καταγγέλλονται από αυτούς τους ίδιους που τα επέβαλλαν. Κάθε νέο ψέμα της διαφήμισης είναι και η ομολογία του προηγούμενου ψέματός της. Κάθε κατάρρευση μιας μορφής ολοκληρωτικής εξουσίας αποκαλύπτει την πλασματική κοινότητα που την επιδοκίμαζε ομόφωνα και δεν ήταν παρά μία συνάθροιση μοναχικοτήτων άνευ ψευδαισθήσεων.

Αυτό που το θέαμα παρουσιάζει ως αιώνιο στηρίζεται επί της αλλαγής και πρέπει να αλλάξει εκ βάθρων. Το θέαμα είναι απολύτως δογματικό και ταυτοχρόνως δεν δύναται να καταλήξει πραγματικά σε κανένα πάγιο δόγμα. Τίποτε δεν σταματά γι' αυτό: είναι η εγγενής του κατάσταση και εν τούτοις η πλέον αντίθετη προς την ροπή του.

Η πλασματική ενότης που το θέαμα διακηρύσσει, είναι το προσωπείο της ταξικής διαίρεσης επί της οποίας στηρίζεται η πραγματική ενότης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Αυτό που υποχρεώνει τους παραγωγούς να συμμετέχουν στην οικοδόμηση του κόσμου, είναι συγχρόνως εκείνο που τους απωθεί από αυτήν. Αυτό που συνδέει τους απελευθερωμένους ανθρώπους με τους τοπικούς και εθνικούς περιορισμούς τους, είναι συγχρόνως εκείνο που τους απομακρύνει. Αυτό που εξωθεί στην εμβάθυνση του ορθολογισμού είναι συγχρόνως αυτό που τροφοδοτεί το ανορθολογικό της ιεραρχικής εκμετάλλευσης και της καταπίεσης. Αυτό που δημιουργεί την αφηρημένη εξουσία της κοινωνίας, δημιουργεί και τη συγκεκριμένη ανελευθερία της.

IV.

ΤΟ ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΤΟ ΩΣ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΩΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ

Το ίσο δικαίωμα για όλους στα αγαθά και τις απολαύσεις αυτού του κόσμου, η καταστροφή κάθε εξουσίας, η άρνηση κάθε ηθικού φραγμού, ιδού εάν υπεισέλθουμε στο βάθος του ζητήματος, τα αίτια της εξέγερσης της 18ης Μαρτίου και η χάρτα της επίφοβης ένωσης που της προσέφερε ένα στρατό.

Κοινοβουλευτική έρευνα για την εξέγερση της 18ης Μαρτίου.

Η πραγματική κίνηση που καταργεί τις υφιστάμενες συνθήκες, κυβερνά την κοινωνία μετά τη νίκη της αστικής τάξης επί της οικονομίας και, προφανώς, μετά την πολιτική έκφραση αυτής της νίκης. Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων διέρρηξε τις παλαιές παραγωγικές σχέσεις και κάθε στατική τάξη πραγμάτων κονιορτοποιείται. Ό,τι ήταν απόλυτο, καθίσταται ιστορικό.

Εξακοντισμένοι εντός της ιστορίας, ενώπιον της συμμετοχής τους στην εργασία και τους αγώνες που τη συνθέτουν, οι άνθρωποι εξαναγκάζονται να αντιμετωπίσουν τις σχέσεις τους απαλλαγμένοι ψευδαισθήσεων. Αυτή η ιστορία δεν έχει άλλο αντικείμενο, εκτός από αυτό που πραγματώνει επί του ιδίου της του εαυτού, παρόλο που η τελευταία μη συνειδητή μεταφυσική θεώρηση της ιστορικής εποχής δύναται να αντιμετωπίζει την βαθμιαία ανάπτυξη της παραγωγής, διαμέσου της οποίας εκτυλίχθηκε η ιστορία, ως το ίδιο το αντικείμενο της ιστορίας. Το υποκείμενο της ιστορίας δεν δύναται να είναι παρά το ζων που παράγει τον εαυτό του, καθιστάμενο κύριος και κάτοχος του κόσμου του που είναι η ιστορία, και υφίσταται ως *συνείδηση του παιγνιδιού της*.

Ως ένα και το αυτό ρεύμα, εξελίσσονται οι ταξικοί αγώνες της μακράς επαναστατικής εποχής που εγκαινιάσθηκε με την άνοδο της αστικής τάξης και τη σκέψη της ιστορίας, την διαλεκτική, τη σκέψη που δεν σταματά πλέον στην αναζήτηση της έννοιας του όντος, αλλά ανυψώνεται ως τη γνώση της διάλυσης όλων όσων υπάρχουν και, εντός της κίνησης καταργεί κάθε διαχωρισμό.

Ο Hegel δεν είχε πλέον να ερμηνεύσει τον κόσμο, αλλά την μεταμόρφωση του κόσμου. Ερμηνεύοντας μόνο τη μεταμόρφωση, ο Hegel δεν αποτελεί παρά τη φιλοσοφική ολοκλήρωση της φιλοσοφίας. Επιθυμεί να κατανοήσει έναν κόσμο που γίνεται αφ' εαυτού. Αυτή η ιστορική σκέψη δεν είναι ακόμη παρά η συνείδηση που έρχεται πάντα πολύ αργά, και που εκφράζει την κατόπιν εορτής δικαίωση. Έτσι, δεν υπερέρβη τον διαχωρισμό παρά μόνον εντός της σκέψης. Το παράδοξο που έγκειται στο να επαφίεται το νόημα κάθε πραγματικότητας στην ιστορική της επίτευξη και συγχρόνως να αποκαλύπτει αυτό το νόημα, καθιστώντας τον ίδιο τον εαυτό του ως επίτευξη της ιστορίας, απορρέει από το απλό γεγονός ότι ο στοχαστής των αστικών επαναστάσεων του XVII και του XVIII αιώνα δεν αναζήτησε στη φιλοσοφία του παρά τη συμφιλίωση με το αποτέλεσμά τους. «Ακόμη και ως φιλοσοφία της αστικής επανάστασης, δεν εκφράζει όλην τη διαδικασία αυτής της επανάστασης, αλλά μόνον την τελική έκβασή της. Κατ' αυτήν την έννοια, είναι μία φιλοσοφία όχι της επανάστασης, αλλά της παλινόρθωσης» (Karl Korsch, *Θέσεις πάνω στον Hegel και την επανάσταση*). Ο Hegel επέτελεσε για ύστατη φορά την εργασία του φιλοσόφου, «την εξύμνηση αυτού που υπάρχει»· αλλά ήδη αυτό που υπήρχε

γι' αυτόν, δεν ηδύνατο να είναι παρά το σύνολο της ιστορικής κίνησης. Καθώς η *εξωτερική* θέση της σκέψης στην πραγματικότητα διετηρήθη, δεν κατόρθωσε να καλυφθεί παρά με την ταύτισή της με ένα προκαταρκτικό εγχείρημα του Πνεύματος, του απόλυτου ήρωα που έπραξε ό,τι θέλησε και θέλησε ό,τι έπραξε, του οποίου η ολοκλήρωση συμπίπτει με το παρόν. Έτσι η φιλοσοφία που αποθνήσκει εντός της σκέψης της ιστορίας, δεν δύναται πλέον να εξυμνήσει τον κόσμο της παρά μόνον με την άρνησή του, διότι για να λάβει το λόγο, πρέπει ήδη να προϋποθέσει ως λήξασα αυτήν την καθολική ιστορία στην οποία ανήγαγε τα πάντα λύοντας τη συνεδρίαση του μόνου δικαστηρίου όπου θα μπορούσε να εκδοθεί η απόφαση περί της αληθείας.

77

Όταν το προλεταριάτο δηλώνει διά της ιδίας του της υπάρξεως στην πράξη ότι αυτή η σκέψη της ιστορίας δεν έχει λησμονηθεί, η διάψευση του *συμπεράσματος* είναι επίσης η επιβεβαίωση της μεθόδου.

78

Η σκέψη της ιστορίας δεν δύναται να διασωθεί παρά μόνον αν καταστεί πρακτική σκέψη, η δε πρακτική του προλεταριάτου ως επαναστατικής τάξης δεν δύναται να είναι τίποτε λιγότερο από την ιστορική συνείδηση που επιδρά επί του συνόλου του κόσμου της. Όλα τα θεωρητικά ρεύματα του *επαναστατικού* εργατικού κινήματος προήλθαν από μία κριτική αντιπαράθεση προς την Εγγελιανή σκέψη. Αυτό ισχύει τόσο για τον Μαρξ, όσο και για τον Στίρνερ και τον Μπακούνιν.

Ο αδιαχώριστος χαρακτήρας της θεωρίας του Μαρξ από την Εγελιανή μέθοδο είναι, επίσης, και ο ίδιος αδιαχώριστος από τον επαναστατικό χαρακτήρα της θεωρίας αυτής, δηλαδή από την αλήθεια της. Αυτός είναι ο λόγος που η θεμελιακή αυτή σχέση έχει γενικώς αγνοηθεί ή παρερμηνευθεί, ή ακόμη καταγγελλεί ως το αδύνατο σημείο αυτού που δολίως έμελλε να καταστεί ένα μαρξιστικό δόγμα. Ο Bernstein, στο *Socialisme Théorique et Socialdémocratie pratique*, καταδεικνύει σαφώς αυτήν τη σύνδεση της διαλεκτικής μεθόδου και της ιστορικής δογματικής τοποθέτησης, αποδοκιμάζοντας τις ελάχιστες επιστημονικές προβλέψεις του Μανιφέστου του 1847 ως προς το επικείμενο της προλεταριακής επανάστασης στη Γερμανία: «Αυτή η ιστορική αυθυποβολή, τόσο εσφαλμένη ώστε ο πρώτος τυχών πολιτικός οραματιστής δεν θα ηδύνατο να βρει χειρότερη, θα ήταν ακατανόητη για έναν Μαρξ, που εκείνη την εποχή είχε ήδη μελετήσει σοβαρά την οικονομία, εάν δεν διακρίναμε σ' αυτήν το προϊόν ενός κατάλοιπου της εγελιανής διαλεκτικής των αντιθέσεων, την οποία ο Μαρξ όπως άλλωστε και ο Ένγκελς δεν κατόρθωσαν ποτέ ν' αποποιηθούν εντελώς. Κατά την εποχή εκείνη του γενικού αναβρασμού, αυτό το γεγονός απέβη ακόμη περισσότερο μοιραίο».

Η ανατροπή που πραγματοποιεί ο Μαρξ, για μια «διάσωση διά της μεταβίβασης» της σκέψης των αστικών επαναστάσεων, δεν έγκειται κοινότοπα στην αντικατάσταση, από την υλιστική ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, της πορείας του εγελιανού Πνεύματος που οδεύει προς συνάντηση του εαυτού του εντός του χρόνου, που η αντικειμενοποίησή του ταυτιζόταν με την αλλοτρίωσή του, και τα ιστορικά του

τραύματα δεν άφηναν σημάδια. Η ιστορία που κατέστη πραγματική δεν έχει πλέον τέλος. Ο Μαρξ κατέρριψε την διαχωρισμένη θέση του Hegel έναντι του συμβάντος, καθώς και τη θεώρηση ενός υπέρτατου εξωτερικού παράγοντα, οιοσδήποτε και αν είναι αυτός. Δεν απομένει πλέον στη θεωρία παρά να γνωρίζει αυτό που πράττει. Αντιθέτως, είναι η θεώρηση της κίνησης της οικονομίας εντός της κυρίαρχης σκέψης της σύγχρονης κοινωνίας, που είναι η *μη ανεστραμμένη* κληρονομιά του *μη διαλεκτικού* μέρους του εγγεληνού εγχειρήματος για ένα κυκλικό σύστημα: Είναι μία αποδοχή η οποία έχει απωλέσει τη διάσταση της σύλληψης και που δεν έχει πλέον ανάγκη ενός εγγελανισμού για να δικαιωθεί, διότι η κίνηση που επιζητά να εξυμνήσει, δεν είναι παρά ένας άνευ σκέψης τομέας του κόσμου, η μηχανική ανάπτυξη του οποίου κυριαρχεί ουσιαστικά στα πάντα. Το εγχείρημα του Μαρξ είναι το εγχείρημα μιας συνειδητής ιστορίας. Το ποσοτικό που παρεμβαίνει στην τυφλή ανάπτυξη των απλώς οικονομικών παραγωγικών δυνάμεων πρέπει να μεταβληθεί σε ποιοτική ιστορική οικειοποίηση. Η *κριτική της πολιτικής οικονομίας* είναι η πρώτη πράξη αυτού του τέλους της προϊστορίας: «Από όλα τα εργαλεία της παραγωγής, η πλέον μεγάλη παραγωγική δύναμη είναι η ίδια η επαναστατική τάξη».

81

Αυτό που συνδέει στενά τη θεωρία του Μαρξ με την επιστημονική σκέψη είναι η ορθολογική αντίληψη των δυνάμεων που δρουν πραγματικά μέσα στην κοινωνία. Όμως, η θεωρία αυτή, βασικά, είναι ένα *επέκεινα* της επιστημονικής σκέψης που δεν διατηρείται παρά μόνον με την υπέρβασή της: πρόκειται περί μιας αντίληψης του *αγώνα* και διόλου του *νόμου*: «Δεν γνωρίζουμε παρά μία μόνον επιστήμη: την επιστήμη της ιστορίας», αποφαίνεται η *Γερμανική Ιδεολογία*.

Η εποχή που η αστική τάξη επιθυμεί να θεμελιώσει επιστημονικά την ιστορία παραγνωρίζει το γεγονός ότι αυτή η διαθέσιμη επιστήμη θα έπρεπε, μάλλον, να θεμελιωθεί η ίδια επιστημονικά με την οικονομία. Αντιστρόφως, η ιστορία δεν εξαρτάται ριζικά από αυτήν τη γνώση, παρά μόνον στο βαθμό που αυτή η ιστορία παραμένει *οικονομική ιστορία*. Εξάλλου, το κατά πόσον ο ρόλος της ιστορίας εντός της ιδίας της οικονομίας –η συνολική διαδικασία που τροποποιεί τα ίδια τα βασικά επιστημονικά δεδομένα του– παραμελήθηκε από την οπτική της επιστημονικής παρατήρησης, καταδεικνύεται από τη ματαιότητα των σοσιαλιστικών υπολογισμών, που πίστευαν ότι έχουν αναγνωρίσει την ακριβή περιοδικότητα των κρίσεων και από τη στιγμή που η σταθερή παρέμβαση του Κράτους κατόρθωσε να αντισταθμίσει την επίπτωση των προς κρίσην τάσεων, ένα παρόμοιο σκεπτικό προσβλέπει σ' αυτήν την ισορροπία για μια οριστική οικονομική αρμονία. Το εγχείρημα υπέρβασης της οικονομίας, το εγχείρημα επίτευξης της κατοχής της ιστορίας, εάν και πρέπει να γνωρίζει –και να ανάγει σ' αυτήν– την επιστήμη της κοινωνίας, δεν δύναται να είναι το ίδιο *επιστημονικό*. Κατ' αυτήν την τελευταία κίνηση που πιστεύει ότι κυριαρχεί στη σύγχρονη ιστορία μέσω της επιστημονικής γνώσης, η επαναστατική οπτική παραμένει *αστική*.

Οι ουτοπικές τάσεις του σοσιαλισμού, αν και ιστορικά θεμελιωμένες στην κριτική της υπάρχουσας κοινωνικής οργάνωσης, ορθώς δύνανται να χαρακτηρισθούν ουτοπικές, στο βαθμό που αρνούνται την ιστορία –δηλαδή τόσο την τρέχουσα πραγματική πάλη, καθώς επίσης και την κίνηση του χρόνου πέραν της αναλλοίωτης τελειότητας της εικόνας

τους μας ευτυχισμένης κοινωνίας— αλλά όχι επειδή αρνούνται την επιστήμη. Οι ουτοπικοί στοχαστές, αντιθέτως, κυριαρχούνται ολοκληρωτικά από την επιστημονική σκέψη, όπως είχε επιβληθεί κατά τους προηγούμενους αιώνες. Επιζητούν την ολοκλήρωση αυτού του γενικού ορθολογικού συστήματος: κατ' ουδένα τρόπο δεν θεωρούν τους εαυτούς τους παροπλισμένους προφήτες, διότι πιστεύουν στην κοινωνική ισχύ της επιστημονικής απόδειξης και μάλιστα, στην περίπτωση του Σαινσιμονισμού, στην κατάληψη της εξουσίας από την επιστήμη. Πώς, σημειώνει ο Sompert, «θέλουν να αποσπάσουν με αγώνες αυτό που χρειάζεται να αποδειχθεί;». Ωστόσο, η επιστημονική αντίληψη των ουτοπικών δεν ελεγκτείται έως αυτήν τη γνώση, συμφώνως προς την οποία, κοινωνικές ομάδες έχουν συμφέροντα σε μια δεδομένη κατάσταση, τις δυνάμεις για να τη διατηρήσουν, καθώς επίσης και μορφές ψευδούς συνείδησης που αντιστοιχούν σε αυτού του είδους καταστάσεις. Παραμένει λοιπόν μακράν της ιστορικής πραγματικότητας της ανάπτυξης της ιδίας της επιστήμης που βρέθηκε να κατευθύνεται, σε μεγάλο βαθμό, από τα *κοινωνικά αιτήματα*, που προέκυπταν από αυτούς τους παράγοντες, και που επιλέγει όχι μόνον αυτό που είναι αποδεκτό, αλλά επίσης αυτό το οποίο δύναται να αναζητηθεί. Οι ουτοπικοί σοσιαλιστές παραμένουν δέσμοι του *τρόπου έκθεσης* της επιστημονικής αλήθειας, συλλαμβάνουν αυτή την αλήθεια συμφώνως προς την καθαρά αφηρημένη εικόνα της, κατά τον ίδιο τρόπο που είχε επιβληθεί σε ένα προγενέστερο κοινωνικό στάδιο. Όπως παρατηρούσε ο Σορέλ, οι ουτοπικοί θεωρούν ότι θα ανακαλύψουν και θα καταδείξουν τους νόμους της κοινωνίας, βάσει του μοντέλου της *αστρονομίας*. Η αρμονία στην οποία αποβλέπουν, εχθρική έναντι της ιστορίας, απορρέει από μία απόπειρα εφαρμογής στην κοινωνία της επιστήμης της ολιγότερο εξηρημένης από την ιστορία της. Επιδιώκει να καταστεί αποδεκτή με μια πειραματική αθωότητα όμοια μ' αυτήν του Νευτωνισμού και τη μονίμως ευαγγελιζόμενη αί-

σια απόληξη «παίζει μέσα στην κοινωνική τους επιστήμη ένα ρόλο ανάλογο με αυτόν που αντιστοιχεί στην αδράνεια της ορθολογικής μηχανικής» (*Υλικό για μια θεωρία του προλεταριάτου*).

84

Η ντετερμινιστική επιστημονική πλευρά στη σκέψη του Μαρξ, υπήρξε ακριβώς η ρωγμή διά της οποίας εισήχθη η διαδικασία «ιδεολογικοποίησης» και, κατά την διάρκεια του βίου του, και κατά μείζονα λογο, στη θεωρητική κληρονομιά που άφησε στο εργατικό κίνημα. Η έλευση του υποκειμένου της ιστορίας αναβάλλεται εκ νέου για πολύ αργότερα, και είναι η κατ' εξοχήν ιστορική επιστήμη, η οικονομία, που τείνει όλο και περισσότερο να εγγυηθεί το αναγκαίο της δικής της μελλοντικής άρνησης. Όμως, διά αυτού του τρόπου, εκτοπίζεται από το πεδίο της θεωρητικής οπτικής η επαναστατική πρακτική, που είναι η μόνη αλήθεια αυτής της άρνησης. Έτσι, δεν απομένει παρά να μελετήσει κανείς με υπομονή την οικονομική εξέλιξη, και, επιπλέον να αποδεχθεί, με μιαν εγγελιανή νηφαλιότητα, την οδύνη, κάτι που, ως προς τα αποτελέσματά του, παραμένει «νεκροταφείο των καλών προθέσεων». Ανακαλύπτει κανείς σήμερα ότι, σύμφωνα με την επιστήμη των επαναστάσεων, η *συνείδηση έρχεται πάντα πολύ νωρίς*, και θα πρέπει να διδάσκεται. «Η ιστορία μάς αποδίδει άδικο, τόσο σ' εμάς όσο και σε όλους εκείνους που εσχέπτοντο όπως εμείς. Κατέδειξε ευκρινώς ότι η κατάσταση της οικονομικής ανάπτυξης στην ευρωπαϊκή ήπειρο, εκείνη την εποχή, απείχε πολύ από το να είναι ώριμη...», θα πει ο Έγκελς το 1895. Καθ' όλην την διάρκεια του βίου του ο Μαρξ διατήρησε την ενιαία άποψη της θεωρίας του, αλλά η *έκθεση* της θεωρίας του καταγράφηκε στο πεδίο της κυρίαρχης σκέψης, καθοριζόμενη υπό τη μορφή κριτικής επιμέρους γνωστικών πεδίων, κυρίως με την

κριτική της θεμελιώδους επιστήμης της αστικής κοινωνίας, της πολιτικής οικονομίας. Αυτός ακριβώς είναι ο ακρωτηριασμός, αποδεκτός μετέπειτα ως οριστικός, που αποτέλεσε τον «μαρξισμό».

85

Η αδυναμία στη θεωρία του Μαρξ είναι, φυσικά, η αδυναμία του επαναστατικού αγώνα του προλεταριάτου της εποχής του. Η εργατική τάξη δεν κατοχύρωσε θεσμικά την παραιτινόμενη επανάσταση στη Γερμανία του 1848. Η κομμούνα ηττήθηκε μέσα στην απομόνωση. Η επαναστατική θεωρία δεν ηδύνατο επομένως ακόμη να επιτύχει την δική της υπόσταση. Όντας περιορισμένος στην υπεράσπιση και την αποσαφήνισή της, μέσα στον διαχωρισμό της λόγιας εργασίας, στο *Βρετανικό Μουσείο*, συνεπάγεται μίαν ανεπάρκεια στην ίδια του τη θεωρία. Αυτές ακριβώς οι επιστημονικές αιτιάσεις αναφορικά με το μέλλον της εξέλιξης της εργατικής τάξης και η οργανωτική πρακτική που απορρέει απ' αυτές τις αιτιάσεις, θα καταστούν εμπόδια για την προλεταριακή συνείδηση, σε ένα πλέον προηγμένο στάδιο.

86

Κάθε θεωρητική ανεπάρκεια στην *επιστημονική* υπεράσπιση της προλεταριακής επανάστασης δύναται να αναχθεί, τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς τη μορφή της έκθεσης, σε μία ταύτιση του προλεταριάτου με την αστική τάξη από τη σκοπιά της επαναστατικής κατάληψης της εξουσίας.

Η τάση θεμελίωσης μιας απόδειξης περί της επιστημονικής εγκυρότητας της προλεταριακής εξουσίας στις αναφορές στους αλληπάλληλους πειραματισμούς του παρελθόντος συσκοτίζει, από το *Μανιφέστο* και μετά, την ιστορική σκέψη του Μαρξ, εξαναγκάζοντάς τον να υποστηρίζει μία γραμμική απεικόνιση της εξέλιξης των τρόπων παραγωγής που επιφέρουν οι ταξικοί αγώνες οι οποίοι θα κατέληγαν κάθε φορά «σε έναν επαναστατικό μετασχηματισμό ολόκληρης της κοινωνίας ή στην κοινή καταστροφή των αντιπάλων τάξεων». Όμως, στην παρατηρούμενη πραγματικότητα της ιστορίας με τον ίδιο τρόπο που «ο ασιατικός τρόπος παραγωγής», όπως διαπίστωνε αλλού ο Μαρξ, διατήρησε την ακαμψία του παρ' όλες τις ταξικές συγκρούσεις, έτσι ακριβώς οι ανταρσίες των δουλοπάροικων ουδέποτε νίκησαν τους φεουδάρχες, ούτε οι εξεγέρσεις των δούλων της Αρχαιότητας τους ελεύθερους ανθρώπους. Το γραμμικό σχήμα παραβλέπει αρχικά το γεγονός ότι *η αστική τάξη είναι η μόνη επαναστατική τάξη που νίκησε ποτέ*· συγχρόνως είναι η μόνη τάξη για την οποία η οικονομική ανάπτυξη υπήρξε αιτία και συνέπεια του ελέγχου της επί της κοινωνίας. Η ίδια απλούστευση οδήγησε τον Μαρξ στην παραμέληση του οικονομικού ρόλου του Κράτους στη διαχείριση μιας ταξικής κοινωνίας. Εάν η ανερχόμενη αστική τάξη φάνηκε να απελευθερώνει την οικονομία από το Κράτος αυτό συνέβη μόνο στο βαθμό που το παλαιό Κράτος εταυτίζετο με το όργανο μιας ταξικής καταπίεσης εντός μιας στατικής οικονομίας. Η αστική τάξη ανέπτυξε την αυτόνομη οικονομική της ισχύ κατά τη μεσαιωνική περίοδο της εξασθένησης του Κράτους, την περίοδο του φεουδαρχικού κατακερματισμού των εξισορροπημένων εξουσιών. Όμως, το σύγχρονο Κράτος, διά του μερκαντισμού άρχισε να υποστηρίζει την ανάπτυξη της αστικής τάξης και κατέστη τελικώς το *Κράτος της* κατά την εποχή του «μη παρεμβατισμού», θα απο-

καλυφθεί αργότερα ότι είναι προικισμένο με μία κεντρική ισχύ μέσα στη σχεδιασμένη διαχείριση της *οικονομικής εξέλιξης*. Ο Μαρξ, ωστόσο, ήταν σε θέση να περιγράψει, στον *Βοναπαρτισμό*, αυτό το πρόπλασμα της σύγχρονης κρατικής γραφειοκρατίας, τη συγχώνευση κεφαλαίου και Κράτους, την εδραίωση μιας «εθνικής εξουσίας του κεφαλαίου επί της εργασίας, και μιας δημόσιας δύναμης, οργανωμένης με σκοπό την κοινωνική υποδούλωση», όπου η αστική τάξη αρνείται κάθε ιστορικό βίο που δεν ανάγεται υποτασσόμενος στην οικονομική ιστορία των πραγμάτων και θα επιθυμούσε «να καταδικασθεί στον ίδιο πολιτικό εκμηδενισμό όπως και οι άλλες τάξεις». Εδώ, τίθενται ήδη οι κοινωνικοπολιτικές βάσεις του σύγχρονου θεάματος που ορίζει αρνητικά το προλεταριάτο ως τον *μοναδικό* διεκδικητή του ιστορικού βίου.

88

Οι δύο μοναδικές τάξεις που αντιστοιχούν πράγματι στη θεωρία του Μαρξ, οι δύο αμγείς τάξεις στις οποίες απολήγει κάθε ανάλυση στο *Κεφάλαιο*, η αστική τάξη και το προλεταριάτο, είναι επίσης οι δύο μοναδικές επαναστατικές τάξεις της ιστορίας, αλλά υπό διαφορετικές συνθήκες: η αστική επανάσταση κατέστη γεγονός· η προλεταριακή επανάσταση είναι ένα εγχείρημα γεννημένο στη βάση της προηγούμενης επανάστασης, αλλά διαφορετικό ποιοτικά. Παραγνωρίζοντας κανείς την *πρωτοτυπία* του ιστορικού ρόλου της αστικής τάξης, αποκρύπτει τη συγκεκριμένη πρωτοτυπία αυτού του προλεταριακού εγχειρήματος, που δεν δύναται να επιτύχει τίποτε, παρά μόνον φέροντας τα δικά του σύμβολα και αναγνωρίζοντας την «απεραντοσύνη των καθηκόντων του». Η αστική τάξη ήρθε στην εξουσία επειδή είναι η τάξη της αναπτυσσόμενης οικονομίας. Το προλεταριάτο δεν δύναται να καταστεί εξουσία το ίδιο, παρά μόνον

καθιστάμενο η τάξη της συνείδησης. Η ωρίμανση των παραγωγικών δυνάμεων δεν δύναται να εγγυηθεί μια αυτού του είδους εξουσία, ούτε διά της εκτροπής της αυξανόμενης στέρησης της ιδιοκτησίας που επιφέρει. Ο Γιακωβίνικος σφετερισμός του Κράτους δεν δύναται να καταστεί όργανό του. Ουδεμία *ιδεολογία* δεν δύναται να του χρησιμεύσει για τη μεταμόρφωση μερικών στόχων σε γενικούς, διότι δεν δύναται να διατηρήσει καμία μερική αλήθεια που να του ανήκει πραγματικά.

Εάν ο Μαρξ, σε μία συγκεκριμένη περίοδο της συμμετοχής του στον αγώνα του προλεταριάτου, ανέμενε πολλά από την επιστημονική πρόβλεψη σε σημείο ώστε να δημιουργήσει την διανοητική βάση των ψευδαισθήσεων του οικονομισμού, γνωρίζουμε ότι δεν υπέκυψε σε αυτές. Σε μια πολύ γνωστή επιστολή της 7ης Δεκεμβρίου 1867, που συνόδευε ένα άρθρο κριτικής του ιδίου στο *Κεφάλαιο*, άρθρο που ο Ένγκελς θα προωθήσει στον τύπο ως έργο ενός αντιπάλου, ο Μαρξ εκθέτει ευκρινώς τα όρια της επιστήμης του: «... Η υποκειμενική τάση του συγγραφέα (υπαγορευμένη πιθανόν από την πολιτική του τοποθέτηση και το παρελθόν του), δηλαδή ο τρόπος διά του οποίου συλλαμβάνει και παρουσιάζει ο ίδιος στους άλλους το έσχατο αποτέλεσμα της σύγχρονης κίνησης, της συγχρόνου κοινωνικής διαδικασίας, ουδεμία σχέση έχει με την πραγματική του ανάλυση». Έτσι ο Μαρξ, καταγγέλλοντας ο ίδιος τα «μεροληπτικά συμπεράσματα» της αντικειμενικής του ανάλυσης, και με την ειρωνεία του «ίσως» σχετικά με την εξωεπιστημονική επιλογή που θα του επιβαλλόταν, καταδεικνύει συγχρόνως το μεθοδολογικό κλειδί της συγχώνευσης των δύο πλευρών.

Μέσα στον ίδιο τον ιστορικό αγώνα πρέπει να πραγματοποιηθεί ο συγκερασμός της γνώσης και της δράσης, ούτως ώστε ο καθένας από αυτούς τους όρους να να τοποθετεί εντός του άλλου την εγγύηση της αλήθειας του. Η συγκρότηση της προλεταριακής τάξης ως υποκείμενο είναι η οργάνωση των επαναστατικών αγώνων και η οργάνωση της κοινωνίας κατά την *επαναστατική στιγμή*: εκεί πρέπει να υπάρχουν οι *πρακτικές συνθήκες της συνειδήσης*, μέσα στις οποίες η θεωρία της πράξης επιβεβαιώνεται, καθώς καθίσταται πρακτική θεωρία. Εντούτοις, αυτό το κεντρικό ζήτημα της οργάνωσης, ήταν εκείνο που αντιμετωπίστηκε ελάχιστα από την επαναστατική θεωρία, την εποχή κατά την οποία εσυγκροτείτο το εργατικό κίνημα, δηλαδή όταν αυτή η θεωρία διατηρούσε ακόμη τον *ενιαίο* χαρακτήρα που προήρχετο από τη σκέψη της ιστορίας (και τον οποίο είχε ακριβώς αναλάβει το καθήκον να αναπτύξει έως μία ενιαία ιστορική *πρακτική*). Είναι αντιθέτως, ο τόπος της *ασυνέπειας* αυτής της θεωρίας, που επέτρεψε την επανάληψη της εφαρμογής κρατικών και ιεραρχικών μεθόδων, δανεισμένων από την αστική επανάσταση. Οι μορφές οργάνωσης του εργατικού κινήματος που αναπτύχθηκαν στη βάση αυτής της άρνησης της θεωρίας, έτειναν με τη σειρά τους να εμποδίσουν τη διατήρηση μιας ενιαίας θεωρίας, κατακερματίζοντάς την σε διάφορες εξειδικευμένες και τμηματικές γνώσεις. Αυτή η ιδεολογική αλλοτρίωση της θεωρίας δεν δύναται πλέον να αναγνωρίσει την πρακτική επαλήθευση της ενιαίας ιστορικής σκέψης που πρόδωσε, όταν μία επαλήθευση αυτού του είδους αναδύεται από τον αυθόρμητο αγώνα των εργατών· δύναται μόνον να συμβάλλει στην καταστολή της εκδήλωσης και της μνήμης. Εντούτοις, αυτές οι ιστορικές μορφές που εμφανίσθηκαν μέσα στον αγώνα αποτελούν ακριβώς το περιβάλλον της πρακτικής που έλειπε από τη θεωρία ώστε να καταστεί αληθής. Είναι μία αξίωση της θεωρίας, που όμως στερείται θε-

ωρητικής διατύπωσης. Το *σοβιέτ* δεν ήταν μία ανακάλυψη της θεωρίας. Και, ήδη, η ύψιστη θεωρητική αλήθεια της Διεθνούς Ένωσης των Εργαζομένων ήταν η ίδια της η ύπαρξη στην πράξη.

Οι πρώτες επιτυχίες του αγώνα της Διεθνούς την οδηγούσαν στην απελευθέρωση από τις συγκεκριμένες επιρροές της κυρίαρχης ιδεολογίας που επιβίωναν στους κόλπους της. Όμως, η ήττα και η καταστολή που συντόμως αντιμετώπισε, έφεραν στο προσκήνιο μία σύγκρουση μεταξύ δύο αντιλήψεων για την προλεταριακή επανάσταση, που και οι δύο εμπεριείχαν μία *εξουσιαστική* διάσταση διά της οποίας εγκατελείπετο η συνειδητή αυτοχειραφέτηση της τάξης. Πράγματι, η διαμάχη που είχε καταστεί ασυμφιλίωτη μεταξύ μαρξιστών και μπακουνικών υπήρξε διττή: αφορούσε συγχρόνως την εξουσία στην επαναστατική κοινωνία και ταυτοχρόνως την παρούσα οργάνωση του κινήματος, περνώντας δε από τη μια στην άλλη, οι θέσεις των αντιπάλων αναιρούντο. Ο Μπακούνιν υπήρξε πολέμος της ψευδαίσθησης μιας κατάργησης των τάξεων, διά της αυταρχικής χρήσης της κρατικής εξουσίας, και προέβλεπε την ανασύσταση μιας κυρίαρχης γραφειοκρατικής τάξης και τη δικτατορία των πλέον ειδημόνων ή αυτών που θα έχαιραν ανάλογης φήμης. Ο Μαρξ, που πίστευε ότι μία ωρίμανση, αναπόσπαστη από τις οικονομικές αντιφάσεις και τη δημοκρατική διαπαιδαγώγηση των εργατών, θα περιορίζε τον ρόλο ενός προλεταριακού Κράτους σε ένα απλό στάδιο νομοποίησης των νέων κοινωνικών σχέσεων που θα επιβάλλονταν αντικειμενικά, κατήγγειλε τον Μπακούνιν και τους οπαδούς του, για αυταρχισμό μιας συνωμοτικής *élite*, που εσκεμμένα έθετε εαυτήν υπεράνω της Διεθνούς και συνέλαβε το εξωφρενικό εγχείρημα να επιβάλλει στην κοινωνία την

ανεύθυνη δικτατορία των πλέον επαναστατών ή όσων θα αυτοαποκαλούνταν επαναστάτες. Πράγματι, ο Μπακούνιν στρατολογούσε τους οπαδούς του στη βάση μιας παρόμοιας προοπτικής. «Αόρατοι καπετάνιοι στο μέσον της λαϊκής τρικυμίας, έχουμε καθήκον να την οδηγήσουμε, όχι με μία ορατή εξουσία, αλλά με τη συλλογική δικτατορία όλων των *συμμάχων*. Δικτατορία χωρίς εμβλήματα, χωρίς τίτλους, χωρίς επίσημο δίκαιο και, ακόμη περισσότερο, ισχυρή όσο δεν θα έχει κανένα από τα χαρακτηριστικά της εξουσίας». Έτσι ήρθαν αντιμέτωπες δύο *ιδεολογίες* της εργατικής επανάστασης που καθεμιά τους εμπεριείχε μία επιμέρους αληθή κριτική, που είχαν όμως απωλέσει την ενότητα της ιστορικής σκέψης και που αναγορεύτηκαν οι ίδιες σε ιδεολογικές *αυθεντίες*. Πανίσχυρες οργανώσεις, όπως η Γερμανική Σοσιαλδημοκρατία και η Ιβηρική Αναρχική Ομοσπονδία υπηρέτησαν πιστά τη μια ή την άλλη από αυτές τις ιδεολογίες, και παντού το αποτέλεσμα υπήρξε σε μεγάλο βαθμό διαφορετικό από το επιθυμητό.

Το γεγονός ότι θεωρεί το σκοπό της προλεταριακής επανάστασης ως *άμεσα παρόντα*, συνιστά ταυτοχρόνως το μεγαλείο και την αδυναμία του πραγματικού αναρχικού αγώνα (διότι, στις ατομοστικές του παραλλαγές, οι αξιώσεις του αναρχισμού παραμένουν αφελείς). Από την ιστορική σκέψη σύγχρονων ταξικών αγώνων, ο κολλεκτιβιστικός αναρχισμός συγκρατεί μόνο το συμπέρασμα και η απόλυτη αξίωση αυτού του συμπεράσματος εκφράζεται, επίσης, στην εσκεμμένη από μέρους του περιφρόνηση της μεθόδου. Έτσι, η κριτική του στον *πολιτικό αγώνα* παρέμεινε αφηρημένη, ενώ η επιλογή του του οικονομικού αγώνα δεν επιβεβαιώνεται παρά μόνον σε συνάρτηση με την ψευδαίσθηση μιας οριστικής λύσης, που θα επιτευχθεί αίφνης σε αυτό το πεδίο

την ημέρα της γενικής απεργίας ή της εξέγερσης. Οι Αναρχικοί έχουν να πραγματώσουν ένα ιδανικό. Ο αναρχισμός είναι η άρνηση, ακόμη ιδεολογική, του Κράτους και των τάξεων, δηλαδή, των ιδίων των κοινωνικών συνθηκών της διαχωρισμένης ιδεολογίας. Είναι η ιδεολογία της αμιγούς ελευθερίας που εξισώνει τα πάντα και απορρίπτει κάθε ιδέα περί ιστορικού κακού. Αυτή η άποψη της συγχώνευσης όλων των επιμέρους απαιτήσεων, προσέδωσε στον αναρχισμό το πλεονέκτημα να εκπροσωπεί την άρνηση των υφισταμένων για το σύνολο της ζωής συνθηκών και όχι μία προνομιακή κριτική εξειδίκευση. Όμως, αυτή η συγχώνευση, θεωρημένη κατά απόλυτο τρόπο, συμφώνως με την κάθε ατομική ιδιοτροπία, προ της ουσιαστικής πραγμάτωσής της, καταδίκασε επίσης τον αναρχισμό σε μία έλλειψη συνοχής, ιδιαίτερα ευχερώς αναγνωρίσιμης. Ο αναρχισμός δεν δύναται παρά να επαναλαμβάνει και να διακυβεύει εκ νέου σε κάθε αγώνα το ίδιο απλό γενικό συμπέρασμα, διότι αυτό το αρχικό συμπέρασμα ήταν, απαρχής, ταυτισμένο με τη συνολική έκβαση του κινήματος. Ο Μπακούνιν, λοιπόν, ηδυνήθη να γράψει κατά το 1873, όταν εγκατέλειπε τη Γιουρρασινή Ομοσπονδία: «Κατά την διάρκεια των τελευταίων εννέα ετών αναπτύξαμε μέσα στην Διεθνή περισσότερες ιδέες από όσες απαιτούντο για να σωθεί ο κόσμος, εάν οι ιδέες μόνο θα μπορούσαν να τον σώσουν, προκαλώ τότε τον οιονδήποτε να επινοήσει έστω μία καινούργια. Δεν είναι πλέον καιρός για ιδέες, αλλά για γεγονότα και πράξεις». Αναμφιβόλως, η αντίληψη αυτή διατηρεί από την ιστορική σκέψη του προλεταριάτου την βεβαιότητα ότι οι ιδέες θα πρέπει να καταστούν πρακτικές, αλλά εγκαταλείπει το ιστορικό πεδίο, από τη στιγμή που υποθέτει ότι οι πρόσφορες μορφές αυτής της μετάβασης στην πρακτική έχουν ήδη ανευρεθεί και δεν θα μεταβληθούν πλέον.

Οι αναρχικοί που διακρίνονται ευκρινώς από το σύνολο του εργατικού κινήματος ως προς τις ιδεολογικές τους πεποιθήσεις, αναπαράγουν μεταξύ τους αυτόν τον διαχωρισμό ικανοτήτων, προσφέροντας ένα ευνοϊκό έδαφος για την άτυπη κυριαρχία, επί κάθε αναρχικής οργάνωσης, των προπαγανδιστών και υπέρμαχων της ίδιας τους της ιδεολογίας, ειδικών που είναι, κατά γενικό κανόνα, τόσο πιο μέτριοι όσο η διανοητική τους δραστηριότητα αποσκοπεί, κυρίως, στην επανάληψη ορισμένων οριστικών αληθειών. Ο ιδεολογικός σεβασμός της ομοφωνίας των αποφάσεων ευνόησε μάλλον, εντός της ίδιας της οργάνωσης, την ανεξέλεγκτη εξουσία των *ειδικών της ελευθερίας*, και ο αναρχισμός προσμένει από τον απελευθερωμένο λαό μια ομοφωνία της ίδιας υφής, που επιτυγχάνεται διά των ιδίων μέσων. Εξάλλου, η άρνηση να λάβουν υπόψιν την διάσταση των συνθηκών μεταξύ μιας μειονότητας συσπειρωμένης στο σύγχρονο αγώνα και της κοινωνίας των ελεύθερων ατόμων, τροφοδότησε μία διαρκή διάσπαση των αναρχικών κατά τη στιγμή της κοινής απόφασης, όπως καταδεικνύει το παράδειγμα ενός πλήθους αναρχικών εξεγέρσεων στην Ισπανία που περιορίστηκαν και συνετρίβησαν σε τοπική κλίμακα.

Η ψευδαίσθηση που διατηρήθηκε, κατά το μάλλον ή ήττον ρητά, στους κόλπους του αυθεντικού αναρχισμού, είναι το διαρκές επικείμενο μιας επανάστασης που θα πρέπει να διακαιώσει την ιδεολογία και τον πρακτικό τρόπο οργάνωσης που πηγάζει από την ιδεολογία, με την άμεση επίτευξή της. Πράγματι, ο αναρχισμός, το 1936, διηύθυνε μια κοινωνική επανάσταση και το πλέον προωθημένο πρόπλασμα μιας προλεταριακής εξουσίας που υπήρξε ποτέ. Σ' αυτήν την

περίσταση πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι, αφενός, το σύνθημα για μια γενική εξέγερση επιβλήθηκε από το *pronunciamento* του στρατού. Αφετέρου, στο βαθμό που η επανάσταση δεν είχε ολοκληρωθεί κατά την διάρκεια των πρώτων ημερών, εξαιτίας της ύπαρξης μιας φρανκικής εξουσίας στη μόνη χώρα, υποστηριζόμενης σθεναρά από το εξωτερικό, ενώ το εναπομείναν διεθνές προλεταριακό κίνημα είχε ήδη ηττηθεί, και εξαιτίας της επιβίωσης αστικών δυνάμεων ή άλλων κρατιστικών εργατικών κομμάτων εντός του στρατοπέδου της Δημοκρατίας, το οργανωμένο αναρχικό κίνημα απεδείχθη ανίκανο να επεκτείνει τις ημινίκες της επανάστασης ή έστω να τις υπερασπισθεί. Οι αναγνωρισμένοι αρχηγοί του κατέληξαν υπουργοί και όμηροι του αστικού κράτους, που κατέστρεφε την επανάσταση για να απωλέσει τον εμφύλιο πόλεμο.

Ο «ορθόδοξος μαρξισμός» της Β' Διεθνούς είναι η επιστημονική ιδεολογία της σοσιαλιστικής επανάστασης που ταυτίζει την όλη αλήθεια της με την αντικειμενική διαδικασία της οικονομίας, και την πρόοδο της αναγνώρισης αυτής της αναγκαιότητας εντός της εργατικής τάξης που διαπαιδαγωγείται από την οργάνωση. Αυτή η ιδεολογία ανανεώνει την εμπιστοσύνη της στην υποδειγματική παιδαγωγική αγωγή που είχε χαρακτηρίσει τον ουτοπικό σοσιαλισμό, σε συνδυασμό όμως με μία *θεωρητική* αναφορά στην εξέλιξη της ιστορίας: ωστόσο, μια αυτού του είδους τοποθέτηση έχει απωλέσει τόσο την εγγελανή διάσταση μιας καθολικής ιστορίας, όσο και την αναλλοίωτη εικόνα της παρούσης ολότητας της ουτοπικής κριτικής κυρίως (στον Fourier). Από μία αυτού του είδους επιστημονική αντιμετώπιση, που δεν ηδύνατο να πράξει τίποτε περισσότερο από το να επανενεργοποιήσει συμμετρικά τις ηθικές επιλογές από τις οποίες πηγάζουν

τα φληναφήματα του Hilferding, όταν διευκρινίζει ότι η αναγνώριση της αναγκαιότητας του σοσιαλισμού δεν προσφέρει «την ένδειξη ως προς την πρακτική που πρέπει να υιοθετηθεί. Διότι άλλο είναι να αναγνωρίζεις μια αναγκαιότητα, και άλλο να τίθεται στην υπηρεσία αυτής της αναγκαιότητας» (Χρηματιστικό κεφάλαιο). Όσοι αγνόησαν ότι, για τον Μαρξ και το επαναστατικό προλεταριάτο, η ενιαία σκέψη της ιστορίας κατά κανέναν τρόπο δεν διεχωρίζετο από μία πρακτική στάση, που πρέπει να υιοθετηθεί, έμελλε να καταστούν, κατά κανόνα, θύματα της πρακτικής που είχαν ταυτοχρόνως υιοθετήσει.

96

Η ιδεολογία της σοσιαλδημοκρατικής οργάνωσης την έθετε υπό την εξουσίαν των «προφασσόρων» που διαπαιδαγούσαν την εργατική τάξη και η μορφή οργάνωσης που υιοθετήθηκε ήταν η αρμόζουσα μορφή σε αυτήν την παθητική μαθητεία. Η συμμετοχή των σοσιαλιστών της Β' Διεθνούς στους πολιτικούς και οικονομικούς αγώνες, υπήρξε αναμφίβολως συγκεκριμένη, αλλά βαθύτατα μη-κριτική. Δρούσαν εν ονόματι της επαναστατικής ψευδαίσθησης, συμφώνως προς μία έκδηλα ρεφορμιστική πρακτική. Έτσι η επαναστατική ιδεολογία έμελλε να συντριβεί από την ίδια την επιτυχία εκείνων που ήταν οι φορείς της. Ο διαχωρισμός των βουλευτών και των δημοσιογράφων εντός του κινήματος οδηγούσε στον αστικό τρόπο ζωής εκείνους που είχαν ήδη στρατολογηθεί μεταξύ των αστών διανοουμένων. Η συνδικαλιστική γραφειοκρατία διόριζε αντιπροσώπους της εργασιακής δύναμης, που ως εμπόρευμα έπρεπε να πωληθεί σε ορθή τιμή, εκείνους ακριβώς που είχαν στρατολογηθεί μέσα από τους αγώνες των βιομηχανικών εργατών και είχαν αποκοπεί από αυτούς. Για να διατηρήσει η δραστηριότητα όλων αυτών μία επίφαση επαναστατικότητας, χρειάστηκε να φανεί προς

στιγμήν ότι ο καπιταλισμός ήταν ανίκανος να *ανεχθεί*, σε οικονομικό επίπεδο, αυτόν τον ρεφορμισμό που ανεχόταν σε πολιτικό επίπεδο, στη νόμιμη δράση τους. Μια αυτού του είδους ασυμβατότητα εγγυάτο η επιστήμη τους και ανά πάσα στιγμή διέψευδε η ιστορία.

Αυτήν την αντίφαση, την πραγματικότητα της οποίας ο Bernstein, επειδή ήταν ο πλέον αποστασιοποιημένος από την πολιτική ιδεολογία σοσιαλδημοκράτης και ο πλέον ειλικρινά προσχωρήσας στην μεθοδολογία της αστικής επιστήμης, είχε την εντιμότητα να επιζητήσει να καταδείξει – και που το ρεφορμιστικό κίνημα, των Άγγλων εργατών, στερούμενο επαναστατικής ιδεολογίας την είχε επίσης καταδείξει – δεν μπόρεσε εντούτοις να αποδείξει άνευ αμφισβήτησης παρά μόνον η ίδια η ιστορική εξέλιξη. Ο Bernstein, αν και πληρης ψευδαισθήσεων, ωστόσο είχε αρνηθεί ότι μία κρίση της καπιταλιστικής παραγωγής θα ερχόταν, ως εκ θαύματος, να εξαναγκάσει τους σοσιαλιστές που επιθυμούσαν να κληρονομήσουν την επανάσταση μόνον διά μιας νόμιμης ιεροτελεστίας αυτού του είδους. Το ρεύμα της βαθιάς κοινωνικής αναταραχής που εμφανίσθηκε ταυτόχρονα με τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, αν και υπήρξε γόνιμο για την αφύπνιση της συνείδησης, απέδειξε σε δύο περιπτώσεις ότι η σοσιαλδημοκρατική ιεραρχία δεν είχε διαπαιδαγωγήσει επαναστατικά, δεν είχε καθόλου αποδώσει θεωρητικούς τους Γερμανούς εργάτες: κατ' αρχήν όταν η συντριπτική πλειοψηφία του κόμματος προσχώρησε στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο και, ακολούθως, όταν κατά την ήττα συνέτριψε τους επαναστάτες Σπαρταμιστές. Ο πρώην εργάτης Ebert πίστευε ακόμη στην αμαρτία, εφόσον ομολογούσε ότι μισεί την επανάσταση «σαν την αμαρτία». Και ο ηγέτης αυτός απεδείχθη άξιος πρόδρομος της σοσιαλιστικής αντιπροσώ-

πλευσης, η οποία έμελλε λίγο αργότερα να αντιταχθεί ως απόλυτος εχθρός στο προλεταριάτο της Ρωσίας και άλλων χωρών, εκφράζοντας ως εξής το ακριβές πρόγραμμα αυτής της νέας αλλοτρίωσης: «Σοσιαλισμός σημαίνει να δουλεύεις πολύ».

98

Ο Λένιν, ως μαρξιστής στοχαστής, δεν υπήρξε παρά ο πιστός και συνεπής καουτσκιστής που εφάρμοσε την επαναστατική ιδεολογία αυτού του «ορθόδοξου μαρξισμού» στις ρωσικές συνθήκες, που δεν επέτρεπαν την ρεφορμιστική πρακτική την οποία αντίθετα ακολουθούσε η Β' Διεθνής. Η έξωθεν διεύθυνση του προλεταριάτου, δρώντας μέσω ενός παράνομου, πειθαρχημένου κόμματος, υποταγμένου στους διανοούμενους που είχαν καταστεί «επαγγελματίες επαναστάτες», συνιστά, στη συγκεκριμένη περίπτωση, ένα επάγγελμα που δεν επιθυμεί να συνθηκολογήσει με ουδένα διευθυντικό επάγγελμα της καπιταλιστικής κοινωνίας (καθώς, άλλωστε, το τσαρικό πολιτικό καθεστώς ήταν ανίκανο να παράσχει μια αυτού του είδους παραχώρηση, η βάση της οποίας συνιστά ένα προωθημένο στάδιο της εξουσίας της αστικής τάξης). Καθίσταται, επομένως, το επάγγελμα της απόλυτης διεύθυνσης της κοινωνίας.

99

Ο εξουσιαστικός ιδεολογικός ριζοσπαστισμός των μπολσεβίκων εξαπλώθηκε σε παγκόσμια κλίμακα με τον πόλεμο και την κατάρρευση της Διεθνούς Σοσιαλδημοκρατίας μπροστά στον πόλεμο. Το αιματοβαμμένο τέλος των δημοκρατικών ψευδαισθήσεων του εργατικού κινήματος κατέστησε όλον τον κόσμο μία Ρωσία, και ο μπολσεβικισμός,

κυριαρχώντας στην πρώτη επαναστατική ρήξη που επέφερε αυτή η εποχή της κρίσης, πρόσφερε στο προλεταριάτο όλων των χωρών το ιεραρχικό και ιδεολογικό του μοντέλο, ώστε να «ομλεί ρωσικά» στην άρχουσα τάξη. Ο Λένιν δεν εμέμφετο τον μαρξισμό της Β' Διεθνούς ως προς το ότι ήταν μία επαναστατική ιδεολογία, αλλά ως προς το ότι έπαυσε να είναι.

100

Η ίδια ιστορική στιγμή κατά την οποία ο μπολσεβικισμός θριάμβευσε για τον εαυτό του στη Ρωσία και η σοσιαλδημοκρατία αγωνιζόταν νικηφόρα υπέρ του παλαιού κόσμου, σηματοδοτεί την ολοκληρωμένη γέννηση μιας τάξης πραγμάτων που βρίσκεται στο επίκεντρο της κυριαρχίας του σύγχρονου θεάματος: η αντιπροσώπευση των εργατών ήρθε σε ριζική αντίθεση με την τάξη.

101

«Σε όλες τις προγενέστερες επαναστάσεις», έγραφε η Ρόζα Λούξεμπουργκ στη *Rote Fahne* (Κόκκινη Σημαία) της 21ης Δεκεμβρίου 1918, «οι αντίπαλοι συγκρούονταν χωρίς προσωπεία: Τάξη ενάντια στην τάξη, πρόγραμμα εναντίον προγράμματος. Κατά την παρούσα επανάσταση, τα στρατεύματα προστασίας της παλαιάς τάξης πραγμάτων δεν επεμβαίνουν πλέον κάτω από το έμβλημα των διευθυντικών τάξεων, αλλά υπό τη σημαία ενός “σοσιαλδημοκρατικού κόμματος”. Εάν το βασικό ερώτημα της επανάστασης είχε τεθεί ανοιχτά και τίμα: καπιταλισμός ή σοσιαλισμός, καμία αμφιβολία, κανένα δισταγμό δεν θα είχε σήμερα η μεγάλη μάζα του προλεταριάτου». Έτσι, λίγες ημέρες, προ της καταστροφής του, το ριζοσπαστικό ρεύμα του γερμανικού προλετα-

ριάτου ανακάλυπτε το μυστικό των νέων συνθηκών που είχαν δημιουργηθεί από όλες τις προηγούμενες διεργασίες (στις οποίες η εργατική αντιπροσώπευση είχε συμβάλει κατά πολύ): τη θεαματική οργάνωση της υπεράσπισης της υφιστάμενης τάξης πραγμάτων, την κοινωνική κυριαρχία της φαινομενικότητας, όπου κανένα «βασικό ερώτημα» δεν δύναται πλέον να τεθεί «ανοιχτά και τίμα». Η επαναστατική αντιπροσώπευση του προλεταριάτου, σ' αυτό το στάδιο, αποτέλεσε συγχρόνως τον κύριο παράγοντα και το κεντρικό αποτέλεσμα της γενικής φαλκίδευσης της κοινωνίας».

Η οργάνωση του προλεταριάτου σύμφωνα με το μπολσεβίκικο μοντέλο, που γεννήθηκε από τη ρωσική καθυστέρηση και από την παραίτηση του εργατικού κινήματος των ανεπτυγμένων χωρών από τον επαναστατικό αγώνα, συνάντησε, επίσης, μέσα στη ρωσική καθυστέρηση, όλες τις συνθήκες που οδηγούσαν αυτήν τη μορφή οργάνωσης στην επαναστατική εκτροπή, που εμπεριείχε ήδη ασυνείδητα στον αρχικό της πυρήνα, η επανειλημμένη δε υποχώρηση της πλειοψηφίας του ευρωπαϊκού εργατικού κινήματος ενώπιον του *Ιδού η Ρόδος, ιδού και το πήδημα*, της περιόδου 1918-1920, παραίτηση που εμπεριείχε τη βίαιη συντριβή της ριζοσπαστικής του μειοψηφίας, ευνόησε την πλήρη ανάπτυξη αυτής της διαδικασίας και άφησε το ψευδές αποτέλεσμα να επιβεβαιωθεί σέ όλον τον κόσμο ως η μόνη προλεταριακή λύση. Η κατάληψη του κρατικού μονοπωλίου της αντιπροσώπευσης και υπεράσπισης της εξουσίας των εργατών, που δικαίωσε το Μπολσεβίκικο κόμμα, το εξώθησε να καταστεί αυτό που ήταν: το κόμμα των ιδιοκτητών του προλεταριάτου, που καταργεί, κατ' ουσίαν, τις προγενέστερες μορφές ιδιοκτησίας.

Όλες οι συνθήκες διάλυσης του τσαρισμού, που είχαν αντιμετωπισθεί κατά την εικοσαετή, πάντα μη επαρκή θεωρητική διαμάχη, των διαφόρων τάσεων της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας –αδυναμία της αστικής τάξης, βαρύνων ρόλος της αγροτικής πλειοψηφίας, αποφασιστικός ρόλος ενός προλεταριάτου συσπειρωμένου και μαχητικού, αλλά ιδιαίτερα μειοψηφικού εντός της χώρας– απεκάλυπταν εν τέλει τη λύση τους στην πράξη, μέσω ενός δεδομένου που απουσίαζε από τις υποθέσεις: η επαναστατική γραφειοκρατία, που διηύθυνε το προλεταριάτο, υπαρπάζοντας την κρατική εξουσία, απέδωσε στην κοινωνία μία νέα ταξική κυριαρχία. Η καθαρά αστική επανάσταση ήταν ανέφικτη· η «δημοκρατική δικτατορία εργατών και αγροτών» ήταν κενή νοήματος· η προλεταριακή εξουσία των σοβιέτ δεν ηδύνατο να υπερασπισθεί εαυτήν συγχρόνως έναντι της τάξης των αγροτών ιδιοκτητών, της εθνικής και διεθνούς λευκής αντίδρασης και, συγχρόνως, ενάντια στην ίδια της την αντιπροσώπευση που είχε εξωτερικευθεί και αλλοτριωθεί σε εργατικό κόμμα απόλυτων κυρίαρχων του Κράτους, της οικονομίας, της έκφρασης, και πολύ σύντομα της σκέψης. Η θεωρία της Διαρκούς επανάστασης των Τρότσκυ και Πάρβους, στην οποία ο Λένιν προσχώρησε ουσιαστικά τον Απρίλιο του 1917, ήταν η μόνη που μπορούσε να επαληθευθεί για τις υπανάπτυκτες χώρες, εν όψει της κοινωνικής ανάπτυξης της αστικής τάξης, αλλά μόνον κατόπιν εισαγωγής εκείνου του άγνωστου παράγοντα που ήταν η ταξική εξουσία της γραφειοκρατίας. Η συγκέντρωση της δικτατορίας στα χέρια της ανώτατης αντιπροσώπευσης της ιδεολογίας, υποστηρίχθηκε με τη μεγαλύτερη δυνατή συνέπεια από τον Λένιν κατά τις πολυάριθμες διαμάχες της Μπολσεβίκικης ηγεσίας. Ο Λένιν είχε κάθε φορά δίκιο έναντι των αντιπάλων του, επειδή ακριβώς υποστήριζε τη λύση, την προϋποτιθέμενη από τις προγενέστερες επιλογές της απολύτου μειοψηφικής

εξουσίας: τη δημοκρατία που ηρνήθησαν κρατικά στους αγρότες, έπρεπε να αρνηθούν και στους εργάτες, που οδηγούσε στο να την αρνηθούν και στους κομμουνιστές ιθύνοντες των συνδικάτων και σε ολόκληρο το κόμμα και, τελικά, έως και στην κορυφή της κομματικής ιεραρχίας. Κατά το 10ο Συνέδριο, τη στιγμή που το Σοβιέτ της Κρονστανδής είχε συντριβεί διά των όπλων και είχε ενταφιασθεί μέσα στη συκοφαντία, ο Λένιν καταφερόμενος εναντίον των αριστεριστών γραφειοκρατών που είχαν οργανωθεί στην «Εργατική Αντιπολίτευση», κατέληξε στο εξής συμπέρασμα που τη λογική του θα επεξέτεινε ο Στάλιν έως την απόλυτη διαίρεση του κόσμου: «Εδώ ή εκεί με ένα τουφέκι, αλλά όχι με την αντιπολίτευση... Βαρεθήκαμε πια την αντιπολίτευση».

104

Η γραφειοκρατία απομένοντας μοναδική ιδιοκτήτρια ενός κρατικού καπιταλισμού, εξασφάλισε κατ' αρχήν την εξουσία της στο εσωτερικό, διά μιας εφήμερης συμμαχίας με την αγροτιά, κατά την περίοδο της «Νέας Οικονομικής Πολιτικής» όπως την είχε υπερασπίσει στο εξωτερικό χρησιμοποιώντας τους στρατευμένους εργάτες στα γραφειοκρατικά κόμματα της Γ' Διεθνούς ως εφεδρική δύναμη της ρωσικής διπλωματίας, για να υπονομεύσει κάθε επαναστατικό κίνημα και να υποστηρίξει αστικές κυβερνήσεις, στη στήριξη των οποίων μπορούσε να υπολογίζει στο επίπεδο της διεθνούς πολιτικής (την εξουσία του Κουομιντάγκ στην Κίνα του 1925-27, το Λαϊκό Μέτωπο στην Ισπανία και τη Γαλλία κ.λπ.). Αλλά η γραφειοκρατική κοινωνία έπρεπε να συνεχίσει την ολοκλήρωσή της με την τρομοκρατία που άσκησε στην αγροτιά, για να πραγματοποιηθεί η πλέον βίαιη πρωταρχική καπιταλιστική συσσώρευση στην ιστορία. Αυτή η εκβιομηχάνιση της σταλινικής εποχής, αποκαλύπτει την έσχατη πραγματικότητα της γραφειοκρατίας: είναι η συνέχι-

ση της εξουσίας της οικονομίας, η διάσωση της ουσίας της εμπορευματικής κοινωνίας που διατηρεί την εργασία-εμπόρευμα. Είναι η απόδειξη της ανεξάρτητης οικονομίας που κυριαρχεί στην κοινωνία σε σημείο να αναπαράγει για λογαριασμό της την ταξική κυριαρχία, που είναι προϋπόθεσή της: αυτό σημαίνει ότι η αστική τάξη δημιούργησε μια αυτόνομη ισχύ και όσο διαρκεί η αυτονομία αυτή, δύναται να καταλήξει στην υπέρβαση της αστικής τάξης. Η ολοκληρωτική γραφειοκρατία δεν είναι «η τελευταία ιδιοκτήτρια τάξη της ιστορίας» όπως το εννοεί ο Bruno Rizzi, αλλά μόνον *μία κυρίαρχη τάξη υποκατάστασης* της εμπορευματικής οικονομίας. Η φθίνουσα καπιταλιστική ιδιωτική ιδιοκτησία αντεκατεστάθη από ένα απλοποιημένο, λιγότερο διαφοροποιημένο υποπροϊόν, *συγκεντροποιημένο* σε συλλογική ιδιοκτησία της γραφειοκρατικής τάξης. Αυτή η υπανάπτυκτη μορφή κυρίαρχης τάξης αποτελεί επίσης την έκφραση της οικονομικής υπανάπτυξης· και δεν έχει άλλη προοπτική από το να υπερκεράσει την καθυστέρηση αυτής της ανάπτυξης σε ορισμένες περιοχές του κόσμου. Το εργατικό κόμμα, οργανωμένο σύμφωνα με το αστικό μοντέλο του διαχωρισμού, που παρείχε το ιεραρχικό-κρατικό πλαίσιο σ' αυτήν τη συμπληρωματική έκδοση της άρχουσας τάξης. Ο Anton Giliga σημείωνε μέσα από μια φυλακή του Στάλιν ότι «τα τεχνικά ζητήματα της οργάνωσης αποδείχθηκαν κοινωνικά ζητήματα» (*Lénine et la Révolution*).

Η επαναστατική ιδεολογία, η *συνοχή του διαχωρισμένου*, της οποίας ο λενινισμός συνιστά την ύψιστη βολονταριστική επιδίωξη, κατέχοντας τη διαχείριση μιας πραγματικότητας που της προξενεί απώθηση, με τον σταλινισμό, θα επιστρέψει στην αλήθεια της, στη μη συνοχή. Από αυτήν τη στιγμή η ιδεολογία δεν είναι πλέον ένα όπλο, αλλά ένας σκοπός. Το

ψεύδος που δεν αντικρούεται πλέον, καταντά παραφροσύνη. Τόσο η πραγματικότητα όσο και ο σκοπός ακυρώνονται εντός της ολοκληρωτικής ιδεολογικής διακήρυξης: ό,τι λέει, είναι αυτό που υπάρχει. Πρόκειται περί ενός τοπικού πρωτογονισμού του θεάματος, που εντούτοις, ο ρόλος του είναι ουσιαστικός στην ανάπτυξη του παγκόσμιου θεάματος. Η ιδεολογία που υλοποιείται εδώ δεν μεταμορφώνει οικονομικά τον κόσμο, όπως ο καπιταλισμός όταν έφθασε στο στάδιο της αφθονίας, μεταμορφώνει μόνον την αντίληψη με αστυνομικό τρόπο.

106

Η ιδεολογική ολοκληρωτική τάξη στην εξουσία είναι η εξουσία ενός ανεστραμμένου κόσμου: όσο πιο ισχυρή είναι τόσο διαβεβαιώνει ότι δεν υφίσταται και η ισχύς της την εξυπηρετεί κατ' αρχήν για να επιβεβαιώνει την ανυπαρξία της. Είναι μετριοφρων μόνον επ' αυτού του σημείου, διότι η επίσημη ανυπαρξία της πρέπει επίσης να συμπίπτει με το ανώτερο όριο της ιστορικής εξέλιξης που θα οφείλεται συγχρόνως στην αλάνθαστη καθοδήγησή της. Εκτεταμένη παντού, η γραφειοκρατία πρέπει να είναι για τη συνείδηση η *αόρατη τάξη*, κατά τρόπο ώστε όλη η κοινωνική ζωή να καθίσταται παρανοϊκή. Η κοινωνική οργάνωση του απόλυτου ψεύδους απορρέει εξ αυτής της βασικής αντίφασης.

107

Ο σταλινισμός υπήρξε η βασιλεία του τρόμου εντός της ίδιας της γραφειοκρατικής τάξης. Η τρομοκρατία που στηρίζει την εξουσία αυτής της τάξης, πρέπει να πλήξει, επίσης, και αυτήν την τάξη, διότι δεν κατέχει καμία νομική εγγύηση, καμία ανεγνωρισμένη υπόσταση ως ιδιοκτήτρια τάξη, που

θα ηδύνατο να την ελεγκτεί σε έκαστο εκ των μελών της. Η πραγματική της ιδιοκτησία αποκρύπτεται και δεν κατέστη ιδιοκτήτρια παρά μόνον διά της ψευδούς συνείδησης. Η ψευδής συνείδηση δεν συντηρεί την απόλυτη εξουσία της, παρά μόνον διά του απόλυτου τρόμου, όπου κάθε πραγματικό κίνητρο καταλήγει να εξαφανισθεί. Τα μέλη της γραφειοκρατικής τάξης στην εξουσία δεν έχουν δικαίωμα κυριότητας επί της κοινωνίας, παρά μόνον συλλογικά, ως συμμετοχοί σε ένα θεμελιώδες ψεύδος: πρέπει να υποδύονται τον ρόλο του προλεταριάτου που διευθύνει μία σοσιαλιστική κοινωνία· πρέπει να παραμένουν πιστοί ηθοποιοί στο κείμενο της ιδεολογικής απάτης. Αλλά η πραγματική συμμετοχή σε αυτό το ψευδές ον, απαιτείται να αναγνωρισθεί και αυτή ως μία αληθής συμμετοχή. Κανένας γραφειοκράτης δεν δύναται να υποστηρίξει ιδιαιτέρως το δικαίωμά του στην εξουσία, διότι, για να αποδείξει ότι είναι ένας σοσιαλιστής προλετάριος θα έπρεπε να εμφανίζεται ως το αντίθετο ενός γραφειοκράτη· και το να αποδείξει ότι είναι ένας γραφειοκράτης καθίσταται αδύνατο, εφόσον η επίσημη αλήθεια της γραφειοκρατίας είναι η ανυπαρξία της. Έτσι, κάθε γραφειοκράτης είναι απόλυτα εξηρημένος από μία *κεντρική εγγύηση* της ιδεολογίας που αναγνωρίζει μια συλλογική συμμετοχή στη «σοσιαλιστική εξουσία» της *όλων των γραφειοκρατών που δεν εξολοθρεύει*. Εάν οι γραφειοκράτες αποφασίζουν από κοινού για τα πάντα, η συνοχή της ίδιας τους της τάξης δεν είναι δυνατό να εξασφαλισθεί παρά μόνον διά της συγκέντρωσης της τρομοκρατικής τους εξουσίας σε ένα πρόσωπο. Σε αυτό το πρόσωπο έγκειται η μόνη πρακτική αλήθεια του ψεύδους στην *εξουσία*: ο αδιαμφισβήτητος καθορισμός των ορίων του που διαρκώς τροποποιείται. Ο Στάλιν αποφασίζει αμετακλήτως ποιος πρέπει να αποκαλείται «προλετάριος στην εξουσία» ή «προδότης πουλημένος στον Mikado και τη Wall Street». Τα γραφειοκρατικά άτομα βρίσκουν την κοινή ουσία του δικαιώματός των μόνον στο πρόσωπο του Στάλιν. Ο Στάλιν είναι ο ηγε-

μών του κόσμου, ο οποίος γνωρίζει δι' αυτού του τρόπου ότι είναι το απόλυτο πρόσωπο, που δεν υφίσταται πνεύμα ανώτερο για να το συνειδητοποιήσει. «Ο ηγεμών του κόσμου κατέχει την έμπρακτη συνείδηση αυτού που υπάρχει –την καθολική ισχύ της πραγματικότητας– εντός της καταστροφικής βίας που ασκεί ενάντια στο Εγώ των υπηκόων του που προτίθενται να του αντιτεθούν». Όπως ακριβώς είναι η ισχύς που καθορίζει το πεδίο της κυριαρχίας, είναι και «η ισχύς που καταστρέφει αυτό το πεδίο».

108

Όταν η ιδεολογία, που έχει καταστεί απόλυτη διά της κατοχής της απόλυτης εξουσίας, μεταβλήθηκε από μία τμηματική γνώση σε ένα ολοκληρωτικό ψεύδος, η σκέψη της ιστορίας έχει απόλυτα εκμηδενισθεί, ώστε η ίδια η ιστορία, στο επίπεδο της πλέον εμπειρικής γνώσης, δεν δύναται πλέον να υφίσταται. Η ολοκληρωτική γραφειοκρατική κοινωνία ζει σ' ένα αέναο παρόν, όπου στιδίποτε συνέβη, υφίσταται γι' αυτήν, μόνον ως ένας χώρος προσιτός στην αστυνομία της. Το εγχείρημα, που ήδη είχε διατυπωθεί από τον Ναπολέοντα, «της μοναρχικής διεύθυνσης της ισχύος των αναμνήσεων», συγκεκριμενοποιήθηκε ολοκληρωτικά εντός μιας διαρκούς χειραγώγησης του παρελθόντος, όχι μόνον στα σημαινόμενα αλλά και στα γεγονότα. Αλλά το τίμημα αυτής της αποδέσμευσης από κάθε ιστορική πραγματικότητα είναι η απώλεια της ορθολογικής αναφοράς που είναι απαραίτητη στην ιστορική κοινωνία του καπιταλισμού. Γνωρίζουμε τι στοίχισε στην ρωσική οικονομία η επιστημονική εφαρμογή της ιδεολογίας παίρνοντας έστω μόνο παράδειγμα την αγυρτία του Λυσσένκο. Αυτή η αντίφαση της ολοκληρωτικής γραφειοκρατίας που διευθύνει μία εκβιομηχανοποιημένη κοινωνία, που παραπαίει μεταξύ της ανάγκης του ορθολογικού και της άρνησης του ορθολογικού, συνι-

στά επίσης ένα από τα κύρια μειονεκτήματα αναφορικός προς την φυσιολογική καπιταλιστική ανάπτυξη. Όπως η γραφειοκρατία αδυνατεί να επιλύσει, ως γραφειοκρατία, το αγροτικό ζήτημα, το ίδιο τελικώς υστερεί σε σχέση με αυτήν στον τομέα της βιομηχανικής παραγωγής, που σχεδιοποιείται αυταρχικά, στη βάση της έλλειψης ρεαλισμού και του γενικευμένου ψεύδους.

109

Το επαναστατικό εργατικό κίνημα, του μεσοπολέμου, εξο-ντώθηκε από τη συνδυασμένη δράση της σταλινικής γραφειοκρατίας και του φασιστικού ολοκληρωτισμού που είχε δανεισθεί την οργανωτική του μορφή από το ολοκληρωτικό κόμμα το οποίο δοκιμάστηκε επιτυχώς στην Ρωσία. Ο φασισμός υπήρξε μια ακραία υπεράσπιση της απειλούμενης από την κρίση και την προλεταριακή εξέγερση, αστικής οικονομίας, η κατάσταση πολιορκίας εντός της καπιταλιστικής κοινωνίας, μέσω της οποίας διεσώθη αυτή η κοινωνία και επεδόθη σε μία πρώτη εσπευσμένη ορθολογικοποίηση με τη μαζική παρέμβαση του Κράτους στην διαχείρισή της. Αλλά, μια αυτού του είδους ορθολογικοποίηση, βαρύνεται και η ίδια από τον τεράστιο παραλογισμό του μέσου της. Παρόλο που ο φασισμός οδηγείται στην υπεράσπιση των κύριων στοιχείων της αστικής ιδεολογίας που κατέστη συντηρητική (την οικογένεια, την ιδιοκτησία, την ηθική τάξη, το έθνος), συσπειρώνοντας τη μικροαστική τάξη και τους πανικόβλητους από την κρίση ή απογοητευμένους από την αδυναμία της σοσιαλιστικής επανάστασης ανέργους, δεν είναι στη βάση του ιδεολογικός. Παρουσιάζεται ως αυτό που είναι: μία βίαιη αναβίωση του μύθου, που απαιτεί τη συμμετοχή σε μια κοινότητα καθορισμένη από τις αρχαϊκές ψευδείς αξίες: τη φυλή, το αίμα, τον ηγέτη. Ο φασισμός είναι ο εξοπλισμένος τεχνικά αρχαϊσμός. Το αποσπασμένο από

τον μύθο υποκατάστατο, αναβιώνει στις θεαματικές συνθήκες των πλέον σύγχρονων μέσων υποβολής και ψευδαισθήσης. Αποτελεί, έτσι, έναν από τους παράγοντες διαμόρφωσης του σύγχρονου θεαματικού, όπως ακριβώς, η συμβολή του στην καταστροφή του παλαιού εργατικού κινήματος τον καθιστά μία εκ των θεμελιωδών δυνάμεων της υφιστάμενης κοινωνίας· αλλά, καθώς ο φασισμός θεωρείται, επίσης ως η πλέον δαπανηρή μορφή διατήρησης της καπιταλιστικής τάξης, έπρεπε, φυσιολογικά, να εγκαταλείψει το προσκήνιο το οποίο καταλαμβάνουν οι μεγάλοι ρόλοι των καπιταλιστικών κρατών, επισκιαζόμενος από πλέον ορθολογικές και ισχυρότερες μορφές αυτής της τάξης.

110

Όταν η ρωσική γραφειοκρατία επιτυγχάνει, τελικά, να αποτινάξει τα κατάλοιπα της αστικής ιδιοκτησίας που παρεμπόδιζαν την κυριαρχία της επί της οικονομίας, να αναπτύξει αυτήν την οικονομία προς ιδίαν χρήση και να αναγνωρισθεί στο εξωτερικό, μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, επιθυμεί να απολαύσει ηρέμως τον κόσμο της, καταργώντας αυτό το στοιχείο αυθαιρεσίας που ασκούσε επί του ιδίου της του εαυτού: καταγγέλλει τον σταλινισμό της καταγωγής της. Αλλά μια αυτού του είδους καταγγελία παραμένει σταλινική, αυθαίρετη, ανεξήγητη και διαρκώς αναθεωρούμενη, διότι το ιδεολογικό ψεύδος της καταγωγής της δεν είναι δυνατόν ποτέ να αποκαλυφθεί. Έτσι η γραφειοκρατία δεν δύναται να φιλελευθεροποιηθεί, ούτε πολιτιστικά ούτε πολιτικά, διότι η ύπαρξή της ως τάξης εξαρτάται από το ιδεολογικό της μονοπώλιο, που, με όλο του το κύρος, αποτελεί τον μοναδικό της τίτλο ιδιοκτησίας. Η ιδεολογία απώλεσε φυσικά το πάθος της ρητής της επιβεβαίωσης, αλλά αυτό που εναπομένει ως αδιάφορη κοινοτοπία, διατηρεί ακόμη αυτήν την κατασταλτική λειτουργία της απαγόρευσης και του πλέον

ελάχιστου ανταγωνισμού, της διατήρησης της ολότητας της σκέψης δέσμιας. Επομένως η γραφειοκρατία είναι συνδεδεμένη με μία ιδεολογία που δεν την πιστεύει πλέον κανείς. Ό,τι υπήρξε τρομοκρατικό κατέστη ασήμαντο, αλλά και αυτή η ίδια ασημαντότης δεν δύναται να διατηρηθεί, παρά μόνον συντηρώντας στο περιθώριο την τρομοκρατία από την οποία επιθυμούσε να απαλλαγεί. Έτσι, την ίδια στιγμή που η γραφειοκρατία επιθυμεί να επιδείξει την ανωτερότητά της στο πεδίο του καπιταλισμού, αποδεικνύεται ένας *φτωχός συγγενής του καπιταλισμού*. Όπως η πραγματική ιστορία της έρχεται σε αντίφαση με το δίκαιό της και η άγνοιά της που συντηρείται ατέχνως αντιφάσκει με τις επισημονικές της αξιώσεις, έτσι και το εγχείρημά της να ανταγωνισθεί την αστική τάξη στην παραγωγή μιας εμπορευματικής αφθονίας παρεμποδίζεται από το γεγονός ότι μία αυτού του είδους αφθονία εμπεριέχει την *προϋποτιθέμενη ιδεολογία της* και συμβαδίζει φυσιολογικά με μια απροσδιόριστης έκτασης ελευθερία πλαστών θεαματικών επιλογών, ψευδοελευθερία που δεν συμβιβάζεται με τη γραφειοκρατική ιδεολογία.

111

Στο παρόν στάδιο ανάπτυξης, οι τίτλοι ιδεολογικής ιδιοκτησίας της γραφειοκρατίας καταρρέουν ήδη σε διεθνή κλίμακα. Η εξουσία που εγκαθιδρύθη κατά βάση σε εθνική κλίμακα ως ένα μοντέλο διεθνιστικό, οφείλει να αποδεχθεί ότι δεν δύναται πλέον να διατείνεται ότι διατηρεί την ψευδή συνοχή της πέραν κάθε εθνικού συνόρου. Η άνιση οικονομική ανάπτυξη που γνωρίζουν οι γραφειοκρατίες με ανταγωνιστικά συμφέροντα, που κατόρθωσαν να αποκτήσουν το «σοσιαλισμό» τους εκτός μιας μόνο χώρας, οδήγησε στη δημόσια και ολοκληρωτική σύγκρουση του ρωσικού και του κινέζικου ψεύδους. Από αυτό το σημείο και μετά, κάθε γρα-

φειοκρατία στην εξουσία, ή κάθε ολοκληρωτικό κόμμα υποψήφιο για την εξουσία που άφησε η σταλινική περίοδος στους κόλπους ορισμένων εθνικών εργατικών τάξεων, πρέπει να ακολουθήσει το δικό του δρόμο. Οι εκδηλώσεις εσωτερικής άρνησης, που άρχισαν να επιβεβαιώνονται ενώπιον του κόσμου με την εργατική εξέγερση του Ανατολικού Βερολίνου, που αντέτασσε στους γραφειοκράτες την απαίτηση για μία «κυβέρνηση μεταλλουργών», και που έφθασαν ήδη μία φορά έως την εξουσία των εργατικών συμβουλίων στην Ουγγαρία, σε συνδυασμό με την παγκόσμια αποσύνθεση του συνασπισμού της γραφειοκρατικής μυθοποίησης, συνιστούν σε τελευταία ανάλυση τον πλέον δυσμενή παράγοντα για τη σύγχρονη ανάπτυξη της καπιταλιστικής κοινωνίας. Η αστική τάξη βρίσκεται σε φάση απωλείας του αντιπάλου της, που εξ αντικειμένου, την υποστήριξε, ενοποιώντας απατηλά κάθε άρνηση της υπάρχουσας τάξης. Ένας καταμερισμός της θεαματικής εργασίας αυτού του είδους αντιμετωπίζει το τέλος του, όταν ο ψευδοεπαναστατικός ρόλος κατακερματίζεται με τη σειρά του. Το θεαματικό στοιχείο της διάλυσης του εργατικού κινήματος θα διαλυθεί και αυτό.

112

Η λενινιστική ψευδαίσθηση δεν έχει άλλο σύγχρονο έρεισμα πλέον, παρά μόνον μεταξύ ορισμένων τροτσκιστικών τάσεων, όπου η ταύτιση του προλεταριακού εγχειρήματος με μία ιεραρχική οργάνωση της ιδεολογίας επέζησε σταθερά της εμπειρίας όλων των αποτελεσμάτων της. Η απόσταση που χωρίζει τον τροτσκισμό από την επαναστατική κριτική της σύγχρονης κοινωνίας επιτρέπει επίσης την αξιοσέβαστη απόσταση που διατηρεί έναντι των θέσεων, που ήταν ήδη ψευδείς πριν φθαρούν σε έναν πραγματικό αγώνα. Ο Τρότσκυ παρέμεινε έως το 1927 ουσιαστικά αλληλέγγυος της υψηλής γραφειοκρατίας επιζητώντας να την σφετερισθεί,

ώστε να την ωθήσει να αναλάβει μία πραγματικά μπολσεβίκικη δράση στο εξωτερικό (είναι γνωστό ότι, τη στιγμή εκείνη, για να συνδράμει στην απόκρυψη της περιβόητης «Διαθήκης του Λένιν», έφθασε μέχρι του σημείου να καταγγείλει συκοφαντικά τον οπαδό του Max Eastman, που την είχε δημοσιοποιήσει). Ο Τρότσκυ καταδικάστηκε από τη θεμελιώδη του προοπτική, διότι τη στιγμή κατά την οποία η γραφειοκρατία αναγνωρίζεται η ίδια στα αποτελέσματά της ως τάξη αντεπαναστατική στο εσωτερικό, οφείλει να επιλέξει να είναι επίσης εμπράκτως αντεπαναστατική στο εξωτερικό εν ονόματι της επανάστασης, όπως και στη χώρα της. Ο μετέπειτα αγώνας του Τρότσκυ για μία Δ' Διεθνή εμπεριέχει την ίδια ασυνέπεια. Αρνήθηκε καθ' όλην τη διάρκεια του βίου του να αναγνωρίσει στη γραφειοκρατία την εξουσία μιας ιδιαίτερης τάξης, διότι, κατά την διάρκεια της δεύτερης ρωσικής επανάστασης είχε καταστεί ο ανεπιφύλακτος θιασώτης της μπολσεβίκικης μορφής οργάνωσης. Όταν ο Λούκατς, το 1923, καταδεικνύει εντός αυτής της μορφής τον συνδυασμό κρίκο που είχε επιτέλους βρεθεί μεταξύ θεωρίας και πρακτικής, όπου οι προλετάριοι παύουν να είναι «θεατές» των γεγονότων που συντελούνται στην οργάνωσή τους, αλλά τα έχουν συνειδητά επιλέξει και βιώσει, περιέγραφε ως πραγματικό προτέρημα του μπολσεβίκικου κόμματος αυτό που το μπολσεβίκικο κόμμα δεν ήταν. Ο Λούκατς ήταν, επίσης, παράλληλα με το εμβριθές θεωρητικό του έργο, ένας ιδεολόγος που μιλούσε εν ονόματι της πλέον κατάφωρα αλλότριας προς το προλεταριακό κίνημα εξουσίας, πιστεύοντας και παροτρύνοντας τους άλλους να πιστέψουν ότι ο ίδιος ήταν ταυτισμένος απόλυτα με αυτήν την εξουσία, ωσάν να ήταν δική του. Ενώ η συνέχεια απέδειξε με ποιο τρόπο αυτή η εξουσία απαρνείται και εξοντώνει τους λακέδες της, ο Λούκατς, αναιρώντας αδιάκοπα τον εαυτό του, κατέδειξε με ιχνογραφική καθαρότητα, με τι είχε ακριβώς ταυτισθεί: με το αντίθετο του εαυτού του και όσων είχε υποστηρίξει στο *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*. Ο Λούκατς επαλη-

θεύει με τον καλύτερο τρόπο τον θεμελιώδη κανόνα που κρίνει όλους τους διανοούμενους αυτού του αιώνα: αυτό που *σέβονται* αποτελεί το ακριβές μέτρο της *αξιοπεριφρόνητης* πραγματικότητός τους. Ο Λένιν δεν είχε διόλου ευνοήσει αυτού του είδους τις ψευδαισθήσεις σχετικά με την δραστηριότητά του, έχοντας αναγνωρίσει ότι «ένα πολιτικό κόμμα δεν δύναται να ελέγχει τα μέλη του για να διαπιστώσει εάν υπάρχουν αντιφάσεις μεταξύ της φιλοσοφίας του και του προγράμματος του κόμματος». Το πραγματικό κόμμα, του οποίου ο Λούκατς παρουσίασε ατυχώς το ονειρεμένο πορτραίτο, δεν είχε συνοχή παρά μόνον για ένα συγκεκριμένο και επιμέρους καθήκον: να καταλάβει την κρατική εξουσία.

113

Η νεολενινιστική ψευδαίσθηση του σύγχρονου τροτσκισμού, επειδή διαψεύδεται, ανά πάσα στιγμή, από την πραγματικότητα της σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας, τόσο της αστικής όσο και της γραφειοκρατικής, βρίσκει, φυσιολογικά, ένα πρόσφορο πεδίο εφαρμογής στις τυπικά ανεξάρτητες «υπανάπτυκτες» χώρες, όπου η ψευδαίσθησή μας οιασδήποτε παραλλαγής κρατικού και γραφειοκρατικού σοσιαλισμού καλλιεργείται συνειδητά από τις τοπικές άρχουσες τάξεις ως η *αμιγής ιδεολογία της οικονομικής ανάπτυξης*. Η υβριδική σύνθεση αυτών των τάξεων συνδέεται, λίγο έως πολύ, σαφώς, με μία διαβάθμιση του φάσματος αστική τάξη – γραφειοκρατία. Το παιγνίδι τους σε διεθνή κλίμακα μεταξύ αυτών των δύο πόλων της υπάρχουσας καπιταλιστικής εξουσίας, καθώς επίσης και οι ιδεολογικοί τους συμβιβασμοί –κυρίως με τον ισλαμισμό–, που εκφράζουν την υβριδική πραγματικότητα της κοινωνικής τους βάσης, αφαιρούν τελείως από αυτό το τελευταίο υποπροϊόν του ιδεολογικού σοσιαλισμού, κάθε άλλο σοβαρό στοιχείο

εκτός του αστυνομικού. Μία γραφειοκρατία κατόρθωσε να συγκροτηθεί πλαισιώνοντας τον εθνικό αγώνα και την α-γροτική εξέγερση των χωρικών: τείνει, όπως στην Κίνα, να εφαρμόσει το σταλινικό μοντέλο εκβιομηχάνισης σε μία κοι-νωνία λιγότερο ανεπτυγμένη από τη Ρωσία του 1917. Μία γραφειοκρατία ικανή να εκβιομηχανίσει το έθνος δύναται να συγκροτηθεί από τη μικροαστική τάξη των στελεχών του στρατού που καταλαμβάνει την εξουσία, όπως καταδεικνύ-ει το παράδειγμα της Αιγύπτου. Σε ορισμένα σημεία, όπως στην Αλγερία, κατά την έκβαση του πολέμου της ανεξαρτη-σίας της, η γραφειοκρατία, που συγκροτήθηκε ως παρακρα-τική διεύθυνση κατά τη διάρκεια του αγώνα, επιζητά το σημείο ισορροπίας ενός συμβιβασμού ώστε να συγχωνευθεί με μία αδύναμη εθνική αστική τάξη. Τέλος, στις παλαιές αποικίες της Μαύρης Αφρικής, που παραμένουν απροκά-λυπτα συνδεδεμένες με τη δυτική αστική τάξη, αμερικανική και ευρωπαϊκή, δημιουργείται μία αστική τάξη –κυρίως στη-ριζόμενη στην ισχύ των παραδοσιακών φυλάρχων– *διά της κατοχής του Κράτους*: σ' αυτές τις χώρες, όπου ο έξωθεν ιμπεριαλισμός παραμένει πραγματικός κύριος της οικονο-μίας, έφθασε σε ένα στάδιο όπου οι ιθαγενείς *μεταπράτες* επιτυγχάνουν ως ανταμοιβή της πώλησης εγχώριων προϊό-ντων, την ιδιοκτησία ενός ιθαγενούς Κράτους, ανεξαρτήτου έναντι των ιθαγενών μαζών, όχι όμως και έναντι του ιμπε-ριαλισμού. Σ' αυτήν την περίπτωση, πρόκειται για μία τεχνη-τή αστική τάξη που δεν είναι ικανή να συσσωρεύσει, αλλά απλώς *διασπαθίζει* τόσο το ποσοστό υπεραξίας της εγχώ-ριας εργασίας που της αντιστοιχεί, όσο και τις ξένες επιχο-ρηγήσεις των Κρατών ή των μονοπωλίων που είναι οι προ-στάτες της. Το προφανές της ανικανότητας αυτών των αστι-κών τάξεων να εξασφαλίζουν την ομαλή οικονομική λει-τουργία της αστικής τάξης, τις θέτει ενώπιον μιας εξέγερσης σύμφωνα με το γραφειοκρατικό μοντέλο, κατά το μάλλον ή ήττον προσαρμοζόμενο στις τοπικές ιδιομορφίες που επιθυ-μεί να οικειοποιηθεί την κληρονομιά της. Όμως, ακόμη και η

επιτυχία μιας γραφειοκρατίας στο βασικό της εγχείρημα της εκβιομηχάνισης, εμπεριέχει αναγκαστικώς την προοπτική της ιστορικής της αποτυχίας: συσσωρεύοντας το κεφάλαιο, συσσωρεύει το προλεταριάτο και δημιουργεί την ίδια την άρνησή της σε μία χώρα όπου αυτή δεν υφίστατο ακόμη.

Κατά την περίπλοκη και τρομερή ανάπτυξη που παρέσυρε την εποχή των ταξικών αγώνων σε νέες συνθήκες, το προλεταριάτο των βιομηχανικών χωρών απώλεσε τελείως την επιβεβαίωση της αυτόνομης προοπτικής του και, σε τελευταία ανάλυση, τις ψευδαισθήσεις του, αλλά όχι την οντότητά του. Δεν καταργήθηκε. Εξακολουθεί να υφίσταται αμετάκλητα, εντός της εντεινόμενης αλλοτρίωσης του σύγχρονου καπιταλισμού: είναι η συντριπτική πλειοψηφία των εργαζόμενων, που απώλεσαν κάθε εξουσία πάνω στη χρήση της ζωής τους και που από τη στιγμή που το γνωρίσουν επαναπροσδιορίζονται ως το προλεταριάτο, το αρνητικό επί τω έργω εντός αυτής της κοινωνίας. Αυτό το προλεταριάτο ισχυροποιείται εξ αντικειμένου από την τάση εξαφάνισης της αγροτιάς, καθώς και από την επέκταση της λογικής της εργοστασιακής εργασίας που εφαρμόζεται πλέον σε ένα μεγάλο μέρος των «υπηρεσιών» και των διανοητικών επαγγελμάτων. Μόνον υποκειμενικά αυτό το προλεταριάτο βρίσκεται ακόμη μακράν της πρακτικής ταξικής του συνείδησης, όχι μόνον όσον αφορά τους υπαλλήλους αλλά επίσης όσον αφορά τους εργάτες που δεν ανακάλυψαν ακόμη, παρά την αδυναμία και την απάτη της παλαιάς πολιτικής. Εντούτοις, όταν το προλεταριάτο ανακαλύπτει ότι η ίδια του η ισχύς εξωτερικευμένη συμβάλλει στη διαρκή ενίσχυση της καπιταλιστικής κοινωνίας, όχι πλέον μόνον υπό τη μορφή της εργασίας του, αλλά επίσης, υπό τη μορφή των συνδικάτων, των κομμάτων ή της κρατικής εξουσίας που το ίδιο

δημιούργησε για να χειραφετηθεί, ανακαλύπτει επίσης διά της συγκεκριμένης ιστορικής εμπειρίας, ότι είναι η τάξη η απόλυτα εχθρική προς κάθε παγιομένη εξωτερίκευση και κάθε εξειδίκευση της εξουσίας. Είναι φορέας της επανάστασης που δεν δύναται να αφήσει τίποτε έξω από τον εαυτό της, του αιτήματος της διαρκούς κυριαρχίας του παρόντος επί του παρελθόντος και την καθολική κριτική του διαχωρισμού· και είναι αυτό που πρέπει να βρει την κατάλληλη μορφή εντός της δράσης. Ουδεμία ποσοτική βελτίωση της εξαθλίωσής του, ουδεμία ψευδαίσθηση ιεραρχικής αφομοίωσης, δεν αποτελεί αντίδοτο διαρκείας στην μή ικανοποίησή του, διότι το προλεταριάτο δεν δύναται να αναγνωρίσει τον εαυτό του αληθινά σε μια ιδιαίτερη αδικία που θα είχε υποστεί, ούτε στην επανόρθωση μιας ιδιαίτερης αδικίας ούτε ενός πλήθους αυτών των αδικιών, αλλά μόνον στην απόλυτη αδικία της απόρριψής του στο περιθώριο του βίου.

115

Από τις νέες ενδείξεις άρνησης, μη κατανοητές και παραποιούμενες από τη θεαματική διευθέτηση, που πολλαπλασιάζονται στις πλέον προηγμένες οικονομικά χώρες, δυνάμεθα ήδη να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι μία νέα εποχή έχει διανοιχθεί: μετά την πρώτη απόπειρα εργατικής ανατροπής, είναι τώρα η καπιταλιστική αφθονία που έχει αποτύχει. Όταν οι αντισυνδικαλιστικοί αγώνες των εργατών της Δύσης καταστέλλονται κατ' εξοχήν από τα συνδικάτα και όταν τα εξεγεργμένα ρεύματα της νεολαίας αποδύονται σε μία πρώτη άμορφη διαμαρτυρία, στα πλαίσια της οποίας η άρνηση της παλαιάς εξειδικευμένης πολιτικής, της τέχνης και της καθημερινής ζωής είναι άμεση προϋπόθεση, ιδού τότε οι δύο όψεις ενός νέου αυθόρμητου αγώνα που ξεκινά με τη μορφή εγκληματικότητας. Είναι ενδείξεις που προαναγγέλλουν τη δεύτερη προλεταριακή επίθεση ε-

νάντια στην ταξική κοινωνία. Όταν οι άσωτοι υιοί αυτής της ακόμη ακίνητης στρατιάς επανεμφανίζονται σ' αυτό το πεδίο του αγώνα που αλλάζει και ωστόσο παραμένει το ίδιο, ακολουθούν έναν νέο «στρατηγό Ludd» που αυτήν τη φορά τα οδηγεί στην καταστροφή των μηχανών της ελεγχόμενης κατανάλωσης.

116

«Η πολιτική μορφή που ανεκαλύφθη επιτέλους, με την οποία η οικονομική χειραφέτηση της εργασίας δύναται να πραγματοποιηθεί», απέκτησε κατά τη διάρκεια αυτού του αιώνα μία σαφή μορφή με τα Εργατικά Συμβούλια, που στους κόλπους τους συγκεντρώνουν όλες τις λειτουργίες λήψης αποφάσεων και εκτέλεσης και ομοσπονδιοποιούνται μέσω αντιπροσώπων υπόλογων έναντι της βάσης και ανακλητών ανά πάσα στιγμή. Η πραγματική τους ύπαρξη δεν ήταν ακόμη παρά ένα σύντομο ξεκίνημα, που αμέσως καταπολεμήθηκε και ηττήθηκε από διάφορες δυνάμεις υπεράσπισης της ταξικής κοινωνίας, στις οποίες θα πρέπει πολλές φορές να συνυπολογίζουμε και την ψευδή τους συνείδηση. Ο Rappekoek δικαίως επέμενε στο ότι η επιλογή μας εξουσίας των εργατικών Συμβουλίων μάλλον «εγείρει προβλήματα» παρά προσφέρει λύση. Αλλά αυτή η εξουσία είναι ακριβώς ο τόπος όπου τα προβλήματα της προλεταριακής επανάσταση δύναται να βρουν την πραγματική τους λύση. Είναι ο τόπος όπου συγκεντρώνονται οι αντικεμενικές συνθήκες της ιστορικής συνείδησης και η πραγμάτωση της αμέσου ενεργού επικοινωνίας, ο τόπος του τέλους της εξειδίκευσης, της ιεραρχίας και του διαχωρισμού, όπου οι υφιστάμενες συνθήκες μεταμορφώνονται «σε συνθήκες ενότητας». Εδώ το προλεταριακό υποκείμενο δύναται να αναδυθεί μέσα από τον αγώνα του ενάντια στην παθητική θέαση: η συνείδησή του είναι ισάξια της πρακτικής οργάν-

νωσης που χάρισε στον εαυτό του, διότι αυτή η συνείδηση είναι αδιαχώριστη από τη συνεπή παρέμβαση εντός της ιστορίας.

117

Κατά την εξουσία των Συμβουλίων, που πρέπει να αντικαταστήσει σε διεθνή κλίμακα κάθε άλλη εξουσία, το προλεταριακό κίνημα είναι προϊόν του εαυτού του, και αυτό το προϊόν είναι το ίδιο παραγωγός. Είναι ο ίδιος ο σκοπός του εαυτού του. Μόνον εκεί η θεαματική άρνηση της ζωής καθίσταται αρνημένη με τη σειρά της.

118

Η εμφάνιση των Συμβουλίων υπήρξε η ύψιστη πραγματικότητα του προλεταριακού κινήματος κατά το πρώτο τέταρτο του αιώνα, πραγματικότητας, που παρέμενε απαρατήρητη ή είχε διαστρεβλωθεί, καθώς εξαφανιζόταν μαζί με το εναπομείναν κίνημα που το σύνολο της ιστορικής εμπειρίας της εποχής διέψευδε και εξολόθρευε. Κατά τη νέα εποχή της προλεταριακής κριτικής, αυτό το αποτέλεσμα επανέρχεται ως το μοναδικό αήττητο σημείο του ηττημένου κινήματος. Η ιστορική συνείδηση, που γνωρίζει ότι βρίσκει σε αυτό το μοναδικό πεδίο ύπαρξής της, δύναται τώρα να το αναγνωρίσει, όχι πλέον στην περιφέρεια εκείνου που υποχωρεί, αλλά στο επίκεντρο αυτού που ανέρχεται.

119

Μία επαναστατική οργάνωση που προϋπάρχει της εξουσίας των Συμβουλίων –έχει καθήκον να ανακαλύψει η ίδια στον

αγώνα τη δική της μορφή- γνωρίζει ήδη, για όλους αυτούς τους ιστορικούς λόγους, ότι δεν αντιπροσωπεύει την τάξη. Οφείλει μόνον να αναγνωρίσει τον εαυτό της ως έναν ριζικό διαχωρισμό από τον κόσμο του διαχωρισμού.

120

Η επαναστατική οργάνωση είναι η συνεκτική έκφραση της θεωρίας της πράξης που έρχεται σε μή μονομερή επικοινωνία με τους πρατικούς αγώνες και οδηγείται προς την πρακτική θεωρία. Η ίδια της η πρακτική είναι η γενίκευση της επικοινωνίας και της συνοχής μέσα σε αυτούς τους αγώνες. Κατά την επαναστατική στιγμή της κατάλυσης του κοινωνικού διαχωρισμού, αυτή η οργάνωση πρέπει να αναγνωρίσει την ίδια της την διάλυση ως διαχωρισμένη οργάνωση.

121

Η επαναστατική οργάνωση δεν δύναται παρά να είναι η ενιαία κριτική της κοινωνίας, δηλαδή μία κριτική που δεν συνθηκολογεί με καμία μορφή διαχωρισμένης εξουσίας, σε κανένα σημείο του κόσμου, και μία κριτική που καταφέρεται συνολικά εναντίον όλων των όψεων του αλλοτριωμένου κοινωνικού βίου. Στον αγώνα της επαναστατικής οργάνωσης ενάντια στην ταξική κοινωνία, τα όπλα δεν είναι παρά η ουσία των ιδίων των αγωνιζομένων: η επαναστατική οργάνωση δεν δύναται να αναπαράγει στο εσωτερικό της τις συνθήκες διάσπασης και ιεραρχίας, που είναι οι συνθήκες της κυρίαρχης κοινωνίας. Οφείλει να αγωνίζεται σταθερά ενάντια στην παραμόρφωσή της εντός του κυρίαρχου θεάματος. Το μόνο όριο της συμμετοχής στην καθολική δημοκρατία της επαναστατικής οργάνωσης είναι η αναγνώριση και η έμπρακτος αυτο-οικειοποίηση, από όλα τα μέλη της,

της συνοχής της κριτικής της, συνοχής που πρέπει να επιβεβαιώνεται τόσο εντός αυτής καθαυτής της κριτικής θεωρίας καθώς και στην σχέση που υφίσταται μεταξύ αυτής και της πρακτικής δραστηριότητας.

122

Όταν η ολοένα εντεινόμενη πραγμάτωση της καπιταλιστικής αλλοτρίωσης σε όλα τα επίπεδα, καθιστά ολοένα και πιο δυσχερές για τους εργαζομένους να αναγνωρίσουν και κατονομάσουν την ίδια τους την αθλιότητα, τους τοποθετεί ενώπιον της εναλλακτικής λύσης της άρνησης του συνόλου της αθλιότητός τους ή τίποτε, η επαναστατική οργάνωση οφείλει να γνωρίζει ότι δεν δύναται πλέον να αγωνίζεται ενάντια στην αλλοτρίωση με αλλοτριωμένες μορφές αγώνα.

123

Η προλεταριακή επανάσταση εξαρτάται απόλυτα από αυτήν την αναγκαιότητα, συμφώνως προς την οποία για πρώτη φορά είναι η θεωρία ως αντίληψη της ανθρώπινης πρακτικής που πρέπει να αναγνωρισθεί και βιωθεί από τις μάζες. Απαιτεί από τους εργάτες να καταστούν κάτοχοι της διαλεκτικής και να χαράξουν τη σκέψη τους εντός της πρακτικής. Έτσι απαιτεί από ανθρώπους χωρίς ειδικευση πολύ περισσότερα από όσα απαιτούσε η αστική επανάσταση από τους ειδικούς, που εξουσιοδοτούσε για την πραγματοποίησή της: διότι η επιμέρους ιδεολογική συνείδηση, που διαμορφώθηκε από ένα τμήμα της αστικής τάξης είχε ως βάση αυτό το κεντρικό τμήμα της κοινωνικής ζωής, την οικονομία, εντός της οποίας αυτή η τάξη ήταν ήδη στην εξουσία. Η ίδια η ανάπτυξη της ταξικής κοινωνίας έως τη θεαματική οργάνωση του μη βίου οδηγεί, επομένως, το επαναστατικό εγχείρη-

μα στο να καταστεί οφθαλμοφανώς αυτό που ήδη ήταν κατ' ουσίαν.

124

Τώρα η επαναστατική θεωρία είναι εχθρός κάθε επαναστατικής ιδεολογίας, και το γνωρίζει ότι είναι.

V.

ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

*Ω ευγενικοί μου άνθρωποι,
η ζωή είναι σύντομη...
Αν ζούμε, ζούμε για να
πατήσουμε πάνω στα κεφάλια των βασιλιάδων.*

SHAKESPEARE,
Ερρίκος IV.

Ο άνθρωπος, «το αρνητικό ον που *είναι* μόνον στο βαθμό που καταργεί το Ον», είναι ταυτόσημος με το χρόνο. Η οικειοποίηση από τον άνθρωπο της ίδιας του της φύσης είναι, συγχρόνως η κατοχή της εξέλιξης του σύμπαντος. «Η ιστορία είναι αυτή καθαυτή ένα πραγματικό μέρος της *φυσικής ιστορίας*, της μεταμόρφωσης της φύσης σε άνθρωπο» (-Μαρξ). Αντιστρόφως, αυτή η «φυσική ιστορία» δεν υφίσταται πραγματικά παρά μόνον μέσω της πορείας μας ανθρωπίνης ιστορίας, του μόνου μέρους που επανευρίσκει αυτήν την ιστορική ολότητα, όπως το σύγχρονο τηλεσκόπιο, που η εμβέλειά του προλαμβάνει *εντός του χρόνου* την απομάκρυνση των νεφελωμάτων, στην περιφέρεια του σύμπαντος. Η ιστορία υπήρχε ανέκαθεν, αλλά όχι πάντα υπό την ιστορική της μορφή. Ο εγχρονισμός του ανθρώπου, καθώς συντελείται διά της μεσολάβησης μιας κοινωνίας, ισοδυναμεί με τον εξανθρωπισμό του χρόνου. Η μη συνειδητή πορεία του χρόνου εκδηλώνεται και *καθίσταται αληθής* εντός της ιστορικής συνείδησης.

Η αμιγής ιστορική κίνηση, αν και *ακόμη συγκαλυμμένη*, αρχίζει, εντούτοις, με τον βραδύ και ανεπαίσθητο σχηματισμό «της πραγματικής φύσης του ανθρώπου», αυτής της «φύσης που γεννάται εντός της ανθρώπινης ιστορίας –εντός

της γενέθλιας πράξης της ανθρώπινης κοινωνίας-...» Αλλά η κοινωνία που κατέχει μία τεχνική και μία γλώσσα, αν και είναι ήδη προϊόν της ίδιας της της ιστορίας, δεν κατέχει τη συνείδηση παρά μόνο ενός αιώνιου παρόντος. Κάθε γνώση, περιορισμένη στη μνήμη των παλαιότερων, φέρεται πάντα από τους ζώντες. Ούτε ο θάνατος ούτε η τεκνοποιία νοούνται ως ένας νόμος του χρόνου. Ο χρόνος παραμένει ακίνητος, όπως ένας κλειστός χώρος. Όταν μία κοινωνία περισσότερο σύνθετη καταλήγει να αποκτήσει συνείδηση του χρόνου, το έργο της είναι μάλλον αυτό της άρνησής του, διότι βλέπει στον χρόνο όχι αυτό που παρέρχεται, αλλά αυτό που επανέρχεται. Η στατική κοινωνία οργανώνει τον χρόνο σύμφωνα με την άμεση εμπειρία της της φύσης, κατά το πρότυπο του *κυκλικού* χρόνου.

127

Ο *κυκλικός* χρόνος κυριαρχεί ήδη στην εμπειρία των νομαδικών λαών, διότι οι ίδιες συνθήκες επανευρίσκονται ενώπιόν τους σε κάθε στιγμή της πορείας τους: Ο Hegel παρατηρεί ότι «η περιπλάνηση των νομάδων βρίσκεται μόνον στη μορφή, καθώς περιορίζεται σε ομοίομορφους χώρους». Η κοινωνία που, καθιστάμενη εδαφοπαγής, προσδίδει στον χώρο ένα περιεχόμενο, διά της διευθέτησης εξατομικευμένων περιοχών, εγκλωβίζεται διά αυτού του τρόπου στο εσωτερικό αυτού του εντοπισμού. Η εποχιακή επιστροφή σε παρόμοιους τόπους είναι τώρα η αμιγής επιστροφή του χρόνου στον ίδιο τόπο, η επανάληψη μιας αλληλουχίας κινήσεων. Η μετάβαση από τον ποικιλικό νομαδισμό στην οικιακή γεωργία σημαίνει το τέλος της αδρανούς και άνευ περιεχομένου ελευθερίας, η αρχή του μόχθου. Ο αγροτικός τρόπος παραγωγής εν γένει, κυριαρχούμενος από τον ρυθμό των εποχών, είναι η βάση του *κυκλικού* χρόνου απόλυτα δομημένου. Η αιωνιότης του είναι *εσωτερική*: κάτω στη γη είναι η

επιστροφή του. Ο μύθος είναι η ενιαία δομή της σκέψης που εγγυάται άπασα την κοσμική τάξη, την περιβάλλουσα την τάξη πραγμάτων που αυτή η κοινωνία έχει όντως πραγματώσει εντός των ορίων της.

Η κοινωνική οικειοποίηση του χρόνου, η παραγωγή του ανθρώπου δια της ανθρώπινης εργασίας, αναπτύσσονται εντός μιας κοινωνίας διαχωρισμένης σε τάξεις. Η εξουσία που συγκροτήθηκε επί της ένδειας της κοινωνίας του κυκλικού χρόνου, η τάξη που οργανώνει αυτήν την κοινωνική εργασία και οικειοποιείται την περιορισμένη υπεραξία της, οικειοποιείται συγχρόνως *την χρονική υπεραξία* της οργάνωσής της του κοινωνικού χρόνου: κατέχει μόνον δι' εαυτήν τον μη αναστρέψιμο χρόνο του ζώντος. Ο μόνος πλούτος που είναι δυνατόν να υπάρξει συγκεντρωμένος στον τομέα της εξουσίας, για να δαπανηθεί υλικά σε πολυχλιδείς εορτές, δαπανάται επίσης ως διασπάθιση ενός *ιστορικού χρόνου στην επιφάνεια της κοινωνίας*. Οι ιδιοκτήτες της ιστορικής υπεραξίας κατέχουν τη γνώση και την απόλαυση των βιωμένων γεγονότων. Αυτός ο χρόνος, διαχωρισμένος από τη συλλογική οργάνωση του χρόνου που επικρατεί με την επαναλαμβανόμενη παραγωγή της βάσης της κοινωνικής ζωής, ρέει κάτωθεν της ιδίας του της στατικής κοινότητας. Είναι ο χρόνος της περιπέτειας και του πολέμου, όπου οι αυθέντες της κυκλικής κοινωνίας διατρέχουν την προσωπική τους ιστορία· είναι επίσης ο χρόνος που εμφανίζεται κατά τη σύγκρουση μεταξύ ξένων κοινοτήτων, η διασάλευση της αναλλοίωτης τάξης της κοινωνίας. Η ιστορία διαδραματίζεται λοιπόν ενώπιον των ανθρώπων, ως ένας αλλότριος παράγων, ως κάτι που δεν θέλησαν και έναντι του οποίου πίστευαν πως ήταν προφυλαγμένοι. Όμως, με αυτήν την τροπή επιστρέφει επίσης η αρνητική *ανησυχία* του ανθρώ-

πινου, που υπήρχε στην ίδια την καταγωγή όλης της ανάπτυξης που είχε κατασιγάσει.

129

Ο κυκλικός χρόνος είναι χρόνος αυτός καθαυτός άνευ συγκρούσεων. Αλλά σ' αυτήν την παιδική ηλικία του χρόνου, έχει εδραιωθεί η σύγκρουση: η ιστορία αγωνίζεται κατ' αρχήν για να καταστεί ιστορία εντός των πρακτικών δραστηριοτήτων των αυθεντών. Αυτή η ιστορία δημιουργεί επιφανειακά το μη-αναστρέψιμο. Η πορεία της συνιστά τον ίδιο τον χρόνο που εξαντλεί στο εσωτερικό του ανεξάντλητου χρόνου της κυκλικής κοινωνίας.

130

«Παγωμένες κοινωνίες» είναι αυτές που περιόρισαν στο ελάχιστο τον ρόλο τους της ιστορίας: που διατήρησαν σε μία σταθερά ισορροπία την αντίθεσή τους προς το φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον και τις εσωτερικές τους αντιθέσεις. Εάν και η ακραία ποικιλία των θεσμών που εγκαθιδρύθησαν για τον σκοπό αυτό μαρτυρά το εύπλαστο της αυτοδημιουργίας της ανθρώπινης φύσης, αυτή η μαρτυρία δεν καθίσταται εμφανής παρά μόνον στον εξωτερικό παρατηρητή, στον εθνολόγο που έχει εξοικειωθεί με τον ιστορικό χρόνο. Σε κάθε μία εκ των κοινωνιών αυτών, μία οριστική διάρθρωση απέκλεισε την αλλαγή. Ο απόλυτος κομπορρισμός των υπαρχουσών κοινωνικών πρακτικών, με τις οποίες ταυτίζονται διαπαντός όλες οι ανθρώπινες δυνατότητες, δεν έχει πλέον άλλο εξωτερικό όριο από τον φόβο του εκπεσμού στην άμορφη ζωικότητα. Εδώ, οι άνθρωποι, για να παραμείνουν άνθρωποι, πρέπει να παραμείνουν οι ίδιοι.

Η γένεση της πολιτικής εξουσίας, συνδεδεμένη όπως φαίνεται με τις τελευταίες μεγάλες επαναστάσεις της τεχνικής, όπως το χύσιμο του σιδήρου, στο κατώφλι μιας περιόδου που δεν θα γνωρίσει πλέον ριζικές ανατροπές έως την εμφάνιση της βιομηχανίας, είναι επίσης η στιγμή που αρχίζουν να διαλύονται οι δεσμοί αίματος. Έκτοτε, η διαδοχή των γενεών εξέρχεται από τη σφαίρα του καθαρά φυσικού κύκλου για να καταστεί προσανατολισμένο γεγονός, διαδοχή εξουσιών. Ο μη αναστρέψιμος χρόνος είναι ο χρόνος εκείνου που άρχει και οι δυναστείες αποτελούν το πρώτο μέτρο του, η γραφή το όπλο του. Με τη γραφή, η γλώσσα επιτυγχάνει την πλήρη της πραγματικότητα, ανεξάρτητη από τη διαμεσολάβηση μεταξύ των συνειδήσεων. Όμως αυτή η ανεξαρτησία είναι ταυτόσημη με τη γενική ανεξαρτησία της διαχωρισμένης εξουσίας, ως διαμεσολάβηση που συνιστά την κοινωνία. Διά της γραφής εμφανίζεται μία συνείδηση που δεν φέρεται ούτε μεταδίδεται πλέον στην άμεση σχέση των ζώντων: *μία απρόσωπη μνήμη*, η μνήμη της διοίκησης της κοινωνίας. «Τα γραπτά είναι οι σκέψεις του Κράτους, τα αρχεία η μνήμη του» (Novalis).

Το χρονικό είναι η έκφραση του μη αναστρέψιμου χρόνου της εξουσίας και το όργανο που διατηρεί τη βολονταριστική ανέλιξη αυτού του χρόνου, στα ίχνη του προγενεστέρου του, επειδή αυτός ο προσανατολισμός του χρόνου πρέπει να καταρρεύσει μαζί με την ισχύ κάθε επιμέρους εξουσίας, βυθιζόμενος εντός της αδιάφορης λήθης του κυκλικού χρόνου, του μόνου που γνωρίζουν αγροτικές μάζες, που κατά την κατάρρευση των αυτοκρατοριών και των χρονολογήσεών τους, δεν μεταβάλλονται ποτέ. Οι *κάτοχοι της ιστορίας* εισέ-

φεραν στον χρόνο ένα νόημα: μία κατεύθυνση που είναι επίσης και μία σημασία. Αλλά αυτή η ιστορία εκτυλίσσεται και καταρρέει κεχωρισμένα: αφήνει αμετάβλητο το υπόβαθρο της κοινωνίας, διότι είναι ακριβώς αυτό που παραμένει διαχωρισμένο από την κοινή πραγματικότητα. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η ιστορία των αυτοκρατοριών της Ανατολής ανάγεται για εμάς σε ιστορία των θρησκειών: αυτές οι χρονολογήσεις που κατέρρευσαν, δεν άφησαν παρά μόνον την φαινομενικά αυτόνομη ιστορία των ψευδαισθήσεων που τις εμπεριείχαν. Οι αυθέντες που κατέχουν την *ατομική ιδιοκτησία της ιστορίας*, υπό την προστασία του μύθου, την κατέχουν κατ' αρχήν και οι ίδιοι, κατά ψευδαισθησιακό τρόπο: στην Κίνα και στην Αίγυπτο διατήρησαν επί μακρόν το μονοπώλιο της αθανασίας της ψυχής· όπως οι πρώτες αναγνωρισμένες τους δυναστείες, δεν ήταν παρά η φαντασιακή διευθέτηση του παρελθόντος. Όμως αυτή η ψευδαισθησιακή κατοχή των αυθεντών είναι και η μόνη δυνατή εκείνη τη στιγμή κατοχή, μιας κοινής ιστορίας και της ίδιας τους της ιστορίας. Η επέκταση της πραγματικής ιστορικής τους εξουσίας συμβαδίζει με έναν εκχυδαϊσμό της ψευδαισθησιακής μυθικής κατοχής. Αυτό απορρέει από το απλό γεγονός ότι, στο βαθμό που οι αυθέντες επιφορτίστηκαν να εγγυηθούν μυθικά τη μονιμότητα του κυκλικού χρόνου, όπως κατά τις εποχιακές ιεροτελεστίες των κινέζων αυτοκρατόρων, αποδεσμεύθηκαν, σχετικά, και οι ίδιοι από αυτόν.

Όταν η ψυχή, άνευ ερμηνείας, χρονολόγηση της θεοποιημένης εξουσίας που ομιλεί στους υπηκόους της και που δεν επιθυμεί να θεωρηθεί ως επί της γης τέλεση των επιταγών του μύθου, κατορθώνει να υπερβεί εαυτήν και να καταστεί συνειδητή ιστορία, απαιτείται προηγουμένως να βιωθεί από ευρείες ομάδες η πραγματική συμμετοχή στην ιστορία. Από

αυτήν την πρακτική επικοινωνία μεταξύ εκείνων που αναγνώρισαν τους εαυτούς τους ως κατόχους ενός ιδιόμορφου παρόντος και είχαν γευθεί τον ποιοτικό πλούτο των γεγονότων ως την δραστηριότητά τους και τον τόπο όπου διέμεναν –την εποχή τους– γεννάται η γενική γλώσσα της ιστορικής επικοινωνίας. Εκείνοι για τους οποίους υπήρξε ο μη αναστρέψιμος χρόνος ανακαλύπτουν το *αξιωματημένο* και ταυτοχρόνως την *απειλή της λήθης*. «Ο Ηρόδοτος ο Αλικαρνασσεύς εκθέτει εδώ τα αποτελέσματα της έρευνάς του, ώστε να μην καταλυθούν από τον χρόνο τα έργα των ανθρώπων».

134

Ο στοχασμός επί της ιστορίας, αναπόσπαστα, είναι στοχασμός σχετικός με την εξουσία. Η Ελλάδα υπήρξε η στιγμή όπου η εξουσία και η μεταλλαγή της συνδιαλέγοντο και κατανοούνται αμοιβαία, η *δημοκρατία των ταγών* της κοινωνίας. Ήταν η αντιστροφή των συνθηκών που γνώρισε το δεσποτικό Κράτος, όπου η εξουσία δεν ρύθμιζε ποτέ τους λογαριασμούς της παρά μόνον με τον εαυτό της, εντός του απροσπέλαστου σκότους του πλέον συγκεντροποιημένου σημείου της: μέσω *ανακτορικών ανατροπών*, που η επιτυχία ή η αποτυχία τους την θέτουν εξίσου εκτός συζήτησης. Ωστόσο η διαιρεμένη εξουσία των ελληνικών κοινοτήτων δεν υπήρχε παρά μόνον στην *ανάλωση* ενός κοινωνικού βίου, του οποίου η παραγωγή παρέμενε διαχωρισμένη και στατική εντός της τάξης των δούλων. Βιώνουν μόνον αυτοί που δεν δουλεύουν. Εντός της διαίρεσης των ελληνικών κοινοτήτων και του αγώνα για την εκμετάλλευση των ξένων πόλεων εξωτερικευόταν η αρχή του διαχωρισμού που θεμελιώνει εσωτερικά κάθε μία εξ αυτών. Η Ελλάδα, που είχε ονειρευθεί την καθολική ιστορία, δεν κατόρθωσε να ενοποιηθεί έναντι της εισβολής: ούτε καν να ενοποιήσει τα ημερολόγια

των ανεξάρτητων πόλεων της. Στην Ελλάδα ο ιστορικός χρόνος κατέστη συνειδητός, αλλά δεν είχε ακόμη συνείδηση του εαυτού του.

135

Μετά την εξαφάνιση των τοπικά ευνοϊκών συνθηκών που γνώρισαν οι ελληνικές κοινότητες, η υποχώρηση της δυτικής ιστορικής σκέψης δεν συνοδεύθηκε από μία ανασύσταση των παλαιών μυθικών οργανώσεων. Κατά τη σύγκρουση των λαών της Μεσογείου, τον σχηματισμό και την κατάρρευση του ρωμαϊκού κράτους, εμφανίσθηκαν οι *ημμοστορικές θρησκείες*, που είχαν καταστεί θεμελιώδεις παράγοντες της νέας συνείδησης του χρόνου και η νέα θωράκιση της διαχωρισμένης εξουσίας.

136

Οι μονοθεϊστικές θρησκείες ήταν ένας συμβιβασμός μεταξύ του μύθου και της ιστορίας, μεταξύ του κυριαρχούντος ακόμη στην παραγωγή κυκλικού χρόνου και του μη αναστρέψιμου χρόνου όπου συγκρούονται και ανασυγκροτούνται οι λαοί. Οι θρησκείες που προήλθαν από τον Ιουδαϊσμό, είναι η αφηρημένη καθολική αναγνώριση του μη αναστρέψιμου χρόνου που εκδημοκρατίζεται, είναι ανοιχτός σε όλους, αλλά εντός του ψευδαισθησιακού. Όλος ο χρόνος προσανατολίζεται προς ένα μόνο τελικό γεγονός: «*Ἦγγικεν γὰρ ἡ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν*». Οι θρησκείες αυτές εγεννήθησαν επί του πεδίου της ιστορίας και εκεί εθεσπίσθησαν. Όμως ακόμη και εκεί παραμένουν ριζικά αντίθετες προς την ιστορία. Η ημμοστορική θρησκεία παγώνει ένα σημείο ποιοτικής εκκίνησης εντός του χρόνου, τη γέννηση του Χριστού, τη φυγή του Μωάμεθ, όμως ο μη αναστρέψιμος χρόνος της –

εισάγοντας μία πραγματική συσώρευση που στο Ισλάμ είναι δυνατόν να προσλάβει τη μορφή κατάκτησης ή στον χριστιανισμό της Μεταρρύθμισης μian αύξηση του κεφαλαίου— αντιστρέφεται στην πραγματικότητα εντός της θρησκευτικής σκέψης ως μία *αντίστροφη μέτρηση*: την προσμονή εντός του χρόνου που ελαχιστοποιείται, της πρόσβασης στον άλλο αληθή κόσμο, την προσμονή της έσχατης Κρίσης. Η αιωνιότης απεσπάρσθη εκ του κυκλικού χρόνου. Είναι το επέκεινά του. Είναι το στοιχείο που υποστέλλει το μη αναστρέψιμο του χρόνου, που καταργεί την ιστορία εντός της ιδίας της ιστορίας, τοποθετούμενο στον *αντίποδα του μη αναστρέψιμου χρόνου*, ως ένα απλό ακριβές στοιχείο όπου ο κυκλικός χρόνος επέστρεψε και καταλύθηκε. Ο Bossuet θα πει επίσης: «Και μέσω του χρόνου που παρέρχεται, εισερχόμεθα στην αιωνιότητα που παραμένει».

137

Ο μεσαίωνας, αυτός ο ημιτελής μυθικός κόσμος που τοποθετούσε την τελειώσή του εκτός του εαυτού του, είναι η στιγμή όπου ο κυκλικός χρόνος, που ρυθμίζει ακόμη το κύριο μέρος της παραγωγής, έχει πραγματικά διαβρωθεί από την ιστορία. Μια κάποια μη αναστρέψιμη χρονικότης ανεγνωρίσθη ατομικά σε όλους, κατά την διαδοχή των ηλικιών του βίου, του βίου θεωρούμενου ως *ταξίδι*, μία μετάβαση άνευ επιστροφής από έναν κόσμο που το νόημά του βρίσκεται αλλού: ο *προσκληνητής* είναι ο άνθρωπος που εξέρχεται εξ αυτού του κυκλικού χρόνου ώστε να γίνει πράγματι αυτός ο ταξιδιώτης όπου ο κάθε ένας είναι ως σημείο. Ο προσωπικός ιστορικός βίος βρίσκει πάντα την εκπλήρωσή του στη σφαίρα της εξουσίας, στη συμμετοχή στους διεξαγόμενους από την εξουσία αγώνες και στους αγώνες για την διεκδίκηση της εξουσίας· όμως ο μη αναστρέψιμος χρόνος της εξουσίας διαιρείται επ' άπειρον, υποκείμενος στη γενική

ενοποίηση του προσανατολισμένου χρόνου της χριστιανικής εποχής, εντός ενός κόσμου *ένοπλης εμπιστοσύνης*, όπου το παιγνίδι των ταγών περιστρέφεται περί την πίστη και την αμφισβήτηση της οφειλόμενης πίστης. Αυτή η φεουδαρχική κοινωνία, προϊόν της συνάντησης της «οργανωτικής δομής του κατακτητικού στρατού όπως ανεπτύχθη κατά την διάρκεια της κατάκτησης», και των παραγωγικών δυνάμεων των ευρισκομένων εντός της κατακτηθείσας χώρας» (*Γερμανική Ιδεολογία*) –και θα πρέπει να συνυπολογίσει κανείς στην οργάνωση αυτών των παραγωγικών δυνάμεων την θρησκευτική τους γλώσσα– διήρесе την κυριαρχία της κοινωνίας μεταξύ της Εκκλησίας και της κρατικής εξουσίας, υποδιαιρούμενης με τη σειρά της στις πολύπλοκες σχέσεις της υποτέλειας και της εξάρτησης των φέουδων και των αστικών κοινοτήτων. Εντός αυτής της ετερογένειας του εφικτού ιστορικού βίου, ο μη αναστρέψιμος χρόνος, που παρέσυρε ασυνείδητα την κοινωνία εκ βάθους, ο χρόνος βιωμένος από την αστική τάξη εντός της παραγωγής των εμπορευμάτων, την ίδρυση και επέκταση των πόλεων, η εμπορική ανακάλυψη της Γης –ο πρακτικός πειραματισμός που καταστρέφει δια παντός κάθε μυθική οργάνωση του κόσμου (*cosmos*)– απεκαλύφθη με αργό ρυθμό όπως η άγνωστη εργασία της εποχής, όταν το μεγάλο επίσημο ιστορικό εγχείρημα αυτού του κόσμου απέτυχε με τις Σταυροφορίες.

Κατά την παρακμή του μεσαίωνα, ο μη αναστρέψιμος χρόνος που κατακυριεύει την κοινωνία καθίσταται αισθητός από την προσκολλημένη στην παλαιά τάξη πραγμάτων συνείδηση, υπό την μορφή μιας έμμονης ιδέας του θανάτου. Είναι η μελαγχολία της διάλυσης ενός κόσμου, του τελευταίου στον οποίο η ασφάλεια του μύθου ισορροπούσε ακόμη την ιστορία· και για αυτήν τη μελαγχολία, κάθε τι το

γήινο οδεύει μόνον προς την φθορά του. Οι μεγάλες εξεγέρσεις των χωρικών της Ευρώπης, είναι επίσης η απόπειρά τους να απαντήσουν στην ιστορία που τους αποσπούσε βιαίως από τον πατριαρχικό ύπνο, τον εγγυημένο από την φεουδαρχική κηδεμονία. Πρόκειται για την χιλιαστική ουτοπία της επί της γης πραγμάτωσης του παραδείσου, όπου επανέρχεται σε πρώτο πλάνο αυτό που βρισκόταν στην καταγωγή της ημωστορικής θρησκείας, όταν οι χριστιανικές κοινότητες, καθώς και ο ιουδαϊκός μεσσιανισμός από τον οποίο προήλθαν, ως απάντηση στις ταραχές και τη δυστυχία της εποχής, προσδοκούσαν την πραγμάτωση της επικείμενης έλευσης της βασιλείας του Θεού και προσέθεταν έναν παράγοντα ανησυχίας και ανατροπής μέσα στην αρχαία κοινωνία. Ο χριστιανισμός, αφού κατόρθωσε να διαιρέσει την εξουσία εντός της αυτοκρατορίας διέψευσε εγκαίρως, ως απλή δεισιδαιμονία, ό,τι απέμενε από αυτήν την ελπίδα: ιδού ποιο είναι το νόημα της Αυγουστίνειας διαβεβαίωσης, αρχέτυπου όλων των επιβραβεύσεων της σύγχρονης ιδεολογίας, σύμφωνα με την οποία η ενθρονισμένη Εκκλησία ήταν ήδη προ πολλού, το περί ου ο λόγος βασιλείο. Η κοινωνική εξέγερση των χιλιαστών αγροτών, ορίζεται φυσικά, κατ' αρχήν ως βούληση καταστροφής της εκκλησίας. Όμως ο χιλιασμός εκτυλίσσεται εντός του ιστορικού κόσμου, και όχι στο πεδίο του μύθου. Αντιθέτως από ό,τι θεωρεί ότι κατέδειξε, ο Norman Cohn στο *La Poursuite de Millenium*, οι σύγχρονες επαναστατικές προσδοκίες δεν είναι το άλογο επακόλουθο του χιλιαστικού θρησκευτικού πάθους. Αντιθέτως, είναι ήδη ο χιλιασμός, ο ταξικός επαναστατικός αγώνας που ομνεί για τελευταία φορά τη γλώσσα της θρησκείας, μια σύγχρονη επαναστατική τάση από την οποία απουσιάζει ακόμη η συνείδηση ότι δεν είναι παρά μόνον ιστορική. Οι χιλιαστές έπρεπε να ηττηθούν, επειδή αδυνατούσαν να αναγνωρίσουν την επανάσταση ως δικό τους εγχείρημα. Το γεγονός ότι ανέμεναν ένα εξωτερικό σημάδι της Θείας Βούλησης για να δράσουν είναι η έκφραση στη

σκέψη μιας πρακτικής κατά την οποία οι εξεγερμένοι χωρικοί ακολουθούν αρχηγούς που επιλέγουν εκτός αυτών των ιδιών. Η αγροτική τάξη δεν ηδύνατο να αποκτήσει μία ορθή συνείδηση της λειτουργίας της κοινωνίας, και του τρόπου διεξαγωγής του αγώνα της: και επειδή εστερείτο αυτών των συνθηκών ενότιτος στη δράση της και στη συνείδησή της, εξέφρασε το εγχείρημά της και διεξήγαγε τους πολέμους της συμφώνως προς τις φαντασιώσεις της περί του επιγείου παραδείσου.

Η νέα κατοχή του ιστορικού βίου, η Αναγέννηση, που ανακαλύπτει το παρελθόν και τη δικαίωσή της στην Αρχαιότητα, είναι φορέας της χαρμόσυνης ρήξης με την αιωνιότητα. Ο μη αναστρέψιμος χρόνος της είναι ο χρόνος της απεριόριστης συσσώρευσης των γνώσεων και η ιστορική συνείδηση που προήλθε από την εμπειρία των δημοκρατικών κοινοτήτων και των δυνάμεων που τις καταστρέφουν, θα στραφεί εκ νέου, με τον Μακιαβέλλι, στον στοχασμό επί της αποκαθαρσιασμένης εξουσίας, εκφέροντας το άφατον του Κράτους. Μέσα στην έντονη ζωή των ιταλικών πόλεων, μέσα στην τέχνη των γιορτών, η ζωή αναγνωρίζεται ως απόλαυση της μετάβασης του χρόνου. Όμως αυτή η απόλαυση της μετάβασης έμελλε να είναι και η ίδια μεταβατική. Το άσμα του Λορέντζου των Μεδίκων που ο Burckhardt θεωρεί ως την έκφραση του «καθαυτό πνεύματος της Αναγέννησης», είναι το εγκώμιο που αυτή η εύθραυστη γιορτή της ιστορίας πρόφερε για τον ίδιο τον εαυτό της. «Πόσο όμορφη είναι η νεότης – που φεύγει τόσο γρήγορα».

Η σταθερή τάση μονοπώλησης του ιστορικού βίου από το Κράτος της απόλυτης μοναρχίας, μεταβατικής μορφής προς την ολοκληρωτική κυριαρχία της αστικής τάξης, αποκαλύπτει σε όλη του την αλήθεια αυτό που είναι ο νέος μη αναστρέψιμος χρόνος της αστικής τάξης. Είναι ο χρόνος της εργασίας, που για πρώτη φορά απελευθερώνεται εκ του κυκλικού χρόνου στον οποίο είναι προσδεδεμένη η αστική τάξη. Με την αστική τάξη η εργασία κατέστη *εργασία που μεταμορφώνει τις ιστορικές συνθήκες*. Η αστική τάξη είναι η πρώτη κυρίαρχη τάξη για την οποία η εργασία είναι μια αξία. Και η αστική τάξη που καταργεί κάθε προνόμιο δεν αναγνωρίζει ουδεμία αξία που να μην απορρέει από την εκμετάλλευση της εργασίας, ταύτισε ακριβώς με την εργασία την ίδια την αξία της, ως κυρίαρχη τάξη, για να καταστήσει την πρόοδο της εργασίας δική της πρόοδο. Η τάξη που συσσωρεύει τα εμπορεύματα και το κεφάλαιο μεταβάλλει διαρκώς τη φύση μεταβάλλοντας την ίδια την εργασία με την αποδέσμευση της παραγωγικότητός της. Ολόκληρη η κοινωνική ζωή συγκεντρώνεται πλέον εντός της διακοσμητικής ένδειας της Αυλής, κόσμημα της ψυχρής κρατικής διοίκησης που αποκορυφώνεται στο επάγγελμα του βασιλέως· κάθε επιμέρους ιστορική ελευθερία οφείλει να συναινέσει στην απώλειά της. Η ελευθερία του μη αναστρέψιμου χρονικού παιγνιδιού των φεουδαρχών αναλώθηκε στις τελευταίες απωλεσθείσες μάχες τους με τους πολέμους της Σφενδόνης ή την εξέγερση των Σκώτων υπέρ του Καρόλου Εδουάρδου. Ο κόσμος άλλαξε εκ θεμελίων.

Η νίκη της αστικής τάξης είναι η νίκη του *εις βάθος ιστορικού* χρόνου, επειδή είναι ο χρόνος της οικονομικής παρα-

γωγής που μεταμορφώνει την κοινωνία, διαρκώς και ολοκληρωτικά. Όσο η αγροτική παραγωγή παραμένει η κύρια εργασία, ο κυκλικός χρόνος που εξακολουθεί να υφίσταται στο βάθος της κοινωνίας τροφοδοτεί τις συνασπισμένες δυνάμεις της *παράδοσης*, που δρουν ως τροχοπέδη για το κίνημα. Όμως, ο μη αναστρέψιμος χρόνος της αστικής οικονομίας εξολοθρεύει αυτές τις επιβιώσεις σε όλη την έκταση του κόσμου. Η ιστορία που φαινόταν έως τότε ως η μόνη πορεία των ατόμων της κυρίαρχης τάξης, και εγγράφετο κατά συνέπεια ως ιστορία γεγονότων, νοείται τώρα ως *γενική κίνηση*, και εντός αυτής της ατέγκτου κινήσεως τα άτομα θυσιάζονται. Η ιστορία που ανακαλύπτει τη βάση της στην πολιτική οικονομία γνωρίζει τώρα την ύπαρξη εκείνου που αποτελούσε το ασυνείδητό της, που όμως παραμένει ακόμη το ασυνείδητο που αδυνατεί να φέρει στο φως. Μόνον αυτήν την τυφλή προϊστορία, ένα νέο πεπρωμένο που κανείς δεν εξουσιάζει, εκδημοκράτισε η εμπορευματική οικονομία.

142

Η ιστορία που είναι παρούσα σε όλο το βάθος της κοινωνίας τείνει να απωλεσθεί στην επιφάνεια. Ο θρίαμβος του μη αναστρέψιμου χρόνου είναι, επίσης, η μεταμόρφωσή του σε *χρόνο των πραγμάτων*, επειδή το όπλο της νίκης του ήταν ακριβώς η μαζική παραγωγή των αντικειμένων, σύμφωνα με τους νόμους του εμπορεύματος. Το κύριο προϊόν που η οικονομική εξέλιξη προώθησε από τα πολυτελή σπάνια αντικείμενα στην τρέχουσα κατανάλωση, είναι επομένως η *ιστορία*, αλλά μόνον ως ιστορία της αφηρημένης κίνησης των πραγμάτων που κυριαρχεί σε κάθε ποιοτική χρήση της ζωής. Ενώ ο προγενέστερος κυκλικός χρόνος είχε ανεχθεί ένα αυξανόμενο μέρος ιστορικού χρόνου βιωμένου από άτομα και τις ομάδες, η κυριαρχία του μη αναστρέψιμου

χρόνου της παραγωγής τείνει να εξαλείψει κοινωνικά αυτόν τον βιωμένο χρόνο.

143

Με αυτόν τον τρόπο η αστική τάξη κατέστησε γνωστό και επέβαλε στην κοινωνία έναν μη αναστρέψιμο ιστορικό χρόνο, αλλά της αρνείται τη *χρήση του*. «Ιστορία υπήρχε, αλλά δεν υπάρχει πλέον», επειδή η τάξη των κατόχων της οικονομίας που δεν δύναται να διαρρήξει τους δεσμούς της με την *οικονομική ιστορία*, πρέπει επίσης να απωθεί ως άμεση απειλή κάθε άλλη μη αναστρέψιμη χρήση του χρόνου. Η κυρίαρχη τάξη, απαρτιζόμενη από *ειδικούς της κατοχής των πραγμάτων*, που είναι και αυτοί, για αυτόν το λόγο, μια κατοχή των πραγμάτων, πρέπει να συνδέσει την τύχη της με τη διατήρηση αυτής της αντικειμενοποιημένης ιστορίας, με τη διαιώνιση μιας νέας ακινησίας *εντός της ιστορίας*. Για πρώτη φορά ο εργαζόμενος, στη βάση της κοινωνίας, δεν είναι πλέον υλικά *ξένος προς την ιστορία*, διότι τώρα η κοινωνία κινείται εκ της βάσης της μη αναστρέψιμα. Διά της διεκδίκησης του βιώματος του ιστορικού χρόνου που δημιουργεί, το προλεταριάτο βρίσκει το απλό αλησιμόνητο κέντρο του επαναστατικού του εγχειρήματος· και κάθε μια από τις μέχρι τούδε συντριβείσες απόπειρες επιτέλεσης αυτού του εγχειρήματος, σηματοδοτεί ένα πιθανό σημείο εκκίνησης του νέου ιστορικού βίου.

144

Ο μη αναστρέψιμος χρόνος της αστικής τάξης που κατέχει την εξουσία παρουσιάσθηκε αρχικά με το όνομά του, το έτος Ένα της Δημοκρατίας, ως μία απόλυτη αρχή. Όμως η επαναστατική ιδεολογία της γενικής ελευθερίας που εξολό-

θρευσε τα τελευταία κατάλοιπα της μυθικής οργάνωσης των αξιών, και κάθε παραδοσιακή διευθέτηση της κοινωνίας, άφηνε ήδη να διαφανεί η πραγματική βούληση που την είχε διαμορφώσει αλά ρωμαϊκά: η γενικευμένη *ελευθερία του εμπορίου*. Η κοινωνία του εμπορεύματος που ανακαλύπτει μ' αυτόν τον τρόπο ότι έπρεπε να ανασυγκροτήσει την παθητικότητα, την οποία απαιτήθηκε να πλήξει εις βάθος για να εγκαθιδρύσει την απόλυτη κυριαρχία της, «βρίσκει στο χριστιανισμό με τη λατρεία του αφηρημένου ανθρώπου... το πλέον κατάλληλο θρησκευτικό συμπλήρωμα» (*Το Κεφάλαιο*). Η αστική τάξη καταλήγει τότε στη σύναψη ενός συμβιβασμού μ' αυτήν τη θρησκεία, που εκφράζεται επίσης εντός του τρόπου παρουσίασης του χρόνου: αφού εγκατέλειψε το ημερολόγιό της, ο μη αναστρέψιμος χρόνος της επιστρέφει για να ευθυγραμμισθεί στη *χριστιανική εποχή*, την οποία διαδέχθηκε.

145

Με την ανάπτυξη του καπιταλισμού, ο μη αναστρέψιμος χρόνος *ενοποιήθηκε παγκοσμίως*. Η καθολική ιστορία κατέστη πραγματικότητας, διότι όλος ο κόσμος συγκροτήθηκε υπό την ανέλιξη αυτού του χρόνου. Όμως αυτή η ιστορία που είναι ταυτοχρόνως και παντού η ίδια, δεν είναι ακόμη παρά η ενδοϊστορική άρνηση της ιστορίας. Είναι ο χρόνος της οικονομικής παραγωγής, κερματισμένος σε αφηρημένα ίσα τμήματα, που εμφανίζεται σ' όλο τον πλανήτη ως *η ίδια ημέρα*. Ο ενοποιημένος μη αναστρέψιμος χρόνος είναι ο χρόνος της *παγκόσμιας αγοράς* και κατά συνέπεια ο χρόνος του παγκόσμιου θεάματος.

Ο μη αναστρέψιμος χρόνος της παραγωγής είναι κατ' αρχήν το μέτρο των εμπορευμάτων. Κατ' αυτόν λοιπόν τον τρόπο ο χρόνος που επιβεβαιώνεται επίσημα σε όλη την έκταση του κόσμου ως *γενικός χρόνος της κοινωνίας*, δεν είναι παρά *ένας επιμέρους χρόνος* καθ' όσον δεν σημασιοδοτεί παρά τα ειδικά συμφέροντα που τον συνιστούν.

VI.

Ο ΘΕΑΜΑΤΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΣ

*Δεν έχουμε τίποτα παρά μόνον το χρόνο,
χρόνο που απολαμβάνουν όσοι
δεν έχουν πού την κεφαλήν κλίνει.*

BALTHASAR GRACIAN,
Ο άνθρωπος της αυλής

Ο χρόνος της παραγωγής, ο χρόνος - εμπόρευμα, είναι μία άπειρη συσσώρευση ισοδύναμων διαστημάτων. Είναι η αφαίρεση του μη αναστρέψιμου χρόνου, του οποίου όλες οι υποδιαίρεσεις πρέπει να αποδείξουν, βάσει χρονόμετρου, την ποσοτική τους ισοδυναμία. Ο χρόνος αυτός σε όλη του την αυτή πραγματικότητα είναι ότι είναι και στον *ανταλλάξιμο* χαρακτήρα του. Εντός αυτής της κοινωνικής κυριαρχίας του χρόνου - εμπορεύματος, «ο χρόνος είναι το παν, ο άνθρωπος δεν είναι τίποτε· το πολύ πολύ να είναι ο σκελετός του χρόνου» (*Αθλιότητα της φιλοσοφίας*). Είναι ο υποτιμημένος χρόνος, η πλήρης αντιστροφή του χρόνου ως «πεδίου ανθρώπινης ανάπτυξης».

Ο γενικός χρόνος της ανθρώπινης μη ανάπτυξης υφίσταται επίσης υπό τη συμπληρωματική μορφή ενός *καταναλώσιμου χρόνου* που εκκινώντας από αυτήν την καθορισμένη παραγωγή, επιστρέφει στην καθημερινή ζωή της κοινωνίας ως ένας *ψευδοκυκλικός χρόνος*.

Ο ψευδοκυκλικός χρόνος δεν είναι, στην πραγματικότητα,

παρά η καταναλώσιμη μεταμφίεση του χρόνου - εμπορεύματος της παραγωγής. Εμπεριέχει τα βασικά χαρακτηριστικά ανταλλάξιμων ομοιογενών μονάδων και την κατάργηση της ποιοτικής διάστασης. Όμως όντας το υποπροϊόν αυτού του χρόνου του προοριζομένου να επιβραδύνει τον συγκεκριμένο καθημερινό βίο -και την διατήρηση αυτής της επιβράδυνσης- οφείλει να είναι φορτισμένος με ψευδοαξιοδοτήσεις και να εμφανίζεται ως μία διαδοχή στιγμών πλαστά εξατομικευμένων.

150

Ο ψευδοκυκλικός χρόνος είναι ο χρόνος της κατανάλωσης της σύγχρονης οικονομικής επιβίωσης, της επαυξημένης επιβίωσης, όπου το καθημερινό βίωμα στερείται απόφασης και παραμένει υποταγμένο, όχι πλέον στη φυσική τάξη αλλά στην ψευδο-φύση που αναπτύχθηκε εντός της αλλοτριωμένης εργασίας: έτσι, αυτός ο χρόνος επανευρίσκει εντελώς φυσικά τον παλιό κυκλικό ρυθμό που ρύθμιζε την επιβίωση των προβιομηχανικών κοινωνιών. Ο ψευδοκυκλικός χρόνος στηρίζεται στα φυσικά κατάλοιπα του κυκλικού χρόνου και, ταυτοχρόνως, συνθέτει νέους ομολόγους συνδυασμούς: την ημέρα και τη νύχτα, την εβδομαδιαία εργασία και ανάπαυση, την επιστροφή της περιόδου των διακοπών.

151

Ο ψευδοκυκλικός χρόνος είναι ένας χρόνος που μεταμορφώθηκε από τη βιομηχανία. Ο χρόνος που έχει τη βάση του στην παραγωγή εμπορευμάτων είναι και ο ίδιος ένα καταναλώσιμο εμπόρευμα, που συγκεντρώνει όλα όσα προηγουμένως είχαν διαχωρισθεί, κατά τη φάση διάλυσης της παλαιάς ενωτικής κοινωνίας, σε ιδιωτική, οικονομική και πο-

λιτική ζωή. Όλος ο καταναλώσιμος χρόνος της σύγχρονης κοινωνίας καταλήγει να χρησιμοποιείται ως πρώτη ύλη των νέων διαφοροποιημένων προϊόντων που επιβάλλονται στην αγορά ως χρήση του χρόνου κοινωνικά οργανωμένη. «Ένα προϊόν που υφίσταται ήδη υπό μίαν μορφή πρόσφορη προς κατανάλωση, δύναται με τη σειρά του να καταστεί πρώτη ύλη για ένα άλλο προϊόν» (*Το Κεφάλαιο*).

152

Στον πλέον προηγμένο του τομέα, ο συγκεντροποιημένος καπιταλισμός προσανατολίζεται στην πώληση πακέτων χρόνου «πλήρως εξοπλισμένων», κάθε ένα εκ των οποίων συνιστά ένα μοναδικό ενοποιημένο εμπόρευμα, το οποίο έχει ενσωματώσει έναν ορισμένο αριθμό διαφορετικών εμπορευμάτων. Με αυτόν τον τρόπο, δύναται να εμφανίζεται στην επεκτεινόμενη οικονομία των «υπηρεσιών» και του ελεύθερου χρόνου ο τύπος της προγραμματισμένης εξόφλησης «συμπεριλαμβανομένων όλων», για την θεαματική κατοικία, τις ομαδικές ψευδομετακινήσεις των διακοπών, τη συνδρομή στην πολιτιστική κατανάλωση, ακόμη δε στην πώληση της ιδίας της κοινωνικότητας σε «συναρπαστικές συζητήσεις» και σε «συναντήσεις προσωπικοτήτων». Αυτό το είδος θεαματικού εμπορεύματος, που προφανώς δεν κυκλοφορεί παρά μόνον σε συνάρτηση με την αυξανόμενη ένδεια των αντίστοιχων πραγματικοτήτων, φιγουράρει εμφανώς επίσης, μεταξύ των προτύπων ειδών του εκσυγχρονισμού των πωλήσεων, «πληρωτέο επί πιστώσει».

153

Ο καταναλώσιμος ψευδοκυκλικός χρόνος είναι ο θεαματικός χρόνος, τόσο ως χρόνος κατανάλωσης εικόνων με την

περιορισμένη έννοια όσο και ως εικόνα της κατανάλωσης του χρόνου, σε όλη του την έκταση. Ο χρόνος της κατανάλωσης εικόνων, ενδιαμέσο όλων των εμπορευμάτων, είναι αδιαχώριστα το πεδίο όπου πλήρως ασκούνται τα όργανα του θεάματος και ο στόχος που συνολικά παρουσιάζουν ως τόπος και ως κύρια μορφή όλων των επιμέρους καταναλώσεων: γνωρίζουμε ότι η διαρκώς επιδιωκόμενη εξοικονόμηση χρόνου από τη σύγχρονη κοινωνία –είτε πρόκειται για την ταχύτητα των μεταφορών είτε περί της χρήσεως σούπας σε φακελάκια– μεταφράζεται θετικά για τον πληθυσμό των Ηνωμένων Πολιτειών στο γεγονός ότι μόνον η παρακολούθηση της τηλεόρασης τον απασχολεί κατά μέσο όρο τρεις έως έξι ώρες ημερησίως. Από την πλευρά της η κοινωνική εικόνα της κατανάλωσης του χρόνου, κυριαρχείται αποκλειστικά από τις στιγμές αυθεντικής ψυχαγωγίας και διακοπών, στιγμές που αναπαρίστανται εξ αποστάσεως και είναι επιθυμητές εξ ορισμού, όπως κάθε θεαματικό εμπόρευμα. Αυτό το εμπόρευμα είναι ρητά ορισμένο, ως η στιγμή του πραγματικού βίου, του οποίου πρέπει να αναμένουμε την κυκλική επιστροφή. Αλλά, ακόμη και σε αυτές τις παραχωρούμενες στον βίο στιγμές, είναι και πάλι το θέαμα που προσφέρεται να το δούμε και να το αναπαράγουμε φτάνοντας τον πιο έντονο βαθμό. Ό,τι είχε αναπαρασταθεί ως πραγματικός βίος αποκαλύπτεται απλώς ως βίος, πλέον αυθεντικά θεαματικός.

154

Αυτή η εποχή, που επιδεικνύει στον εαυτό της το χρόνο της ως να ήταν κυρίως η εσπευσμένη επιστροφή πολλαπλών εορτασμών, είναι εξίσου μία εποχή χωρίς γιορτή. Ό,τι υπήρξε εντός του κυκλικού χρόνου, η στιγμή της συμμετοχής μας κοινότητας στην πολυτελή ανάλωση του βίου, είναι αδύνατο για την κοινωνία άνευ κοινότητας και άνευ πολυτελείας. Ό-

ταν οι εκχυδαϊσμένες ψευδογιορτές της, παρωδίες του διαλόγου και της προσφοράς, προτρέπουν σε μια πρόσθετη οικονομική δαπάνη, δεν επιφέρουν παρά την απογοήτευση που διαρκώς αντισταθμίζεται με την υπόσχεση μιας νέας απογοήτευσης. Ο χρόνος της σύγχρονης επιβίωσης πρέπει, εντός του θεάματος, να εκθειάζεται τόσο περισσότερο όσο πιο υποτιμημένη είναι η αξία χρήσης του. Η πραγματικότητα του αντικαταστάθηκε από τη διαφήμιση του χρόνου.

155

Ενώ η κατανάλωση του κυκλικού χρόνου στις αρχαίες κοινωνίες διεδραματίζετο σε αρμονία με την πραγματική εργασία των κοινωνιών αυτών, η ψευδοκυκλική κατανάλωση της ανεπτυγμένης οικονομίας έρχεται σε αντίφαση προς τον αφηρημένο μη αναστρέψιμο χρόνο της παραγωγής της. Ενώ ο κυκλικός χρόνος ήταν ο πραγματικά βιωμένος χρόνος της ακίνητης ψευδαίσθησης, ο θεαματικός χρόνος είναι ο χρόνος της εξελισσόμενης πραγματικότητας ψευδαισθησιακά βιωμένος.

156

Εκείνο που είναι πάντα νέο στη διεργασία παραγωγής των πραγμάτων δεν επανευρίσκεται εντός της κατανάλωσης, που παραμένει η διευρυμένη επιστροφή του ίδιου. Στον θεαματικό χρόνο, το παρελθόν κυριαρχεί στο παρόν, επειδή η νεκρά εργασία εξακολουθεί να κυριαρχεί της ζώσης εργασίας.

157

Ως άλλη όψη της ανεπάρκειας του καθολικού ιστορικού

βίου, ο ατομικός βίος δεν έχει ακόμη ιστορία. Τα ψευδή γεγονότα που συνωθούνται εντός της θεαματικής δραματοποίησης δεν έχουν βιωθεί από αυτούς που τα πληροφορούνται και, επιπλέον, εξαφανίζονται στα πλαίσια του πληθωρισμού της βεβιασμένης τους αντικατάστασης σε κάθε σφυγμομέτρηση της θεαματικής μηχανορραφίας. Εξάλλου, ό,τι βιώθηκε πραγματικά, ουδεμία σχέση με τον επίσημο μη αναστρέψιμο χρόνο της κοινωνίας και ευρίσκεται σε άμεση αντίθεση με τον ψευδο-κυκλικό ρυθμό του καταναλωσμού υποπροϊόντος αυτού του χρόνου. Αυτό το ατομικό βίωμα της διαχωρισμένης καθημερινής ζωής παραμένει άνευ γλώσσας, άνευ αντίληψης, άνευ κριτικής προσέγγισης του παρελθόντος του, που δεν καταχωρείται πουθενά. Δεν διαδίδεται. Είναι ακατάληπτο και έχει περυτέσει στη λήθη προς όφελος της ψευδούς θεαματικής μνήμης του μη αξιομνημόνευτου.

158

Το θέαμα ως παρούσα κοινωνική οργάνωση της παράλυσης της ιστορίας και της μνήμης, της εγκατάλειψης της ιστορίας που εγείρεται επί της βάσης του ιστορικού χρόνου, είναι η *ψευδής συνειδήση του χρόνου*.

159

Απαραίτητη προϋπόθεση για να οδηγηθούν οι εργάτες στην κατάσταση των παραγωγών και των «ελεύθερων» καταναλωτών του χρόνου-εμπόρευμα, υπήρξε η *βίαιη απαλλοτρίωση του χρόνου τους*. Η θεαματική επιστροφή του χρόνου κατέστη εφικτή μόνον μετά από αυτήν την πρώτη απαλλοτρίωση του παραγωγού.

Το μη αναγώγιμο βιολογικό μέρος που παραμένει στην εργασία, τόσο στην εξάρτηση από τον φυσικό κύκλο της αφύπνισης και του ύπνου όσο και στο προφανές του ατομικού μη αναστρέψιμου χρόνου της φθοράς μας ζωής, αποτελεί απλή λεπτομέρεια κατά την εκτίμηση της σύγχρονης παραγωγής και, υπ' αυτή την έννοια, αυτό το στοιχείο αγνοείται από τις επίσημες διακηρύξεις της παραγωγικής διαδικασίας και από τα καταναλώσιμα τρόπαια που είναι η προσιτή έκφραση αυτής της αέναης νίκης. Ακινητοποιημένη στο φαλκιδευμένο κέντρο της κίνησης του κόσμου της, η συνείδηση θεατής δεν γνωρίζει πλέον στη ζωή της μία διέξοδο που να οδηγεί προς την πραγμάτωση και τον θάνατό της. Αυτός που έχει παραιτηθεί από την ανάλωση της ζωής του δεν δύναται πλέον να ομολογήσει τον θάνατό του. Η διαφήμιση ασφαλειών ζωής υπαινίσσεται μόνον πως είναι ένοχος όποιος πεθαίνει, χωρίς να έχει εξασφαλίσει τη ρύθμιση του συστήματος, μετά από αυτήν την οικονομική απώλεια· και εκείνη του *american way of death* εμμένει στην ικανότητά του να διατηρεί σ' αυτήν τη συνάντηση, το μεγαλύτερο μέρος των *επιφαινομένων* της ζωής. Σε όλα τα άλλα μέτωπα των διαφημιστικών βομβαρδισμών του απαγορεύεται αυστηρά να γηράσκει. Θα έπρεπε να επιφυλαχθεί στον καθένα ένα «κεφάλαιο-νεότητας» που, εφόσον χρησιμοποιήθηκε μέτρια, δεν μπορεί να ισχυρισθεί ότι απέκτησε την διαρκή και σωρευτική πραγματικότητα του χρηματιστικού κεφαλαίου. Αυτή η κοινωνική απουσία του θανάτου είναι ταυτόσημη με την κοινωνική απουσία της ζωής.

Όπως κατέδειξε ο Hegel, ο χρόνος είναι η αναγκαία αλλοτρίωση, το περιβάλλον όπου το υποκείμενο πραγματώνεται

διά της απωλείας του εαυτού του, γίνεται άλλο για να γίνει η αλήθεια του εαυτού του. Όμως, το αντίθετό του είναι ακριβώς η κυρίαρχη αλλοτρίωση, που την υφίσταται ο παραγωγός ενός αποξενωμένου παρόντος. Σ' αυτήν την αλλοτρίωση του χώρου, η κοινωνία που διαχωρίζει ριζικά το υποκείμενο από τη δραστηριότητα που η ίδια του κλέβει, το διαχωρίζει κατ' αρχήν από τον ίδιο του το χρόνο. Η κοινωνική αλλοτρίωση που πρέπει να υπερκερασθεί, είναι ακριβώς εκείνη που απαγόρευσε και απολίθωσε τις δυνατότητες και τους κινδύνους της ζωντανής αλλοτρίωσης εντός του χρόνου.

162

Κάτω από τις φαινομενικές μόδες, που αναιρούνται και ανασυντίθενται στη μάταια επιφάνεια του ψευδοκυκλικού χρόνου, το σπουδαίο style της εποχής ευρίσκεται πάντα σε ό,τι προσανατολίζεται από την πρόδηλη και απόκρυφη αναγκαιότητα της επανάστασης.

163

Η φυσική βάση του χρόνου, το αισθητό δεδομένο της ροής του χρόνου, καθίσταται ανθρώπινο και κοινωνικό διά της υπάρξεώς του για τον άνθρωπο. Είναι η οριοθετημένη κατάσταση της ανθρώπινης πρακτικής, η εργασία σε διάφορα στάδια, που έως τώρα εξανθρώπισε και επίσης απανθρώπισε τον χρόνο, ως χρόνο κυκλικό και ως μη αναστρέψιμο διαχωρισμένο χρόνο της οικονομικής παραγωγής. Το επαναστατικό εγχείρημα μιας κοινωνίας χωρίς τάξεις, ενός γενικευμένου ιστορικού βίου, είναι το εγχείρημα αποσύνθεσης του κοινωνικού μέτρου του χρόνου, προς όφελος ενός παιγνώδους μοντέλου του μη αναστρέψιμου χρόνου ατόμων και ομάδων, εντός του οποίου είναι ταυτοχρόνως παρόντες

ανεξάρτητοι ομοσπονδοποιημένοι χρόνοι. Είναι το πρόγραμμα μιας ολικής πραγμάτωσης, εντός του περιβάλλοντος του χρόνου, του κομμουνισμού που καταργεί «ό,τι υφίσταται ανεξάρτητα από τα άτομα».

164

Ο κόσμος κατέχει ήδη το όνειρο ενός χρόνου, του οποίου πρέπει τώρα να κατέχει τη συνείδηση, για να τον βιώσει πραγματικά.

VII.

Η ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

Και αυτός που καθίσταται Ηγεμών μιας πολιτείας εθισμένης να ζει ελεύθερα και δεν την καταστρέφει, πρέπει να αναμένει να καταστραφεί από αυτήν, διότι εκείνη έχει πάντα καταφύγιο κατά τις εξεγέρσεις της, το όνομα της ελευθερίας και τα παλαιά της έθιμα, που ούτε με την παρέλευση του χρόνου ούτε με οιοδήποτε ενεργήτσημα θα λησμονηθούν ποτέ. Και οτιδήποτε πράξει ή προνοήσει, εκτός εάν τρέψει εις φυγήν ή διασπείρει τους κατοίκους της, αυτοί δεν θα λησμονήσουν ποτέ αυτό το όνομα ούτε αυτά τα έθιμα...

MACHIAVELL,
Ο Ηγεμών

Η καπιταλιστική παραγωγή ενοποίησε τον χώρο, που δεν περιορίζεται πλέον από τις εξωτερικές κοινωνίες. Αυτή η ενοποίηση είναι μία εκτεινόμενη και ταυτοχρόνως εντεινόμενη διεργασία *εκχυδαϊσμού*. Η συσσώρευση των εμπορευμάτων μαζικής παραγωγής για τον αφηρημένο χώρο της αγοράς, όχι μόνον διέρρηξε όλους τους τοπικούς και νομικούς φραγμούς και όλους τους συντεχνιακούς περιορισμούς του μεσαιώνα που καθόριζαν την *ποιότητα* της βιοτεχνικής παραγωγής, αλλά έμελλε, επίσης, να διαλύσει την αυτονομία και την ποιότητα των χώρων. Αυτή η ισχύς ομοιογενοποίησης είναι το βαρύ πυροβολικό που γκρεμίζει όλα τα Σινικά Τείχη.

Ο *ελεύθερος χώρος του εμπορεύματος*, στο εξής τροποποιείται και αναδομείται ανά πάσα στιγμή, για να ταυτισθεί ολόένα και περισσότερο με τον εαυτό του, και να προσεγγίσει περισσότερο την ακίνητη μονοτονία.

Αυτή η κοινωνία που καταργεί τις γεωγραφικές αποστάσεις, εμπερικλείει την απόσταση, ως θεαματικό διαχωρισμό.

Η κυκλοφορία των ανθρώπων θεωρημένη ως κατανάλωση, υποπροϊόν της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, ο τουρισμός, ανάγεται, βασικά, στη διασκέδαση του να πας να δεις εκείνο που κατέστη κοινότοπο. Η οικονομική διευθέτηση του συχνάζειν σε διάφορους τόπους είναι αυτή καθαυτή η εγγύηση της *ισοτιμίας* τους. Ο ίδιος εκμοντερνισμός, που αφήρεσε το χρόνο από το ταξίδι, του αφήρεσε και την πραγματικότητα του χώρου.

Η κοινωνία που διαπλάθει ολόκληρο το περιβάλλον της, συγκρότησε την ειδική τεχνική της ώστε να επεξεργασθεί τη συγκεκριμένη βάση αυτού του συνόλου των έργων: το ίδιο της το έδαφος. Η πολεοδομία είναι η οικειοποίηση του φυσικού και ανθρώπινου περιβάλλοντος από τον καπιταλισμό, που εξελισσόμενος λογικά σε απόλυτη κυριαρχία, δύναται και οφείλει τώρα να ανασυνθέσει το σύνολο του χώρου ως *δικό του διάκοσμο*.

Η καπιταλιστική ανάγκη που ικανοποιείται με την πολεοδομία, που είναι ορατή παγίωση του βίου, δύναται να εκφρασθεί –με εγγεγραμμένους όρους– ως απόλυτη κυριάρχηση της «ήρεμης συνύπαρξης του χώρου» επί του «ανήσυχου γίγνεσθαι της διαδοχής του χρόνου».

Εάν όλες οι τεχνικές δυνάμεις της καπιταλιστικής οικονομίας πρέπει να νοούνται ως δρώσες δυνάμεις διαχωρισμών, στην περίπτωση της πολεοδομίας έχουμε να κάνουμε με τον εξοπλισμό της γενικής τους βάσης, με την προπαρασκευή του εδάφους που είναι πρόσφορο για την ανάπτυξή τους, διά της ιδίας τής τεχνικής του διαχωρισμού.

Η πολεοδομία είναι η σύγχρονη εκπλήρωση του αδιάπτωτου καθήκοντος προστασίας της ταξικής εξουσίας: διατηρεί τον ατομικισμό των εργαζόμενων που οι αστικές συνθήκες παραγωγής είχαν επικίνδυνα *συνενώσει*. Ο σταθερός αγώνας που διεξάγεται ενάντια σε όλες τις πλευρές αυτής της πιθανότητας συνάντησης βρίσκεται στην πολεοδομία το προνομιακό του πεδίο. Η προσπάθεια όλων των κατεστημένων εξουσιών, μετά την εμπειρία της Γαλλικής Επανάστασης, να αυξηθούν τα μέτρα τήρησης της τάξης στον δρόμο, αποκορυφώνεται, τελικά, στην κατάργηση του δρόμου. «Με τα μαζικά μέσα επικοινωνίας σε μεγάλες αποστάσεις, η απομόνωση του πληθυσμού απεδείχθη ένα μέσο ελέγχου πολύ πιο αποτελεσματικό», διαπιστώνει ο Lewis Mumford στο έργο του *La cité à travers l'histoire*, περιγράφοντας έναν «κόσμο από εδώ και στο εξής πλέον μονής κατεύθυνσης». Αλλά η γενική κίνηση προς την απομόνωση, που είναι η πραγματικότητα της πολεοδομίας, πρέπει να εμπεριέχει επίσης μία ελεγχόμενη επαναφομοίωση των εργαζόμενων, σύμφωνα με τις προγραμματιζόμενες ανάγκες της παραγωγής και της κατανάλωσης. Η αφομοίωση μέσα στο σύστημα, απαιτεί την ανάκτηση των απομονωμένων ατόμων ως άτομα από κοινού απομονωμένα: τόσο τα εργοστάσια, όσο και τα πολιτιστικά κέντρα, τόσο τα θέρετρα όσο και τα «μεγάλα οι-

κιστικά συγκροτήματα», είναι οργανωμένα ειδικά για τους σκοπούς αυτής της ψευδοκοινότητας, που συνοδεύει το άτομο που είναι ήδη απομονωμένο εντός της *οικογενειακής εστίας*: η γενικευμένη χρήση του δέκτη του θεαματικού μηνύματος έχει ως συνέπεια η απομόνωσή του να κατακλύζεται με κυρίαρχες εικόνες, εικόνες που εξ αιτίας αυτής της απομόνωσης και μόνο, αποκτούν όλη τους την ισχύ.

173

Για πρώτη φορά μία νέα αρχιτεκτονική, που σε κάθε προγενέστερη εποχή επιφυλάσσετο για την ικανοποίηση των κυρίαρχων τάξεων, προορίζεται άμεσα για *τους φτωχούς*. Η αθλιότης της μορφής και η γιγάντια έκταση αυτού του νέου οικιστικού πειράματος, προέρχονται και οι δύο από τον *μαζικό* χαρακτήρα του, που προϋποτίθεται ταυτοχρόνως από τον προορισμό και τις σύγχρονες μεθόδους δόμησης. Η *εξουσιαστική απόφαση* που χωροθετεί αφηρημένα το έδαφος σε έδαφος αφαίρεσης, είναι, προφανώς, το κέντρο αυτών των σύγχρονων συνθηκών δόμησης. Η ίδια ακριβώς αρχιτεκτονική εμφανίζεται παντού όπου αρχίζει η εκβιομηχάνιση των χωρών, που μέχρι τώρα ήταν υπανάπτυκτες σ' αυτόν τον τομέα, ως πρόσφορο έδαφος για το νέο είδος κοινωνικής ύπαρξης που πρόκειται να εμφυτευθεί. Όπως, σαφώς, στα ζητήματα του θερμοπυρηνικού εξοπλισμού ή της γενετικής –όπου ήδη αγγίζουμε τη δυνατότητα επέμβασης στην κληρονομικότητα– το κατώφλι που έχει διαβεί η κοινωνία με την αύξηση της υλικής εξουσίας, και η *υστέρηση* της συνειδητής κυριαρχίας αυτής της εξουσίας, είναι ολοφάνερα εντός της πολεοδομίας.

Η παρούσα στιγμή είναι ήδη η στιγμή της αυτοκαταστροφής του περιβάλλοντος της πόλης. Η έκρηξη της πόλης επί της υπαίθρου που καλύφθηκε από «άμορφες μάζες απορριμμάτων της πόλης» (Lewis Mumford), υπαγορεύεται κατά τρόπο άμεσο από τις επιταγές της κατανάλωσης. Η δικτατορία του αυτοκινήτου, πρότυπου προϊόντος της πρώτης φάσης της εμπορευματικής αφθονίας, αποτυπώνεται στο έδαφος με την κυριαρχία των εθνικών οδών, που αποδιάρθρωσε τα παλαιά κέντρα και έχει επιβάλλει μια διαρκώς αυξανόμενη διασπορά. Συγχρόνως, οι φάσεις της ανολοκλήρωτης αναδιάρθρωσης του αστικού ιστού πολώνονται προσωρινώς πέριξ των «εργοστασίων διανομής», τα γιγάντια δηλαδή πολυκαταστήματα που υψώνονται σε ακάλυπτες εκτάσεις, πάνω σε *υπόγειους χώρους στάθμευσης*. Και αυτοί οι ναοί της βεβιασμένης κατανάλωσης εξαφανίζονται εντός της φυγοκέντρου κινήσεως που τους απορρίπτει, μόλις καταστούν, με τη σειρά τους, δευτερογενή κέντρα συνάθροισης ανθρώπων, αφού επέφεραν μία μερική ανασύσταση της μαζικής συνάθροισης του πληθυσμού. Αλλά η τεχνική οργάνωση της κατανάλωσης δεν ήταν παρά το πρωταρχικό στοιχείο της γενικής διάλυσης που οδήγησε, κατ' αυτόν τον τρόπο, την πόλη στην κατανάλωση του εαυτού της.

Η οικονομική ιστορία, που εξελίχθη εξολοκλήρου γύρω από την αντίθεση πόλη – ύπαιθρος, έφθασε σε ένα στάδιο επιτυχίας που ταυτοχρόνως εκμηδενίζει και τους δύο όρους ταυτοχρόνως. Η σύγχρονη παράλυση ολόκληρης της ιστορικής εξέλιξης, προς όφελος μόνον της επιδίωξης της ανεξάρτητης κίνησης της οικονομίας, δημιουργεί, από τη στιγμή κατά την οποία πόλη και ύπαιθρος αρχίζουν να εξαφανί-

ζονται, όχι την υπέρβαση του διαχωρισμού τους, αλλά την σύγχρονη κατάρρευσή τους. Η αμοιβαία φθορά της πόλης και της υπαίθρου, προϊόν ανεπαρκείας της ιστορικής κίνησης από την οποία θα ηδύνατο να υπερκερασθεί η παρούσα πραγματικότητας της πόλης, εμφανίζεται εντός αυτού του εκλεκτικού συνονθυλεύματος των αποσυνθεμένων στοιχείων τους, που καλύπτει τις πλέον προηγμένες βιομηχανικά ζώνες.

176

Η καθολική ιστορία εγεννήθη εντός των πόλεων και ενηλικιώθη κατά τη στιγμή της αποφασιστικής νίκης της πόλης επί της υπαίθρου. Ο Μαρξ θεωρεί ως μία εκ των μεγαλυτέρων επαναστατικών αρετών της αστικής τάξης το γεγονός ότι «υπέταξε την ύπαιθρο στην πόλη», της οποίας η ατμόσφαιρα χειραφετεί. Εάν όμως η ιστορία της πόλης είναι η ιστορία της ελευθερίας, είναι επίσης και εκείνη της τυραννίας της κρατικής διοίκησης που ελέγχει τόσο την ύπαιθρο όσο και την ίδια την πόλη. Η πόλη δε μπόρεσε μέχρι τώρα να είναι παρά το πεδίο αγώνα της ιστορικής ελευθερίας και όχι η κατάκτησή της. Η πόλη είναι το *περιβάλλον της ιστορίας*, επειδή είναι συγκέντρωση της κοινωνικής εξουσίας, που καθιστά εφικτό το ιστορικό εγχείρημα και, ταυτοχρόνως, συνείδηση του παρελθόντος. Η παρούσα τάση διάλυσης της πόλης δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να εκφράζει με έναν άλλο τρόπο την καθυστέρηση της υποταγής της οικονομίας στην ιστορική συνείδηση μας ενοποίησης της κοινωνίας που θα ανακτήσει εκ νέου τις εξουσίες που αποσπάσθηκαν από αυτήν.

«Η ύπαιθρος καταδεικνύει ακριβώς το αντίθετο, την απομόνωση και τον διαχωρισμό» (*Γερμανική Ιδεολογία*). Η πολεοδομία που καταστρέφει τις πόλεις αναδημιουργεί μία *ψευδοϋπαιθρο* εντός της οποίας έχουν απωλεσθεί τόσο οι φυσικές σχέσεις της παλαιάς υπαίθρου όσο και οι άμεσες σχέσεις που είναι άμεσα αμφισβητούμενες, της ιστορικής πόλης. Είναι μία καινούρια τεχνητή αγροτιά που αναδημιουργείται από τις συνθήκες κατοικίας και τόν θεαματικό έλεγχο εντός της σύγχρονης «χωροταξίας»: η διασπορά εντός του χώρου και η κοντόθωρη νοοτροπία, που ανέκαθεν εμπόδισαν την αγροτιά να αναλάβει μία ανεξάρτητη δράση και να επιβεβαιωθεί ως δημιουργός ιστορική δύναμη, καθίστανται εκ νέου τα χαρακτηριστικά των παραγωγών – η κίνηση ενός κόσμου που οι ίδιοι οικοδομούν, και που παραμένει ολοκληρωτικά εκτός της εμβελείας τους, όπως ο φυσικός κύκλος εργασιών για την αγροτική κοινωνία. Αλλά, από τη στιγμή που αυτή η αγροτιά, που υπήρξε η ακλόνητη βάση του «ανατολικού δεσποτισμού» και που ο ίδιος της ο κατακερματισμός επέφερε την γραφειοκρατική συγκέντρωση, επανεμφανίζεται ως προϊόν των συνθηκών αύξησης της σύγχρονης κρατικής γραφειοκρατικοποίησης, η *απάθειά* της πρέπει τώρα να είναι ιστορικά κατασκευασμένη και συντηρημένη· η φυσική άγνοια αντικαταστάθηκε από το οργανωμένο θέαμα του λάθους. Οι «μοντέρνες πόλεις» της τεχνολογικής *ψευδο-αγροτιάς* αποτυπώνουν σαφώς επί του εδάφους τη ρήξη τους με τον ιστορικό χρόνο επί του οποίου οικοδομήθηκαν. Το έμβλημά τους μπορεί να είναι: «*εδώ, δεν θα συμβεί ποτέ τίποτε, και τίποτε δεν συνέβη ποτέ*». Και αυτό επειδή προφανώς η ιστορία που πρέπει να απελευθερωθεί εντός των πόλεων, δεν έχει ακόμη απελευθερωθεί, και διότι οι δυνάμεις της *ιστορικής απουσίας* αρχίζουν να συνθέτουν το αποκλειστικά δικό τους τοπίο.

Η ιστορία που απειλεί αυτόν τον κόσμο του λυκόφωτος, είναι επίσης η ισχύς που δύναται να υποτάξει τον χώρο στον βιωμένο χρόνο. Η προλεταριακή επανάσταση είναι η *κριτική της ανθρώπινης γεωγραφίας* διά της οποίας τα άτομα και οι κοινότητες πρέπει να επινοήσουν τους τόπους και τα γεγονότα που αντιστοιχούν στην οικειοποίηση, όχι πλέον μόνον της εργασίας τους, αλλά ολόκληρης της ιστορίας τους. Σ' αυτόν τον χώρο του παιχνιδιού και των παραλλαγών ελεύθερα επιλεγμένων από τους κανόνες του παιχνιδιού, η αυτονομία του τόπου δύναται να επανευρεθεί, άνευ της αποκλειστικής προσκόλλησης με τη γη, και διά της εναναφοράς της πραγματικότητας του ταξιδιού και του βίου νοούμενου ως ταξίδι που εμπεριέχει όλη του τη σημασία.

Η μεγαλύτερη επαναστατική ιδέα, όσον αφορά την πολεοδομία, δεν δύναται να είναι η ίδια πολεοδομική, τεχνολογική ή αισθητική. Είναι η απόφαση της πλήρους αναδόμησης του εδάφους σύμφωνα με τις ανάγκες της εξουσίας των Συμβουλίων των εργαζομένων, της *αντικρατικής δικτατορίας* του προλεταριάτου, του έμπρακτου διαλόγου. Και η εξουσία των Συμβουλίων, που δεν δύναται να είναι πραγματική παρά μόνον μεταμορφώνοντας το σύνολο των υφιστάμενων συνθηκών, δεν θα μπορέσει να επικαλεσθεί ένα μικρότερο καθήκον εάν επιθυμεί να αναγνωρισθεί και να *αναγνωρίσει τον ίδιο της τον εαυτό* εντός του κόσμου της.

VIII.

Η ΑΡΝΗΣΗ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΣΤΗΝ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

Θα ζήσουμε άραγε αρκετά για να δούμε μία πολιτική επανάσταση; Εμείς, οι σύγχρονοι αυτών των Γερμανών; Φίλε μου, εκλαμβάνετε τις επιθυμίες σας ως πραγματικότητα... Καθ' ην στιγμή κρίνω την Γερμανία σύμφωνα με την παρούσα ιστορία της, δεν είναι δυνατόν να μου αντιτείνετε ότι όλη η ιστορία της είναι παραποιημένη, και ότι το σύνολο του σύγχρονου δημόσιου βίου της δεν αντιπροσωπεύει την πραγματική κατάσταση του λαού. Διαβάστε όποιες εφημερίδες επιθυμείτε, θα πεισθείτε ότι δεν παύουν – και θα συμφωνήσετε μαζί μου ότι η λογοκρισία δεν εμποδίζει κανέναν να παύσει – να υμνούν την εθνική μας ελευθερία και ευτυχία...

RUGE,
Επιστολή στον Μαξ, Μάρτιος 1844

Η κουλτούρα είναι η γενική σφαίρα της γνώσης και των παραστάσεων του βιώματος εντός της διηρημένης σε τάξεις ιστορικής κοινωνίας, που σημαίνει ότι είναι η ισχύς γενίκευσης που υφίσταται διαχωρισμένα, ως καταμερισμός της διανοητικής εργασίας και διανοητική εργασία του διαχωρισμού. Η κουλτούρα αποσπάθηκε από την ενότητα της κοινωνίας του μύθου «όταν η ισχύς ενοποίησης εξαφανίστηκε από τον βίο του ανθρώπου και τα αντίθετα απώλεσαν τη ζώσα σχέση και αλληλεπίδραση και απέκτησαν αυτονομία...» (*Difference des systèmes de Fichte et de Schelling*, «Διαφορά των συστημάτων του Fichte και του Schelling»). Κατακτώντας την ανεξαρτησία της η κουλτούρα εκκινεί μία ιμπεριαλιστική πορεία εμπλουτισμού που αποτελεί ταυτοχρόνως την παρακμή της ανεξαρτησίας της. Η ιστορία που δημιουργεί την σχετική αυτονομία της κουλτούρας καθώς και τις ιδεολογικές ψευδαισθήσεις περί αυτής της αυτονομίας, εκφράζεται επίσης ως ιστορία της κουλτούρας. Όλη δε η επέκταση της ιστορίας της κουλτούρας, δύναται να νοηθεί ως ιστορία της αποκάλυψης της ανεπαρκείας της, ως πορεία προς την αυτοκατάργησή της. Η κουλτούρα είναι το πεδίο της αναζήτησης της απωλεσθείσας ενότητας. Κατ' αυτήν την αναζήτηση της ενότητας, η κουλτούρα ως διαχωρισμένη σφαίρα είναι υποχρεωμένη να αρνηθεί τον ίδιο τον εαυτό της.

Η πάλη ανάμεσα στην παράδοση και καινοτομία, που είναι η διέπουσα αρχή της εσωτερικής ανάπτυξης της κουλτούρας των ιστορικών κοινωνιών, δεν δύναται να συνεχισθεί παρά μόνον μέσω της διαρκούς νίκης της καινοτομίας. Η καινοτομία στην κουλτούρα δεν είναι τίποτε άλλο παρά ο φορέας της ολικής ιστορικής κίνησης, που αποκτώντας συνεκτικότητα ολόκληρης της, τείνει στην υπέρβαση των ιδίων της των πολιτιστικών προϋποθέσεων και κινείται προς την κατάργηση κάθε διαχωρισμού.

Η πρόοδος των γνώσεων της κοινωνίας, που εμπεριέχει την αντίληψη της ιστορίας ως πυρήνα της κουλτούρας, προσλαμβάνει μία ανεπίστρεπτη γνώση που εκφράζεται από την καταστροφή του Θεού. Αυτή, όμως, «η πρωταρχική προϋπόθεση κάθε κριτικής», είναι ταυτοχρόνως η πρωταρχική προϋπόθεση μιας άνευ ορίων κριτικής. Εκεί όπου κανένας κανόνας συμπεριφοράς δεν μπορεί πλέον να διατηρηθεί, κάθε *πόρισμα* της κουλτούρας την ωθεί προς τη διάλυσή της. Όπως η φιλοσοφία από τη στιγμή που κατέκτησε την πλήρη αυτονομία της, έτσι και κάθε γνωστικός κλάδος που αυτονομείται, πρέπει να καταρρεύσει, κατ' αρχήν ως αξίωση συνεπούς ερμηνείας της κοινωνικής ολότητας και τελικά ακόμη και ως μερική συστηματοποίηση χρησιμοποιήσιμη εντός των ιδίων της ορίων. Η *έλλειψη ορθολογισμού* της διαχωρισμένης κουλτούρας είναι το στοιχείο που την καταδικάζει να εξαφανισθεί, διότι σε αυτήν η νίκη του ορθολογικού είναι ήδη παρούσα ως απαίτηση.

Η κουλτούρα προήλθε από την ιστορία που διέλυσε τον τρόπο ζωής του παλαιού κόσμου, αλλά ως διαχωρισμένη σφαίρα δεν είναι ακόμη παρά η αντίληψη και η αισθητή επικοινωνία που παραμένουν μερικές εντός μας κοινωνίας μερικά ιστορικής. Είναι η λογική ενός κόσμου ελάχιστα λογικού.

Το τέλος της ιστορίας της κουλτούρας εκδηλώνεται με δύο αντιτιθέμενες όψεις: το εγχείρημα υπέρβασής της εντός της ολικής ιστορίας και την οργάνωση της διατήρησής της ως νεκρού αντικειμένου στη θεαματική θεώρηση. Το ένα εκ των κινημάτων αυτών έχει συνδέσει την τύχη του με την κοινωνική κριτική, το άλλο με την υπεράσπιση της ταξικής εξουσίας.

Κάθε μία εκ των δύο όψεων του τέλους της κουλτούρας υφίσταται κατά ενιαίο τρόπο, τόσο σε όλες τις όψεις των γνώσεων, όσο και σε όλες τις όψεις των αισθητών παραστάσεων – σε ό,τι ήταν η τέχνη με την ευρύτερη έννοια του όρου. Στην πρώτη περίπτωση, αντιτίθενται η συσσώρευση τμηματικών γνώσεων που καθίστανται μη χρησιμοποιήσιμες, επειδή η επιδοκιμασία των υπαρχουσών συνθηκών πρέπει τελικά να *απαρνηθεί τις ίδιες τις γνώσεις της*, και η θεωρία της πράξης που μόνον αυτή κατέχει την αλήθεια όλων των γνώσεων, επειδή μόνον αυτή κατέχει το μυστικό της χρήσης τους. Στη δεύτερη περίπτωση αντιπαρατίθενται η κριτική αυτοκαταστροφή της παλαιάς κοινής γλώσσας της κοινω-

νίας και η τεχνητή ανασύστασή της εντός του εμπορευματικού θεάματος, η ψευδαισθησιακή παράσταση του μη-βιωμένου.

186

Η κοινωνία, με την απώλεια της κοινότητας της κοινωνίας του μύθου, πρέπει να απωλέσει κάθε αναφορά μιας πραγματικά κοινής γλώσσας, έως τη στιγμή που το σχίσμα της αδρανούς κοινότητας κατορθώσει να ξεπερασθεί με την επίτευξη της πραγματικής ιστορικής κοινότητας. Η τέχνη, που υπήρξε αυτή η κοινή γλώσσα της κοινωνικής αδράνειας, από τη στιγμή που καθίσταται ανεξάρτητη τέχνη με τη σύγχρονη έννοια, αναδυόμενη εκ του πρώτου θρησκευτικού της σύμπαντος, και μετατρέπόμενη σε ατομική παραγωγή διαχωρισμένων έργων, γνωρίζει, ως ιδιαίτερη περίπτωση, το κίνημα που κυριαρχεί στην ιστορία του συνόλου της διαχωρισμένης κουλτούρας. Η επιβεβαίωση της ανεξαρτησίας της είναι η αρχή της διάλυσής της.

187

Το γεγονός ότι η γλώσσα της επικοινωνίας απωλέσθη, ιδού τι εκφράζει *θετικά* η σύγχρονη κίνηση αποσύνθεσης κάθε τέχνης, ο τυπικός αφανισμός της. Εκείνο που αυτό το κίνημα εκφράζει *αρνητικά*, είναι το γεγονός ότι πρέπει να επανευρεθεί μία κοινή γλώσσα, —όχι πλέον στη μονομερή έκβαση που για την τέχνη της ιστορικής κοινωνίας, *έφθανε πάντα πολύ αργά*, μιλώντας *σε άλλους* για ό,τι αποτέλεσε βίωμα άνευ πραγματικού διαλόγου, και αποδεχόμενη αυτήν την ανεπάρκεια του βίου, αλλά ότι θα έπρεπε να επανευρεθεί εντός της πράξης, που συγκεντρώνει εντός της την άμεση δραστηριότητα και τη γλώσσα της. Πρόκειται για την πραγ-

ματική κατοχή της κοινότητας του διαλόγου και του παιγνιδιού με τον χρόνο που αναπαραστάθηκαν από το ποιητικο-καλλιτεχνικό έργο.

188

Όταν η τέχνη που κατέστη ανεξάρτητη αναπαριστά τον κόσμο της με φαντασμαγορικά χρώματα, μία στιγμή της ζωής έχει γεράσει και δεν της επιτρέπεται να ξανανιώσει με τα φαντασμαγορικά χρώματα. Αφήνεται μόνον στην αναπόληση διά της μνήμης. Το μεγαλείο της τέχνης δεν αρχίζει να διαφαίνεται παρά εκεί όπου ο βίος φθίνει.

189

Ο ιστορικός χρόνος που εισέβαλε στην τέχνη εκφράσθηκε κατ' αρχήν στην ίδια τη σφαίρα της τέχνης, με αφετηρία το *baroque*. Το *baroque* είναι η τέχνη ενός κόσμου που απώλεσε το κέντρο του: η τελευταία μυθική τάξη πραγμάτων που αναγνώρισε ο μεσαίωνας στον κόσμο (*cosmos*) και την επίγεια διακυβέρνηση –η ενότις της Χριστιανοσύνης και το φάντασμα μιας Αυτοκρατορίας– κατέρρευσε. Η τέχνη της αλλαγής μέλλει να φέρει μεθ' αυτής την εφήμερη αρχή που ανακαλύπτει στον κόσμο. Επέλεξε, λέει ο Eugenio d'Ors, «τη ζωή ενάντια στην αιωνιότητα». Το θέατρο και η γιορτή, η θεατρική γιορτή, είναι οι κυρίαρχες στιγμές της δημιουργίας *baroque*, στην οποία κάθε ιδιαίτερη καλλιτεχνική έκφραση δεν προσλαμβάνει νόημα παρά διά της αναφοράς της στον διάκοσμο ενός κατασκευασμένου τόπου, σε μία κατασκευή που πρέπει να είναι δι' εαυτήν το κέντρο ενοποίησης: αυτό δε το κέντρο είναι η μετάβαση που καταγράφεται ως μία επισφαλής ισορροπία εντός της δυναμικής αταξίας των πάντων. Η σημασία, ενίοτε υπερβολική, που απέκτησε η έννοια

του *baroque* στη σύγχρονη αισθητική συζήτηση, εκφράζει τη συνειδητοποίηση του ανέφικτου ενός καλλιτεχνικού κλασικισμού: οι απόπειρες υπέρ ενός πρότυπου κλασικισμού ή νεοκλασικισμού, εδώ και τρεις αιώνες, δεν υπήρξαν παρά βραχύβια τεχνητά κατασκευάσματα που μιλούσαν την επιφανειακή γλώσσα του Κράτους, εκείνην της απολύτου μοναρχίας ή της επαναστατικής αστικής τάξης, ενδεδυμένης με ρωμαϊκό *style*. Από τον ρομαντισμό έως τον κυβισμό, υφίσταται τελικά μία όλο και περισσότερο εξατομικευμένη τέχνη της άρνησης, διαρκώς ανανεούμενη έως τον ολοκληρωτικό κατακερματισμό και την άρνηση της καλλιτεχνικής σφαίρας, η οποία ακολούθησε το γενικό ρεύμα του *baroque*. Η εξαφάνιση της ιστορικής τέχνης, που συνεδέετο με την εσωτερική επικοινωνία μιας *élite*, και είχε την ημιανεξάρτητη κοινωνική της βάση στις εν μέρει παιγνιακές συνθήκες που ακόμη βίωνονταν από τις τελευταίες αριστοκρατίες, εκφράζει επίσης το γεγονός ότι ο καπιταλισμός γνωρίζει την πρώτη ταξική εξουσία που ομολογεί ότι είναι απογυμνωμένη από κάθε οντολογικό προσόν και της οποίας η ρίζα της εξουσίας στην απλή διαχείριση της οικονομίας είναι εξίσου η απώλεια κάθε ανθρώπινης κυριότητας. Η ολότης του *baroque*, που για την καλλιτεχνική δημιουργία είναι η ίδια μία προ πολλού απωλεσθείσα ενότητα, επανευρίσκεται, κατά κάποιον τρόπο, εντός της συγχρόνου κατανάλωσης της ολότητας του καλλιτεχνικού παρελθόντος. Η ιστορική γνώση και αναγνώριση της ολότητας της τέχνης του παρελθόντος, που έχει αναδρομικώς συσταθεί ως παγκόσμια τέχνη, την ανάγουν σε μια καθολική σύγχυση, που με τη σειρά της συνιστά ένα οικοδόμημα *baroque* σε ανώτερο επίπεδο, εντός του οποίου πρέπει να συγχωνευθούν, τόσο η παραγωγή μιας τέχνης *baroque* όσο και κάθε αναβίωσή της. Οι τέχνες όλων των πολιτισμών και όλων των εποχών, για πρώτη φορά, δύνανται να καταστούν γνωστές και αποδεκτές από κοινού. Είναι ένα «απάνθισμα αναμνήσεων» της ιστορίας της τέχνης, που, από τη στιγμή που καθίσταται εφικτή, είναι και

το τέλος του κόσμου της τέχνης. Σε αυτήν την εποχή των μουσείων, όπου ουδεμία καλλιτεχνική επικοινωνία δεν δύναται πλέον να υπάρξει, όλες οι παλαιές στιγμές της τέχνης δύνανται να καταστούν εξίσου αποδεκτές, διότι ουδεμία εξ αυτών πάσχει πλέον από την απώλεια των ιδιαίτερων συνθηκών επικοινωνίας της εντός της υφιστάμενης απωλείας των συνθηκών επικοινωνίας *εν γένει*.

190

Η τέχνη στην εποχή της διάλυσής της, ως αρνητικό κίνημα που επιδιώκει την υπέρβαση της τέχνης σε μια ιστορική κοινωνία όπου η ιστορία δεν έχει ακόμη αποτελέσει βίωμα, είναι μια τέχνη της αλλαγής και, ταυτοχρόνως, σαφής έκφραση του ανέφικτου της αλλαγής. Όσο πιο μεγαλεπήβολο είναι το αίτημά της, τόσο περισσότερο η αληθής πραγμάτωσή της βρίσκεται πέραν αυτής. Αυτή η τέχνη είναι αναγκαστικά *πρωτοποριακή* και *δεν είναι*. Η πρωτοπορία της είναι η εξαφάνισή της.

191

Ο ντανταϊσμός και ο υπερρεαλισμός είναι τα δύο ρεύματα που σημάδεψαν το τέλος της σύγχρονης τέχνης. Αν και μόνον κατά έναν τρόπο σχετικά συνειδητό, είναι σύγχρονα με την τελευταία μεγάλη έφοδο του προλεταριακού κινήματος και η αποτυχία αυτού του κινήματος που τα άφησε εγκλωβισμένα στο ίδιο καλλιτεχνικό πεδίο, την παρακμή του οποίου είχαν διακηρύξει, είναι η θεμελιώδης αιτία της αδρανοποίησής τους. Ο ντανταϊσμός και ο υπερρεαλισμός είναι ταυτοχρόνως ιστορικά συνδεδεμένοι και αντιτιθέμενοι. Σε αυτήν την αντίθεση, που συνιστά επίσης για τον καθένα το συνεπέστερο και ριζοσπαστικότερο μέρος της προσφοράς

του, διαφαίνεται η εσωτερική ανεπάρκεια της κριτικής τους, που ανεπτύχθη από το ένα όπως και από το άλλο μονόπλευρα. Ο ντανταϊσμός θέλησε να καταργήσει την τέχνη χωρίς να την πραγματώσει· ο υπερρεαλισμός θέλησε να πραγματώσει την τέχνη χωρίς να την καταργήσει. Η κριτική θέση που επεξεργάστηκαν αργότερα οι Situationnistes κατέδειξε ότι η κατάργηση και η πραγμάτωση της τέχνης είναι οι αδιαχώριστες όψεις μιας και της αυτής υπέρβασης της τέχνης.

192

Η θεαματική κατανάλωση που διατηρεί την παλαιά κατεψυγμένη κουλτούρα, συμπεριλαμβανομένης της επανάληψης των αρνητικών της εκδηλώσεων, καθίσταται απροκάλυπτα στον πολιτιστικό της τομέα αυτό που είναι σιωπηρά στο σύνολό της: *η επικοινωνία τού μη κοινωνήσιμου*. Η πλήρης καταστροφή της γλώσσας δύναται εδώ να αναγνωριστεί απροσχημάτιστα ως μία επίσημη θετική αξία, διότι πρόκειται περί της προβολής ενός συμβιβασμού με την κυρίαρχη κατάσταση πραγμάτων στην οποία διακηρύσσεται περιχαρώς η απουσία κάθε επικοινωνίας. Η κριτική αλήθεια αυτής της καταστροφής ως πραγματικού βίου της σύγχρονης ποίησης και τέχνης, όπως είναι προφανές αποκρύπτεται, διότι το θέαμα, που έχει ως λειτουργία να οδηγεί στο να λησμονείται η ιστορία στην κουλτούρα εφαρμόζει στον ψευδονεωτερισμό των μοντερνιστικών μέσων του την ίδια τη στρατηγική που το συγκροτεί εκ βάθους. Έτσι, δύναται να εμφανίζεται ως καινούρια μία σχολή νεοφιλολογίας, που απλώς αποδέχεται ότι εξετάζει «το γραπτό για το γραπτό». Εξάλλου, εκτός από την απλή διακήρυξη της επαρκούς αισθητικής αξίας της διάλυσης του επικοινωνήσιμου, η πλέον σύγχρονη τάση της θεαματικής κουλτούρας –και η πλέον συνδεδεμένη με την κατασταλτική πρακτική της γενικής οργάνωσης της κοινωνίας– επιδιώκει να ανασυστήσει μέσω

«έργων συνόλου» ένα περίπλοκο νεοκαλλιτεχνικό περιβάλλον, εκκινώντας από αποσυνθεμένα στοιχεία· ιδιαίτερα στις απόπειρες ενσωμάτωσης καλλιτεχνικών λειψάνων ή αισθητικοτεχνικών υβριδίων στην πολεοδομία. Στο επίτεδο της θεαματικής ψευδο-κουλτούρας, αυτό εκφράζει τη γενική προοπτική του ανεπτυγμένου καπιταλισμού που επιδιώκει να επανακτήσει τον κατακερματισμένο εργαζόμενο ως «προσωπικότητα πλήρως ενταγμένη στην ομάδα», τάση που περιγράφεται από τους σύγχρονους αμερικανούς κοινωνιολόγους (Riesman, Whyte κ.λπ.). Πρόκειται παντού για το ίδιο εγχείρημα μιας αναδιάρθρωσης άνευ κοινότητας.

193

Η κουλτούρα καθιστάμενη εξολοκλήρου εμπόρευμα, πρέπει επίσης να καταστεί το εμπόρευμα-βεντέτα της θεαματικής κοινωνίας. Ο Clark Kerr, ένας εκ των πλέον πρωτοπόρων ιδεολόγων αυτής της τάσης, υπολόγισε ότι η πολύπλοκη διεργασία της παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης των γνώσεων απορροφά ήδη το 29% του ετήσιου εθνικού προϊόντος στις Ηνωμένες Πολιτείες· και προβλέπει ότι η κουλτούρα θα πρέπει να αναλάβει κατά το δεύτερο ήμισυ αυτού του αιώνα τον ρόλο κινητήριας δύναμης στην ανάπτυξη της οικονομίας, παρόμοια με τον ρόλο που διαδραμάτισε το αυτοκίνητο κατά το πρώτο ήμισυ του, και ο σιδηρόδρομος κατά το δεύτερο ήμισυ του προηγούμενου αιώνα.

194

Το σύνολο των γνώσεων που εξακολουθεί να αναπτύσσεται αυτήν την εποχή ως *σκέψη του θεάματος* οφείλει να δικαιολογήσει μία κοινωνία άνευ δικαιολογίας και να συγκροτηθεί σε γενική επιστήμη της ψευδούς συνείδησης. Προσδιορίζε-

ραι ολοκληρωτικά από το γεγονός ότι ούτε δύναται ούτε επιθυμεί να αναλογισθεί τη δική της υλική βάση εντός του θεαματικού συστήματος.

195

Η σκέψη της κοινωνικής οργάνωσης της φαινομενικότητας συσκοτίζεται από τη γενικευμένη *υπο-επικοινωνία* που υπερασπίζει. Δεν γνωρίζει ότι η σύγκρουση είναι η απαρχή όλων των πραγμάτων του κόσμου της. Οι ειδικοί της εξουσίας του θεάματος, απόλυτης εξουσίας στο εσωτερικό του συστήματός της του αναπάντητου λόγου, έχουν ολοκληρωτικά διαφθαρεί από την εμπειρία τους της περιφρόνησης και την επιτυχία της περιφρόνησης· και αυτή η περιφρόνησή τους επιβεβαιώνεται από τη γνώση του *αξιοπεριφρόνητου ανθρώπου*, που πραγματικά είναι ο θεατής.

196

Στα πλαίσια της εξειδικευμένης σκέψης του θεαματικού συστήματος, συντελείται ένας νέος καταμερισμός καθηκόντων, στο βαθμό που η ίδια η τελειοποίηση αυτού του συστήματος εγείρει νέα προβλήματα: αφενός η *θεαματική κριτική του θεάματος* αναλαμβάνεται από τη σύγχρονη κοινωνιολογία που μελετά τον διαχωρισμό με την αποκλειστική αρωγή των εννοιολογικών και υλικών μέσων του διαχωρισμού. Αφετέρου, η *απολογία του θεάματος* καθίσταται σκέψη της μη-σκέψης, *επίσημη λήθη* της ιστορικής πρακτικής, στους διάφορους γνωστικούς κλάδους όπου έχει τις ρίζες του ο στρουκτουραλισμός. Εντούτοις, η ψευδής απελπισία της μη διαλεκτικής κριτικής, καθώς και η ψευδής αισιοδοξία της καθαρής διαφήμισης του συστήματος είναι ταυτόσημες ως υποταγμένη σκέψη.

Η κοινωνιολογία, που άρχισε να θέτει προς συζήτηση, κατ' αρχήν στις Ηνωμένες Πολιτείες, τις συνθήκες ύπαρξης που επιφέρει η σύγχρονη ανάπτυξη, αν και κατόρθωσε να προσκομίσει πολλά εμπειρικά δεδομένα, δεν γνωρίζει καθόλου την αλήθεια του ιδίου του αντικειμένου της, διότι δεν εμβαθύνει στην κριτική που ενυπάρχει σ' αυτό. Έτσι ώστε η ειλικρινά ρεφορμιστική τάση αυτής της κοινωνιολογίας δεν στηρίζεται παρά στην ηθική, στην καλή θέληση, σε ανούσιες εκκλήσεις που δεν συνοδεύονται από κατάλληλα μέτρα κ.λπ. Ένας αυτού του είδους τύπος κριτικής, επειδή δεν γνωρίζει το αρνητικό που βρίσκεται στον πυρήνα του κόσμου του, δεν κάνει τίποτε άλλο απ' το να εμμένει στην περιγραφή ενός είδους αρνητικού πλεονάσματος που θεωρεί ότι έχει επιφέρει έναν αξιοθρήνητο κορεσμό στην επιφάνεια, ως ένας άλογος παρασιστικός πολλαπλασιασμός. Αυτή η οργισμένη καλή θέληση, που ακόμη και ως τέτοια δεν κατορθώνει να μεμφθεί παρά τις εξωτερικές συνέπειες του συστήματος, πιστεύει ότι αποτελεί κριτική λησμονώντας τον ουσιαστικά *απολογητικό* χαρακτήρα των προϋποθέσεων και της μεθόδου της.

Αυτοί που καταγγέλλουν το παράλογο ή τους κινδύνους της προτροπής στη σπατάλη εντός της κοινωνίας της οικονομικής αφθονίας, δεν γνωρίζουν σε τι χρησιμεύει η σπατάλη. Καταδικάζουν με αχαριστία εν ονόματι του οικονομικού ορθολογισμού τους καλούς ανορθολογικούς φύλακες άνευ των οποίων η εξουσία αυτού του οικονομικού ορθολογισμού θα κατέρρεε. Και ο *Boorstin*, επί παραδείγματι, ο οποίος στο *L'Image* περιγράφει την εμπορευματική κατανάλωση του αμερικανικού θεάματος, δεν προσβάλλει ποτέ την

έννοια του θεάματος, επειδή πιστεύει ότι δύναται να αφήνει έξω από αυτόν τον καταστροφικό παροξυσμό τον ιδιωτικό βίο ή την έννοια του έντιμου «εμπορεύματος». Δεν κατανοεί ότι το ίδιο το εμπόρευμα θέσπισε τους νόμους, η «έντιμη» εφαρμογή των οποίων έχει ως επακόλουθο τόσο τη διαχωρισμένη πραγματικότητα της ιδιωτικής ζωής, όσο και την απώτερη ανάκτησή της από την κοινωνική κατανάλωση των εικόνων.

199

Ο Boorstin περιγράφει τις υπερβολές ενός κόσμου που κατέστη ξένος προς εμάς ως υπερβολές αλλότριες προς τον κόσμο μας. Αλλά η «ομαλή» βάση του κοινωνικού βίου στην οποία αναφέρεται ανεπιφύλακτα όταν χαρακτηρίζει την επιφανειακή κυριαρχία των εικόνων, με όρους ψυχολογικής και ηθικής κρίσης, ως επακόλουθο «εξωφρενικών αξιώσεών μας» δεν έχει καμία πραγματική υπόσταση, ούτε στο βιβλίο του, ούτε στην εποχή του. Επειδή ο πραγματικός ανθρώπινος βίος στον οποίο αναφέρεται ο Boorstin, βρίσκεται, κατά τη γνώμη του, στο παρελθόν, συμπεριλαμβανομένου του παρελθόντος της θρησκευτικής εγκαρτέρησης, αδυνατεί να κατανοήσει σε όλο της τι βάθος μια κοινωνία της εικόνας. Η αλήθεια αυτής της κοινωνίας δεν είναι τίποτε άλλο από την *άρνηση* αυτής της κοινωνίας.

200

Η κοινωνιολογία που πιστεύει ότι δύναται να απομονώσει από το σύνολο του κοινωνικού βίου έναν βιομηχανικό ορθολογισμό που λειτουργεί διαχωρισμένα, καταλήγει να απομονώσει από τη συνολική βιομηχανική κίνηση τις τεχνικές αναπαραγωγής και μετάδοσης. Έτσι, ο Boorstin ανακαλύ-

πτεi ως αιτία των αποτελεσμάτων που περιγράφει την ατυχή, σχεδόν τυχαία, συνάντηση ενός υπέρμετρα εκτεταμένου τεχνικού μηχανισμού διάδοσης των εικόνων και μία υπερβολική έλξη των ανθρώπων της εποχής μας για το ψευδοαισθησιακό. Κατά συνέπεια, το θέαμα οφείλεται στο γεγονός ότι ο σύγχρονος άνθρωπος είναι καθ' υπερβολήν θεατής. Ο Boorstin δεν κατανοεί ότι ο πολλαπλασιασμός των προκατασκευασμένων «ψευδογεγονότων» που καταγγέλλει, απορρέει εκ του απλού γεγονότος ότι οι άνθρωποι, στη μαζοποιημένη πραγματικότητα του σύγχρονου κοινωνικού βίου, δεν βιώνουν εξ ιδίων τα γεγονότα. Και επειδή η ίδια η ιστορία πλανάται πάνω από τη σύγχρονη κοινωνία ως φάντασμα, διαπιστώνουμε την ψευδοϊστορία κατασκευασμένη σε όλα τα επίπεδα της κατανάλωσης της ζωής, για να διατηρηθεί η επισφαλής ισορροπία του σύγχρονου παγιωμένου χρόνου.

201

Η επιβεβαίωση της οριστικής σταθερότητας μας βραχείας περιόδου παγώματος του ιστορικού χρόνου είναι η αδιαμφισβήτητη βάση, που διακηρύσσεται ασυνείδητα και συνειδητά, της σύγχρονης τάσης προς μία *στρουκτουραλιστική* συστηματοποίηση. Η οπτική όπου τοποθετείται η αντιστορική σκέψη του στρουκτουραλισμού είναι αυτή της αιώνιας παρουσίας ενός συστήματος που ποτέ δεν δημιουργήθηκε και ποτέ δεν θα παύσει να υφίσταται. Το όνειρο της δικτατορίας μας μη συνειδητής, προκαθορισμένης δομής σε κάθε κοινωνική πρακτική, μπόρεσε να εξαχθεί καταχρηστικά από τα δομικά μοντέλα που επεξεργάστηκαν η γλωσσολογία και η εθνολογία (ακόμη και η ανάλυση της λειτουργίας του καπιταλισμού) μοντέλα που ήδη υιοθετήθηκαν καταχρηστικά στις περιστάσεις αυτές, απλώς και μόνο επειδή μία πανεπιστημιακή σκέψη μεσαίων στελεχών, μια σκέψη ολοκληρωτι-

κά αφοσιωμένη στον εκστατικό εγκωμιασμό του υπάρχοντος συστήματος, ανάγει απροσχημάτιστα κάθε πραγματικότητα στην ύπαρξη του συστήματος.

202

Όπως σε κάθε ιστορική κοινωνική επιστήμη, πρέπει πάντα να έχουμε υπόψιν, για την κατανόηση των «στρουκτουραλιστικών» κατηγοριών, ότι οι κατηγορίες εκφράζουν μορφές ύπαρξης και συνθήκες ύπαρξης. Καθώς δεν εκτιμούμε την αξία ενός ανθρώπου συμφώνως προς την αντίληψη που έχει για τον εαυτό του, δεν δυνάμεθα να εκτιμήσουμε –και να θαυμάσουμε– αυτήν τη καθορισμένη κοινωνία θεωρώντας αναντίρρητα αξιόπιστη τη γλώσσα που ομιλεί στον εαυτό της. «Δεν δυνάμεθα να εκτιμήσουμε αυτού του είδους εποχές μεταμόρφωσης σύμφωνα με τη συνείδηση που έχει για αυτήν η εποχή. Αντίθετα η συνείδηση πρέπει να ερμηνευθεί με την αρωγή των αντιφάσεων του υλικού βίου...» Η δομή είναι κόρη της υφιστάμενης εξουσίας. Ο στρουκτουραλισμός είναι *η εγγυημένη από το κράτος σκέψη*, που θεωρεί τις παρούσες συνθήκες της θεαματικής «επικοινωνίας» ως κάτι το απόλυτο. Ο τρόπος με τον οποίο μελετά τον κώδικα των μηνυμάτων καθ' αυτόν, δεν είναι παρά το προϊόν και η αναγνώριση μιας κοινωνίας όπου η επικοινωνία υφίσταται υπό μορφήν καταγισμού ιεραρχικών σημάτων. Επομένως δεν είναι ο στρουκτουραλισμός που χρησιμεύει προκειμένου να αποδείξει την διστορική εγκυρότητα της κοινωνίας του θεάματος· είναι αντίθετα η κοινωνία του θεάματος, επιβαλλόμενη ως μαζική πραγματικότητα, που χρησιμεύει προς απόδειξη του παγερού οράματος του στρουκτουραλισμού.

Αναμφισβήτητα, η κριτική έννοια του *θεάματος* δύναται να εκχυδαϊσθεί σε οιονδήποτε κενό σύστημα κοινωνιολογικο-πολιτικής ρητορικής, για να ερμηνεύσει και να καταγγείλει αφηρημένα τα πάντα, και έτσι να χρησιμεύσει για την υπεράσπιση του θεαματικού συστήματος. Διότι είναι προφανές ότι ουδεμία ιδέα δύναται να οδηγήσει πέραν του υπάρχοντος θεάματος, αλλά μόνον πέραν των υπαρχουσών ιδεών περί του θεάματος. Για να καταστραφεί πραγματικά η κοινωνία του θεάματος, απαιτούνται άνθρωποι που θα ενεργοποιήσουν μια πρακτική δύναμη. Η κριτική θεωρία του θεάματος δεν είναι αληθής παρά μόνον διά της ενοποίησής της με το έμπρακτο ρεύμα της άρνησης στην κοινωνία, και αυτή η άρνηση, η επανάληψη της επαναστατικής ταξικής πάλης, θα αποκτήσει συνείδηση του εαυτού της αναπτύσσοντας την κριτική του θεάματος, που είναι η θεωρία των πρακτικών συνθηκών της συγχρόνου καταπίεσης και αντίστροφα αποκαλύπτει το μυστικό αυτού που θα μπορούσε να είναι. Αυτή η θεωρία δεν αναμένει θαύματα από την εργατική τάξη. Θεωρεί τη νέα διατύπωση και την πραγματοποίηση των προλεταριακών απαιτήσεων ως ένα μακρόπνοο έργο. Για να διαχωρίσουμε τεχνητά τη θεωρητική από την πρακτική πάλη –διότι επί της καθοριζόμενης εδώ βάσης, η ίδια η σύσταση και η διάδοση μιας αυτού του είδους θεωρίας δεν δύναται να νοηθεί άνευ μιας σθεναράς πρακτικής– είναι βέβαιο ότι η σκοτεινή και δύσκολη πορεία της κριτικής θεωρίας θα πρέπει να είναι επίσης το πεπρωμένο του πρακτικού κινήματος που δρα επί της κοινωνικής κλίμακας.

Η κριτική θεωρία πρέπει να *διαδοθεί* στη δική της γλώσσα. Είναι η γλώσσα της αντίφασης, που πρέπει να είναι διαλε-

κριτική στη μορφή της όπως είναι και στο περιεχόμενό της. Είναι κριτική της ολότητας και ιστορική κριτική. Δεν είναι ένας «βαθμός μηδέν της γραφής», αλλά η ανατροπή του. Δεν είναι μια άρνηση του style, αλλά το style της άρνησης.

205

Η έκθεση της διαλεκτικής θεωρίας, στο ίδιο της το style, είναι ένα σκάνδαλο και μια ιεροσυλία σύμφωνα με τους κανόνες της κυρίαρχης γλώσσας, και για το αισθητήριο που διαμόρφωσε, διότι στη θετική χρήση των υπαρχουσών εννοιών περιλαμβάνει ταυτοχρόνως την κατανόηση της επανευρεθείσας ρευστότητός τους, της αναγκαίας καταστροφής τους.

206

Αυτό το style που εμπεριέχει την ίδια του την κριτική πρέπει να εκφράζει την κυριαρχία της παρούσας κριτικής *επί όλου της του παρελθόντος*. Διά αυτού, ο τρόπος έκθεσης της διαλεκτικής θεωρίας μαρτυρά το αρνητικό πνεύμα που ενέχει. «Η αλήθεια δεν είναι όπως το προϊόν, στο οποίο δεν βρίσκει κανείς ίχνη του εργαλείου» (Hegel). Αυτή η θεωρητική συνείδηση του κινήματος, στην οποία πρέπει να ενυπάρχουν τα ίχνη του κινήματος, εκδηλώνεται διά της *ανατροπής* των κατεστημένων σχέσεων μεταξύ των εννοιών και διά της *εκτροπής-οικειοποίησης* όλων των κεκτημένων της προγενέστερης κριτικής. Η ανατροπή της γενικής είναι αυτή η έκφραση των ιστορικών επαναστάσεων, καταχωρημένη στη μορφή της σκέψης, που εθεωρήθη ως το επιγραμματικό style του Hegel. Ο νεαρός Μαρξ, εκθειάζοντας την αντικατάσταση του υποκειμένου από το κατηγορούμενο, σύμφωνα με τη συστηματική χρήση που της έγινε από τον Feuerbach, επέτυχε την πλέον συνεπή χρήση αυτού του στασιαστικού style

που, από τη φιλοσοφία της αθλιότητας, αντλεί την αθλιότητα της φιλοσοφίας. Η εκτροπή-οικειοποίηση οδηγεί στην ανατροπή των κριτικών συμπερασμάτων του παρελθόντος που παγιώθηκαν σε αξιολογήσεις αλήθειες, μετετράπησαν, δηλαδή, σε ψεύδη. Ο Kierkegaard την είχε ήδη χρησιμοποιήσει εσκεμμένα, συνδέοντάς την με την καταγγελία της: «Αλλά παρά τις τροπές και εκτροπές, όπως η μαρμελάδα που καταλήγει πάντα στο κελάρι, καταλήγεις πάντα να παρεμβάλλεις μια λεξούλα που δεν είναι δική σου και που προκαλεί ανησυχία με τη ανάμνηση που αφυπνίζει» (*Miettes philosophiques*). Είναι η υποχρέωση απόστασης απέναντι σε ό,τι διαστρεβλώθηκε ως επίσημη αλήθεια που καθορίζει αυτήν τη χρήση της εκτροπής οικειοποίησης, όπως αναγνωρίζει στο ίδιο βιβλίο ο Kierkegaard: «Μία μόνον παρατήρηση, ακόμη αναφορικά προς τους πολυάριθμους υπαινιγμούς σου, που μου προσάπτουν τη μομφή ότι ενέπλεξα στα λεγόμενά μου δάνειες ρήσεις. Δεν το αρνούμαι και δεν σου αποκρύπτω ότι έγινε ηθελημένα και αν ποτέ γράψω μία νέα συνέχεια αυτής της μπροσούρας, προτίθεμαι να κατονομάσω το αντικείμενο με το πραγματικό του όνομα και να περιβάλλω το πρόβλημα με ιστορική ενδυμασία».

207

Οι ιδέες βελτιώνονται. Το νόημα των λέξεων συμμετέχει σ' αυτήν τη βελτίωση. Η λογοκλοπή είναι αναγκαία. Την υπαγορεύει η πρόοδος. Σφυρηλατεί τη φράση ενός συγγραφέα, χρησιμοποιεί τις εκφράσεις του, εξαλείφει μία λανθασμένη ιδέα, την αντικαθιστά με την ορθή ιδέα.

208

Η εκτροπή-οικειοποίηση είναι το αντίθετο της παραπομπής,

του θεωρητικού κύρους του πάντοτε διαστρεβλωμένου εκ του γεγονότος και μόνο ότι κατέστη παραπομπή, απόκομμα αποσπασμένο από τα συμφραζόμενά του, από την κίνησή του, και τελικά από την εποχή του ως συνολική αναφορά, καθώς και από τη συγκεκριμένη άποψη που ενυπήρχε στην αναφορά αυτή, αναγνωρισμένη επακριβώς ή εσφαλμένη. Η εκτροπή-οικειοποίηση είναι η ρευστή γλώσσα της αντιδεολογίας. Εμφανίζεται στην επικοινωνία που γνωρίζει ότι δεν δύναται να ισχυρισθεί ότι κατέχει οριστικά κάποια εγγύηση απ' εαυτής. Είναι, στον ανώτερο βαθμό, η γλώσσα που δεν δύναται να επιβεβαιωθεί από ουδεμία αρχαία και υπεράνω κριτικής αναφορά. Είναι, αντίθετα, η δική της συνέπεια έναντι του εαυτού της και τα πραγματικά γεγονότα, που δύναται να επιβεβαιώσει τον παλαιό πυρήνα αληθείας που φέρει μεθ' αυτής. Η εκτροπή-οικειοποίηση δεν θεμελιώνει την υπόθεσή της σε κανένα εξωτερικό στοιχείο πέραν της δικής της αληθείας ως παρούσα κριτική.

Εκείνο που παρουσιάζεται απροκάλυπτα στη θεωρητική διατύπωση ως *εκτροπή-οικειοποίηση*, διαψεύδοντας κάθε σταθερή αυτονομία της σφαίρας του εκφρασμένου θεωρητικού, καθιστώντας εφικτό να επέμβει σε αυτήν με αυτήν την βιαιότητα η δράση που αναταράσσει και παρασύρει κάθε υπάρχουσα τάξη πραγμάτων, υπενθυμίζει ότι αυτή η ύπαρξη του θεωρητικού δεν είναι τίποτε καθαυτή, και δεν δύναται να γνωρίσει τον εαυτό της παρά μόνον με την ιστορική δράση, και την *ιστορική επανόρθωση* που είναι η πραγματική της πίστη.

Η πραγματική άρνηση της κουλτούρας είναι η μόνη που διατηρεί το νόημα. Δεν δύναται πλέον να είναι *πολιτιστική*. Έτσι είναι ό,τι παραμένει κατά οιονδήποτε τρόπο, στο επίπεδο της κουλτούρας, αν και με μια ολότελα διαφορετική αποδοχή.

Στη γλώσσα της αντίφασης, η κριτική της κουλτούρας παρουσιάζεται *ενοποιημένη*: τόσο διότι κυριαρχεί στο σύνολο της κουλτούρας –στη γνώση και την ποίησή της– όσο και διότι δεν διαχωρίζεται πλέον από την κριτική της κοινωνικής ολότητας. Μόνο αυτή η *ενοποιημένη θεωρητική κριτική* πορεύεται προς τη συνάντηση με την *ενοποιημένη κοινωνική πρακτική*.

IX.

Η ΥΛΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

Η αυτοσυνείδηση υφίσταται καθ' εαυτή και διεαυτήν, όταν και εφόσον υφίσταται καθ' εαυτή και διεαυτήν για μια άλλη αυτοσυνείδηση· δηλαδή δεν υφίσταται παρά στο μέτρο που αναγνωρίζεται

HEGEL,

Φαινομενολογία του πνεύματος

Η ιδεολογία είναι η *βάση* της σκέψης μιας ταξικής κοινωνίας κατά την πλήρη συγκρούσεων πορεία της ιστορίας. Τα ιδεολογικά γεγονότα ουδέποτε υπήρξαν απλές χίμαιρες, αλλά η διαστρεβλωμένη συνείδηση των πραγματικοτήτων, και ως τέτοια υπήρξαν πραγματικοί παράγοντες που ασκούσαν, με τη σειρά τους μία πραγματικά διαστρεβλωτική επίδραση και κατά μείζονα λόγο η υλοποίηση της ιδεολογίας την οποία επιφέρει η συγκεκριμένη επιτυχία της αυτονομημένης οικονομικής παραγωγής, στη μορφή του θεάματος, συγχέει στην πράξη με την κοινωνική πραγματικότητα μία ιδεολογία που κατόρθωσε να αναπλάσσει όλη την πραγματικότητα κατά το πρότυπό της.

Όταν η ιδεολογία, που είναι η *αφηρημένη* βούληση του καθολικού και η ψευδαίσθησή του, νομιμοποιείται από την παγκόσμια αφαίρεση και την ουσιαστική δικτατορία της ψευδαίσθησης στη σύγχρονη κοινωνία, δεν είναι πλέον η βουλευσιαρχική πάλη του τμηματικού, αλλά ο θρίαμβός του. Από το σημείο αυτό ο ιδεολογικός ισχυρισμός αποκτά ένα είδος απροκάλυπτης θετικιστικής ακρίβειας: δεν είναι πλέον μία ιστορική επιλογή, αλλά κάτι το προφανές. Σε μία αυτού του είδους επιβεβαίωση οι ιδιαίτερες *ονομασίες* των ιδεολογιών απαλείφονται. Ακόμη και εκείνο το ποσοστό

καθαρά ιδεολογικού έργου στην υπηρεσία του συστήματος δεν νοείται πλέον παρά ως αναγνώριση ενός «επιστημολογικού βάθρου» που ισχυρίζεται ότι είναι υπεράνω κάθε ιδεολογικού φαινομένου. Η υλοποιημένη ιδεολογία, η ίδια, είναι άνευ ονόματος, όπως ακριβώς είναι άνευ διατυπώσιμου ιστορικού προγράμματος. Αυτό σημαίνει ότι η ιστορία των ιδεολογιών έχει τελειώσει.

214

Η ιδεολογία, που όλη η εσωτερική λογική της οδηγούσε προς την «ολική ιδεολογία», κατά τον Mannheim, δεσποτισμό του αποσπασματικού που επιβάλλεται ως ψευδογνώση ενός παγωμένου *όλου*, *ολοκληρωτική* θεώρηση, τώρα ολοκληρώθηκε εντός του ακινητοποιημένου θεάματος της μη-ιστορίας. Η ολοκλήρωσή της είναι επίσης και η διάλυσή της στο σύνολο της κοινωνίας. Με την έμπρακτη διάλυση αυτής της κοινωνίας, θα εξαφανισθεί η ιδεολογία, ο *τελευταίος παραλογισμός* που μπλοκάρει την πρόσβαση στον ιστορικό βίο.

215

Το θέαμα είναι κατ' εξοχήν η ιδεολογία, διότι εκθέτει και εκδηλώνει, στην ευρεία του έκταση, την ουσία κάθε ιδεολογικού συστήματος: την εξαθλίωση, την υποταγή και την άρνηση της πραγματικής ζωής. Το θέαμα είναι υλικά «η έκφραση του διαχωρισμού και της αποξένωσης του ανθρώπου από τον άνθρωπο. Η νέα ισχύς της εξαπάτησης που είναι συγκεντρωμένη σ' αυτό, έχει τη βάση της σ' αυτήν την παραγωγή μέσω της οποίας με το πλήθος των αντικειμένων αυξάνεται... το νέο πεδίο κυριαρχίας των ξένων όντων στα οποία ο άνθρωπος είναι υποταγμένος». Είναι το ανώτερο στάδιο μιας επέκτασης που έστρεψε την ανάγκη ενά-

ντια στον βίο. «Η ανάγκη του χρήματος είναι λοιπόν η αληθής ανάγκη που παράγεται από την πολιτική οικονομία και η μόνη ανάγκη που αυτή παράγει» (*Οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα*).^{*} Το θέαμα επεκτείνει σε όλο τον κοινωνικό βίο την αρχή που ο Hegel συλλαμβάνει ως αρχή του χρήματος στην *Realphilosophie* της Ιένας· είναι ο βίος αυτού που είναι νεκρό που κινείται εν εαυτώ».

216

Εν αντιθέσει προς την προοπτική που συνοψίζεται στις *Θέσεις πάνω στον Feuerbach* (η πραγμάτωση της φιλοσοφίας εντός της πράξης, που υπερβαίνει την αντίθεση του ιδεαλισμού και του υλισμού), το θέαμα διατηρεί ταυτοχρόνως, και επιβάλλει στο ψευδосυγκεκριμένο του κόσμου του, τους ιδεολογικούς χαρακτήρες του υλισμού και του ιδεαλισμού. Η ενατενιστική όψη του παλαιού υλισμού που αντιλαμβάνεται τον κόσμο ως παράσταση και όχι ως δραστηριότητα –και που εξιδανικεύει τελικά την ύλη ολοκληρώνεται στο θέαμα, όπου πράγματα συγκεκριμένα καθίστανται αυτομάτως κύριοι του κοινωνικού βίου. Αντιστρόφως, η δραστηριότης που ονειρεύθηκε ο ιδεαλισμός, ολοκληρώνεται εξίσου εντός του θεάματος μέσω της τεχνικής μεσολάβησης σημείων και σημάτων –που υλοποιούν τελικώς ένα αφηρημένο ιδεώδες.

217

Ο παραλληλισμός μεταξύ ιδεολογίας και σχιζοφρένειας, που διατύπωσε ο Gabel (*Η ψευδής συνείδηση*) πρέπει να τοποθετηθεί σ' αυτήν την οικονομική εξέλιξη υλοποίησης της ιδεολογίας. Η κοινωνία κατέστη αυτό που η ιδεολογία

Κ. Μαρξ, *Χειρόγραφα του 1844*, Διεθνής Βιβλιοθήκη.

ήταν ήδη. Η απόδιωξη της πράξης και η αντιδιαλεκτική ψευδής συνείδηση που τη συνοδεύει, ιδού τι επιβάλλεται σε κάθε ώρα του καθημερινού βίου του υποταγμένου στο θέαμα, που πρέπει να νοηθεί ως μία συστηματική οργάνωση της «έλλειψης ικανότητας προς συνάντηση» και ως αντικατάστασή της από ένα *παραισθησιακό κοινωνικό γεγονός*: την ψευδή συνείδηση της συνάντησης, την «ψευδαίσθηση της συνάντησης». Σε μία κοινωνία όπου ουδείς δύναται πλέον να αναγνωρισθεί από τους άλλους, κάθε άτομο καθίσταται ανίκανο να αναγνωρίσει την ίδια του την πραγματικότητα. Η ιδεολογία είναι στο στοιχείο της· ο διαχωρισμός οικοδόμησε τον κόσμο του.

218

«Στις κλινικές εκθέσεις της σχιζοφρένειας», αναφέρει ο Gabel, «η παρακμή της διαλεκτικής της ολότητας (με ακραία μορφή τον διχασμό) και η παρακμή της διαλεκτικής του γίγνεσθαι (με ακραία μορφή την κατατονία) φαίνεται να είναι σαφώς συναφείς». Η συνείδηση θεατής, δέσμα ενός ισοπεδωμένου κόσμου, οριοθετημένη από την *οθόνη* του θεάματος, όπισθεν της οποίας εξορίσθη η ζωή της, δεν γνωρίζει πλέον παρά τους *πλασματικούς συνομιλητές* που τη συντηρούν μονομερώς με το εμπόρευσμά τους και την πολιτική του εμπορεύματός τους. Το θέαμα σε όλη του την έκταση είναι ο «αντικαθρεφτισμός» της. Εδώ σκηνοθετείται η ψευδής έξοδος ενός γενικευμένου αυτισμού.

219

Το θέαμα που είναι η απάλειψη των ορίων του εγώ και του κόσμου διά της συντριβής του εγώ που πολιορκεί η παρουσία-απουσία του κόσμου, είναι επίσης η απάλειψη των ο-

ρίων του αληθούς και του ψευδούς, δια της απώθησης κάθε βιωμένης αλήθειας από την *πραγματική παρουσία* της πλαστότητας που εξασφαλίζει η οργάνωση της φαινομενικότητας. Αυτός που υπομένει παθητικά την τύχη του την καθημερινώς αλλότρια ωθείται, λοιπόν, προς μία τρέλα που αντιδρά ψευδαισθησιακά σ' αυτήν την τύχη καταφεύγοντας σε μαγικές τεχνικές. Η αναγνώριση και η κατανάλωση των εμπορευμάτων βρίσκονται στο επίκεντρο αυτής της ψευδούς απόκρισης σε μία επικοινωνία άνευ απόκρισης. Η ανάγκη μίμησης που αισθάνεται ο καταναλωτής είναι ακριβώς η βρεφική ανάγκη που καθορίζεται από όλες τις όψεις της ουσιαστικής του αποστέρησης. Σύμφωνα με τους όρους που χρησιμοποιεί ο Gabel, σε ένα εντελώς διαφορετικό παθολογικό επίπεδο, «η μη φυσική ανάγκη αναπαράστασης, αναπληρώνει εδώ ένα βασανιστικό συναίσθημα ότι βρίσκεται κανείς στο περιθώριο της ύπαρξης.

220

Εάν η λογική της ψευδούς συνείδησης δεν δύναται να γνωρίσει εαυτήν αψευδώς, η αναζήτηση της κριτικής αλήθειας σχετικά με το θέαμα πρέπει επίσης να είναι μία αληθής κριτική. Πρέπει να αγωνισθεί εμπράκτως ανάμεσα στους ασυμβίβαστους εχθρούς του θεάματος, και να αποδεχθεί να απουσιάζει εκεί όπου αυτοί είναι απόντες. Αυτοί είναι οι νόμοι της κυρίαρχης σκέψης, η αποκλειστική άποψη του *επίκαιρου* που αναγνωρίζει η αφηρημένη βούληση της αμέσου αποτελεσματικότητας, όταν εμπλέκεται στους συμβιβασμούς της μεταρρύθμισης ή της κοινής δράσης ψευδο-επαναστατικών λειψάνων. Δι' αυτού του τρόπου, η παράκρουση ανασυντετέθη επί της ίδιας θέσης που ισχυρίζεται ότι αντιμάχεται. Αντιθέτως, η κριτική που βαίνει πέραν του θεάματος οφείλει να *γνωρίζει να αναμένει*.

Στη χειραφέτησή της από τις υλικές βάσεις της ανεστραμμένης αλήθειας, ιδού σε τι συνίσταται η αυτοχειραφέτηση της εποχής μας. Αυτή η «ιστορική αποστολή της εγκαθίδρυσης της αλήθειας στον κόσμο» ούτε το απομονωμένο άτομο, ούτε το εξατομικευμένο πλήθος το υποταγμένο σε χειραγωγήσεις, δύνανται να φέρουν εις πέρας, αλλά τώρα και πάντα μόνον η τάξη η ικανή να είναι η διάλυση όλων των τάξεων, επαναφέροντας όλη την εξουσία στην απαλλοτριωτική μορφή της υλοποιημένης δημοκρατίας, στο Συμβούλιο, όπου η έμπρακτη θεωρία αυτοελέγχεται και θεωρεί τη δράση της. Μόνον εκεί όπου τα άτομα είναι «άμεσα συνδεδεμένα με την καθολική ιστορία»· μόνον εκεί όπου ο διάλογος έχει οπλισθεί για να επιβάλλει θριαμβευτικά τους δικούς του όρους.

ΓΚΥ ΝΤΕΜΠΟΡ

η κοινωνία του θεάματος

ΔΙΕΘΝΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

A BAS LE SOMMAIRE
VIVE L'ÉPHÉMÈRE

JEUNESSE MARXISTE PESSIMISTE
VIVE L'ASSOCIATION INTERNATIONALE
DES TRAVAILLEURS

Η πρώτη ελληνική έκδοση της Κοινωνίας του Θεάματος το 1972 από τις
εκδόσεις Διεθνής Βιβλιοθήκη

1 -
Toute la vie des sociétés dans lesquelles règnent
les conditions modernes de production s'annonce
comme une immense accumulation de spectacles.
Tout ce qui était directement vécu s'abs-
s'abstraie dans une représentation.

[illegible]

- 2 -

les images qui se sont détachées de chaque aspect de la vie fusionnent dans un cours ^{total} harmonieux, où l'unité de cette vie ne peut être rétablie. La spécialisation des images du monde se retrouve, ~~ici~~ ^{là}, ~~exemple~~ ^{exemple}, dans le monde de l'image autonome, où les messages s'est ^{inscrivent} ~~inscrivent~~ à leur manière. Le spectacle, comme invasion concise de la vie, est le mouvement autonome du non-vivant.

-3-

le spectacle se présente à la fois comme la
société même, comme une partie de la société,
et comme instrument d'unification. En tant
~~que partie de la société~~, il est
~~expressément~~ ~~futur~~ le secteur qui concentre tout regard
et toute conscience, ~~la seule conscience~~
~~qui existe et qui agit~~. Du fait
même que ce secteur est séparé, il est le lieu du
regard abusif et de la fausse conscience; et l'
unification qu'il accomplit n'est rien d'autre
qu'un langage officiel de la séparation généralisée.

le spectacle a été pour un ensemble d'images,
mais un rapport social entre des personnes, médiatisé
par des images.

*Ο Γκυ Ντεμπόρ και η Michele, Dominique Bignoli,
μετά την ίδρυση της International situationniste.*

A BAS

**LA SOCIÉTÉ
SPECTACULAIRE-
MARCHANDE**

CONSEIL POUR LE MAINTIEN DES OCCUPATIONS

Σύνθημα γραμμένο σε τοίχο της Rue de la Seine (1953)

